

T.C.
NECMEDDİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**ENGELLİLİĞİN İKTİDARLA İLİŞKİSİ: SOSYOLOJİK
BİR ÇÖZÜMLEME**

Merve ERCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dr. Öğr. Üyesi Faruk KARAASLAN

Konya-2018

Bilimsel Etik Sayfası

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

31.10.2018

Merve ERCAN

İmza

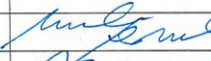

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Merve Ercan
	Numarası	168103011011
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Sosyoloji
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Faruk Karaarslan
	Tezin Adı	Engelliliğin İktidar ile ilişkisi Sosyolojik Bir Çözümleme

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Engelliliğin İktidar ile ilişkisi başlıklı bu çalışma 4/10/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doc. Dr.	Mehmet Birekul	
2	Doğr. Üyesi	İslam Can	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Faruk Karaarslan	

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanma sürecinde başından sonuna kadar bana destek olan tez danışmanım Öğr. Üyesi Dr. Faruk KARAASLAN'a tezimde yapmış oldukları değerlendirme ve önerilerden dolayı, Doç. Dr. Mehmet BİREKUL ve Öğr. Üyesi Dr. İslam CAN'a tez konumu seçmeme ve veri toplama sürecinde yönlendirmelerinden ötürü Arş. Gör. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU'na teşekkürü borç bilirim.

Bu sürecin her aşamasında görüş ve önerileriyle bana destek olan aile bireylerime özellikle ablam Arş .Gör. Fatümatü Zehra Ercan ve kardeşim Şüheda Ercan'a ve çok yakın arkadaşım Şahnur KEŞŞAFOĞLU'na çok teşekkür ederim.

ÖZET

Bu araştırmanın amacı engelliliğin iktidarla ilişkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda engelli bireylerin topluma entegre olmalarında ya da olamamalarında iktidarın rolü incelenmiştir. Araştırma engelli bireylerin deneyimlerine ilişkin olduğundan konuyu derinlemesine anlamak için nitel yöntem tercih edilmiştir. Konu ile ilgili ayrıntılı literatür taraması yapılmış ve buna uygun yarı yapılandırılmış soru formu hazırlanmıştır. Araştırma Konya’da, yirmi engelli ile derinlemesine görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Sorulara verilen cevaplar temalara ve alt temalara ayrılmıştır. Araştırmada; engelli haklarının, toplumun engellilerle ilgili algılarının ve engellilerin kendileriyle ilgili algılarının belirlenmesinde hâkim söylemin çok etkili olduğu görülmüştür. Hâkim söylemi belirlemede politik iktidar, sosyal politikalar, kültür ve medya etkilidir. Kamusal alanlarda engellilerin özel gereksinimleri çok fazla dikkate alınmadan düzenlemeler yapılmaktadır, bu durum engellilerin sosyalleşmesinde ve engelli olmayanlarla temasını sınırlamaktadır. Sosyal temasın sınırlı kalmasından ötürü engellilerle ilgili toplumsal algının pek olumlu olmadığı görülmüştür. Türkiye’de engelliye yaklaşımın yardım temelli olması toplumun engellileri aciz, yardıma muhtaç olarak algılamasına neden olmaktadır. Medyanın engellilerle ilişkin olumsuz imgeleri de bu algıyı pekiştirmektedir. Engellilere hizmet veren rehabilitasyon merkezleri, görme engelli ve işitme engelli okullarının açık işlevinin engellilerin özel gereksinimleri düşünülerek eğitimde fırsat eşitliği sağlamak olduğu gizil işlevinin ise engellileri özel mekanlarda tutarak toplumun homojen görünümünü korumak olduğu düşünülmektedir. Bu ayrıştırma sosyal teması sınırlandırmaktadır. Yapılan çalışmada eril iktidarın ürettiği cinsiyet rollerinin engelli evliliğinde belirleyici olduğu görülmüştür. Engelli erkeklerde çapraz evlilikler yaygınken engelli kadınlarda çapraz evlilikler fazla görülmemekle birlikte evlilik oranları da düşüktür.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, İktidar, Toplumsal Algı, Kültür, Engellilerin Yaşam Deneyimleri, Engellilik ve Kent Planlaması, Engellilik ve Üretim İlişkisi

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine the relation between power and disability. To that end, the role of the power in the integration, or disintegration of disabled individuals to the society is examined. The qualitative research method is preferred in this research since it is considered as it may provide better understanding about the experience of disabled people. About this subject detailed literature, scanned and semi-structured question form which is include clause is prepared in advance accordingly. This research carried out in Konya city by making depth interview with twenty impaired people. The answers given to the questions are divided into themes and sub themes according. Founded results are tending to support that mainstream discourse is effective about the disability rights, the determination of perception's of disability in society and their own perspective. In the determining of mainstream discourse the politic power, social policies, culture, and media is effective. Special requirements of persons with disabilities not considered enough in designing public spaces. Therefore, it makes difficult for disabled persons to be independent and it obstructs socialization of disabled people. So the relationship between disabled people and other people are restricted. The social perception about disabled person seems negative. This negative attitude is originated from lack of interaction. The policies and perception about disability in Turkey depends on the notion of helping vulnerable people, it produces a perception about disabled people as just weak and helpless. The negative broadcast of media about disabled people consolidates this image. Opening rehabilitation centers and the school of blind and deaf school has two functions: Apparent function is to provide equal opportunity in education by considering the special needs of the disabled. The hidden function of these institutions is to protect the homogeneous appearance of the society by keeping the disableds in special places. This separation limits social contact. This research shows that gender roles produced by patriarchal power found to be determinative also in the disabled marriage. While cross-marriages are common among disabled men, cross-marriages are not seen often in women with disabilities. Even marriage rates are very low between disabled women.

Key words: Disability, power, social perception, culture, life experiences of disabled people, disability and urban planning, disability and relation of production.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET	IV
İÇİNDEKİLER	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK ENGELLİLİK

1.1.ENGELLİK TANIMI.....	4
1.2. ENGELLİLİK TARİHİ	5
1.3. TARİHSEL SÜREÇTE ENGELLİK İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR.....	10
1.3.1. Ahlaki (Moral) Model.....	10
1.3.2. Tıbbi (Medikal) Model.....	11
1.3.3. Sosyal Model	14
1.4. Sosyolojide Engellilik Tartışması	18

İKİNCİ BÖLÜM.....	23
-------------------	----

2. SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK İKTİDAR.....	23
--	----

2.1. İKTİDAR TANIMI.....	23
--------------------------	----

2.2. İKTİDARIN SOSYOLOJİSİ	27
----------------------------------	----

2.3. İKTİDARIN KONTROL MEKANİZMASI OLARAK HASTANELER	34
--	----

2.4. ENGELLİLİĞİN KÜLTÜR VE İKTİDARLA OLAN İLİŞKİSİ	36
---	----

2.5. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ ENGELLİLİK ALGISINI YÖNLENDİRMESİ.....	41
--	----

2.4. TÜRKİYE’DE ENGELLİ HAKLARI	42
---------------------------------------	----

2.5. ENGELLİLİK VE REFAH POLİTİKALARI	43
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	51
--------------------	----

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	51
---------------------------	----

3.1. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	52
3.2. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	52
3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	53

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. KAMUSAL ALANLARIN ENGELLİLERE GÖRE DÜZENLENMESİ.....	54
4.2. ENGELLİLİĞE İLİŞKİN PARADİGMALARIN SOSYAL HAYATTA TEZAHÜRÜ	61
4.3. REHABİLİTASYON MERKEZLERİNİN, GÖRME VE İŞİTME ENGELLİ OKULLARININ ENGELLİLERİN TOPLUMA KATILMASI İLE İLİŞKİSİ	63
4.4. DEVLETİN REFAH DEVLET UYGULAMALARINDAN SONRA ENGELLİ POLİTİKALARI	68
4.5. ENGELLİLERE GÖRE TOPLUMUN ENGELLİLERE YAKLAŞIMI.....	76
4.6. ENGELLİLERİN EVLİLİĞE İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ.....	82
4.7. TOPLUMSAL DIŞLANMADA İKTİDARIN ROLÜ	88
4.8. ENGELLİLERE GÖRE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ TOPLUMDAKİ ENGELLİLİK ALGISINI YÖNLENDİRMEDE ETKİSİ.....	90
SONUÇLAR VE TARTIŞMA.....	93
KATILIMCILARA DAİR TANITICI BİLGİLER	96
KAYNAKÇA.....	100

GİRİŞ

Bir sistem olarak toplum bir çok alt sistemden oluşur. Bu alt sistemler birbirlerinden etkilenirken aynı zamanda üst sistemi de etkilemektedirler. Toplumda engellilik algısının değişip dönüşmesi büyük oranda bu sistem içerisinde olmaktadır. Engellilik, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Bununla birlikte engelliliğe atfedilen anlam, tanımlama ve algı her dönem büyük ölçüde değişiklik göstermiştir. Söz konusu değişiklikte büyük oranda belirleyici olan unsurların; üretim ilişkisi, kültür, toplumsal yapı, medya ve politik iktidar olduğu düşünülmektedir.

Tarihsel süreçlerde engellilik incelendiğinde her dönem engellilikle ilgili algının değişmekle birlikte tutarlı bir olumsuzluğun olduğu görülmüştür. İlkçağlarda yok edilmeye çalışılan engelliler, modern çağda yok sayılmışlardır. Belli bir davranış değişikliğiyle birlikte engellilikle ilgili algının her zaman olumsuz olarak diğer döneme miras kaldığı görülmüştür. Toplumun büyük bir kısmı engellilikle ilgili sahip olduğu olumsuz algı ve tutumun çoğu zaman farkında değildir, sahip oldukları olumsuzlukları kendi içlerinde gerekçelendirerek savunma mekanizmalarını kullanmaktadırlar. Toplumun engellilerle ilgili sahip olduğu olumsuz tutum ve davranışlar onlarla yeterince iletişim kuramamalarından kaynaklanmaktadır. Engelli bireylerin engelli olmayan bireylerle yeterince sosyalleşememeleri şehir planlamalarının engellileri göz önünde bulundurmada yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Şehir düzenlemeleri engelli bireylerin kamusal görünürlüğü azaltacak ve onları eve hapsedecek şekilde düzenlenmiştir. Modern şehircilik “normal” vatandaşa göre planlanmıştır. Modernitenin tanımladığı “normal” vatandaş ise üreten vatandaşdır. Sanayileşme döneminin getirdiği fabrikalaşma seri ve hızlı üretimi esas almaktadır. Aşırı uzmanlaşma ve iş bölümüne dayanmaktadır. Bu dönemde engelliler doğal bir şekilde üretimin dışında kalmışlardır. Sanayileşme sonrası toplum üretim ekseninde kontrol edilmeye çalışılmıştır. Üretemeyenler kategorize edilerek toplumdan ayrıştırılmaya çalışılmıştır. Michel Foucault hapisanelerin ve tımarhanelerin doğuşundaki mantığın toplumun üretim eksenli kontrol edilmesi olduğunu söylemiştir. Her zaman var olan delilik bu dönemde yeni bir anlam kazanmıştır.

Modern dönemde nüfus, toplum mühendisleri tarafından kontrol edilmiştir. Bu dönemde ulus için faydalı ve faydasız tanımlamaları yapılmıştır. Faydasız olarak nitelendirdikleri engelliler bu dönemde çeşitli katliamlara maruz kalmışlardır ya da kısırlaştırılarak sağlıksız olarak nitelendirilen genlerin çoğalması engellenmeye çalışılmıştır.

Her dönem toplum, yapısına uygun olarak söylem üretmektedir. Toplumsal yapı değiştiğinde mevcut söylemler kullanılmış ve tüketilmiş olur. Modern dönemde ulus devletlerin ürettikleri vatandaş tanımı küreselleşme sonrası kendini tüketmiştir. Özellikle ikinci dünya savaşı ve Vietnam savaşı sonrasında, dünyadaki engelli nüfusunun artması ve hak talep etmeleri farklı vatandaşlık tanımlamalarını zorunlu kılmıştır. Bu yeni tanımlama ekseninde Henry Lefebvre “kent hakkı” kavramını geliştirmiştir. Buna göre kentte herkesin hakkı vardır, bu yüzden herkesin kullanacağı şekilde düzenlenmelidir. Bütün kaynakların herkes için erişilebilir olması insani bir haktır. Evrensel insan hakları beyannamesi çerçevesinde özellikle 1980 sonrası Türkiye’de benimsenen sosyal devlet anlayışına uygun olarak, dezavantajlı kesimi korumak adına sosyal politikalar geliştirmiştir. Bu süreçte engelli hakları yeniden tartışılmıştır. Geçmişten günümüze engellilerin yaşam kalitesinin yükseldiği görülmektedir. Fakat sosyal politikaların hak temelli değil de yardım temelli yapılması Türkiye’de engelli sorununun varlığını sürekli kılmıştır.

Türkiye’de engellilik sosyolojine ilişkin pek fazla çalışmaya rastlanmamıştır. Esra Burcunun Engellilik sosyolojisi (2015a) kitabı ve diğer makaleleri bu alanda örnektir. Fakat engellilik alanında farklı disiplinlerde bir çok çalışma yapılmıştır. Sosyal Hizmetlerde Aslıhan Aykara’nın (2010) “Kaynaştırma Eğitimi Sürecindeki Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler ve Okul Sosyal Hizmeti” Yüksek Lisans Tezi “Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşantılarının Değerlendirilmesi” (2015). Doktora tezi H. İrem Kalaycı Kırılıoğlu’nun (2015) “Zihinsel Engellilere Yönelik Durum ve Hizmetlerin Uzman Görüşleri Perspektifinde Değerlendirilmesi” yüksek lisans tezi yapılan çalışmalar arasındadır. Mimarlık alanında Özge Çelik’in (2013) “Mekansal Planlama ve Tasarım Sürecinde Engellilik” yüksek lisans tezi, tıp alanında Şeniz Karadeniz’in

(2008) “Özürlülüğün Sınıflandırılması için Bir Model Oluşturma” isimli uzmanlık tezi, Kamu Yönetimi ve Siyaset Biliminde Çağlar Patır’ın “Özürlülük Olgusunu Tarihsel Sürecinde 1980 Sonrası Söylem ve Politikaların Küreselleşme Ortamında Hayata Geçirilebilirliği üzerine Bir Tartışma: Türkiye Örneği” yüksek lisans tezi örnek verilebilir.

Türkiye’deki engelli nüfus ve engelliliğin her zaman var olacağı göz önünde bulundurulduğunda, engellilikle ilgili yapılan çalışmaların her zaman güncel kalacağı düşünülmüştür. Bu çalışmada tarihsel süreç içerisinde hep var olan engelliliğe bakışın sosyolojik olarak dinamik bir olgu olduğu ve ona dinamizm kazandırmanın iktidarın kendisi olduğu düşünülmüştür.

Bu çalışmada engellilik dört bölümde incelenecektir. Birinci bölümde engelliliğin tanımı yapılarak tarihsel süreçlerde benimsenen paradigmlar (Ahlaki, Medikal, Sosyal) toplumsal yapı içerisinde açıklanacaktır. Sonra sosyolojik bir olgu olarak engellilik tartışılacaktır. İkinci bölümde genel olarak iktidar tanımlanacaktır. İktidar kuramını inceleyen düşünürler (Weber, Foucault, Hobbes,) ekseninde açıklanmaya çalışılacaktır. Sonra engelliğin kültür ve iktidar ilişkisi incelenecektir. Ayrıca birey ve toplumları manipüle etmesi dolayısıyla kitle iletişim araçlarının engellilik algısını etkilemesi incelenecektir. Üçüncü bölümde ise araştırmanın yöntemi, amacı ve önemi açıklanacaktır. Dördüncü bölümde araştırmanın bulguları sunularak tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK ENGELLİLİK

1.1. Engellik Tanımı

Engellilikle ilgili literatürde; engelli, özürlü ve sakat kavramlarının küçük anlam farklılıklarıyla birlikte çoğu zaman birbirleri yerine kullanıldığı görülmüştür. TDK engelliliği “engelli olma” durumu diye açıklamakta özürünü “özrü olan”, “engelli”, “kusuru olan, defolu” olarak açıklamakta, sakat için “vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan, engelli, özürlü” açıklamasını yapmaktadır. Özürüleri İdaresi Başkanlığının 01.07. 2005 tarihli 5378 sayılı özürüleri kanunu olarak kabul edilen kararnamede yapılan değişlikle özürü şü şekilde tanımlanmıştır. “Özürü, doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlüğü olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir” (Özürüleri Kanunu ve İlgili Mevzuat, 2008, s. 34). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu İnsan Hakları Bildirgesinde engellilik, “Normal bir kişinin kişisel ya da sosyal hayatında kendi kendine yapması gereken işleri, bedensel veya ruhsal yeteneklerindeki kalıtsal ya da sonradan oluşan herhangi bir noksanlık sonucu yapamayanlar” şeklinde tanımlanmıştır. Tanımlamayla ilgili bir sıkıntı ise bazı kurum ve kuruluşların “engelli”, “özürü”, “sakat” gibi genel kavramlar kullanması, bazı kurumların ise “kör”, “sağır”, “dilsiz” gibi daha özel kavramları kullanmasıdır. (Görme Engelliler Derneği, Altı Nokta Körler Derneği, Kör Okulu vb.). Bu kavramlarla ilgili ortak bir kabulün olmaması, büyük ölçüde resmi kurumların tutarlı bir kavram kullanımının olmamasından dolayıdır. Öte yandan engellilik toplumsal bir olgudur, değişen ve dönüşen toplumsal yapı ekseninde tanımlamalarında değişip dönüşmesi oldukça doğaldır. Engellilikte kullanılan “sakat” “özürü” “engelli” gibi kavramların örtük anlamları da bulunmaktadır. Bu yüzden farklı disiplinlerin farklı kullanımları tercih ettiği görülmüştür. Engellilikle ilgili algı değiştigi ölçüde tanımların hepsi yeniden tartışılmıştır. Bazı kullanımların ifade ettiği örtük anlamın

sakıncalı olduğu gerekçesiyle reddedildiği, bazı kavramların kullanımı benimsenerek kabul edildiği görülmüştür.

1.2. Engellilik Tarihi

Engellilik insanlık tarihi kadar eski bir olgudur, bununla birlikte engellilikte dönem ve toplumlara göre algıda, adlandırmada ve tanımlamada farklılıklar olagelmıştır. Engelliliğe olan bakışın farklılaşmasında toplumu oluşturan kültür ve iktidar dinamikleri önemli bir belirleyendir. Diğer önemli belirleyici unsur ise ekonomik etmenlerdir.

Üretim ilişkisinin değişmesi engellilerin toplumsal kabullerinde büyük bir kırılma yaşanmasına neden olmuştur. Üretimin tarıma dayandığı geleneksel toplumlarda toplum ve engelli arasındaki ilişki kolay işlerin; engelli, yaşlı ve çocukların yapacağı, ağır işlerin; genç sağlıklı bireylerin yapacağı şekilde düzenlenmiştir. Sanayi devriminde üretim ilişkisi büyük oranda değişmiştir, istihdam alanlarının genişlemesi, uzmanlıkların artması, toplum ve engelli bireyler arasındaki ilişkiyi engellileri dışlama şeklinde kendini göstermiştir (Çelik, 2013). 19. yy dan sonra hep var olan piyasa, piyasa ekonomisi olarak form değiştirmiştir. Bu şekilde geleneksel toplumda var olan üretim ve sosyal ilişkiler büyük oranda farklılaşmıştır (Kızılkaya, 2016). Sanayi devrimi sonrası iç içe geçmiş bulunan ev ve iş yaşamı keskin bir biçimde ayrılmış, küçük zanaatkarlar önemini yitirmiş hızlı bir fabrikalaşma sürecine gidilmiştir. Geleneksel üretim biçiminde kısmen kullanılan engelli emeği bu süreçte ihmal edilmiştir.

Toplumun kapitalistleşmesi sürecinde üretim ve emek dinsel bir forma bürünmüştür, çalışmanın, üretmenin, az tüketmenin bir ibadet olduğu toplumda, çalışmayanlar düzenin emrettiği şekilde davranmayanlar büyük kapatılmayla hastanelere, hapisanelere, ıslahevlerine hapsedilmiş bu şekilde toplum, çalışma ve üretim merkezli olarak kontrol edilmiştir (Şentürk, 2008). Kapitalizmin yarattığı üretim formu içerisinde üretemeyenlerin, toplumsal ve ekonomik üretim alanlarından hızla uzaklaştırılarak, yerlerine çalışan bireylerin doldurulması hedeflenmiştir. Bu şekilde kapitalist sistemin devamı için üretemeyenlerin kapatılması üretenlerin ise fabrikalarda çalışma yoluyla denetlenmeleri sağlanmıştır (Taburoğlu, 2014). İnsan iş

gücünün önem kazandığı sanayi devriminin sonucu olarak ortaya çıkan modern dönemde geleneksel olan her şey yeniden şekillenmiştir ve bu inşa çerçevesinde “normal” birey yeniden tanımlanmış ve bu tanımın dışında kalan yaşlı ve engelli bireyler sistematik bir dışlanmaya maruz kalmıştır. Ekonomik alt yapıdaki bu değişim toplumsal yapıyı büyük ölçüde değiştirmiştir.

Foucault'ya göre ekonominin siyasal iktidar üzerinde doğrudan bir ilişkisi mevcuttur. Foucault iktidar kavramının sadece kısıtlayan, sınırlandıran yasaklayan bir şey değil, aynı zamanda oluşturan, biçimlendiren inşa eden bir şey olarak düşünülmesi gerektiğini, iktidarın uygulamaya soktuğu taktikler, stratejiler, güç ilişkileri ve bunların etkileri üzerinden ele alınması gerektiğini söyler ve iktidarın iktidar ilişkileriyle bağımlı bir yapısının olduğunu vurgular. Dolayısıyla iktidarın yapısı iktidar ilişkilerinin değişimi ve dönüşümü tarafından belirlenir (Oranlı, 2012). Bu doğrultuda engelliliğin toplumsal tezahürü ekonomik ve siyasal iktidar tarafından doğrudan etkilenmektedir , bu çerçevede zihniyetler biçimlendirilmiş ve politikalar üretilmiştir.

Modernliğin temel karakteri kar ve yatırım odaklıdır, piyasa kar oranındaki düşme riskleriyle birleşip sisteme kalıcı bir genişleme özelliği kazandırmıştır. Bu doğrultuda modern kurumların endüstriyalizm bazında incelenmesi önemlidir. Bu yüzden teknoloji ve insan faaliyetlerinin biçimlenmesinde rasyonalite anahtar kavram olarak kullanılmıştır (Giddens, 2012: 17-18).

Bu rasyonalite iktidarların kitleleri kontrol etmek ve biçimlendirmek için belli mekanizmalarda tecessüm etmiştir. Kökleri çok eskilere dayanan okul, hastane, hapisane gibi kurumların içerisinde rasyonel disiplin teknikleri geliştirilmiştir. Tarihsel süreçte cüzzam hastalarının kapatılmasından akıl hastalarının kapatılmasına kadar olan bu süreç orta çağa dayanmaktadır. Bu kapatılma işlemi çok kaba olup kitleleri denetlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Günümüzdeki kontrol mercileri daha kapsamlı ve karmaşık bir yapıdadır. Yine aynı şekilde güvenlik tedbirlerinin geliştirilmesi için nüfusa ilişkin istatistikî bilgiler on sekizinci yüzyıldan itibaren toplanmaktadır. Fakat bunların kapsamı ve niteliği günümüzde oldukça değişiklik göstermiştir (Özmkas, 2012). Kitleleri kontrol etme arzusu ve hedefi bütün toplumlarda var olmuştur. Bunun için kullanılan merciler tarihsel süreçte değişiklik

göstermiştir. Modern dönemi diğer dönemlerden ayıran en önemli unsur ise kontrole bütüncül yaklaşılmasıdır. Bütün modern kurumlar kontrol mantığıyla inşa edilmiştir. Modern devlet kişinin doğumundan ölümüne kadar geçen her aşamayı profesyonel bir şekilde kontrol etmiş ve biçimlendirmiştir.

Foucault bilhassa hapishanenin doğuşunda disiplin mekanizmalarının egemenlik paradigmalarından farklı bir iktidar pratiği ortaya çıkardığını söylemektedir. Burada iktidarın amacı kitleleri kaba bir biçimde denetlemek yerine bireylerin ve kurumların en küçük yapılarına kadar nüfuz ederek onları kendiliğinden bu kontrol sisteminin içerisine yerleştirmektir. Bu doğrultuda özellikle on yedinci yüzyılda geliştirilen gözetim, ayırıştırma, kontrol, mekânsal olarak düzenleme, sınıflandırma ve rasyonelleştirme yöntemleri sayesinde bireysel bedenlerin belli bir norma uyumlu hale getirilmesi nispeten kolaylaşmıştır. Egemenlik paradigmaları emretme, yasaklama ve korku salma üzerine kendini görünür kılarken disiplin tekniklerle egemenliğin yönü değişmiştir. Artık iktidar bireyi doğrudan kontrol eden bir mercii olmaktan çıkıp bireylerin gönüllü olarak tabii oldukları özneler haline dönüşmüştür. Bu dönüşümle birlikte bireylerin; iktidarın belirlediği normları içselleştiren ve iktidarı kendi özneliğinde yeniden üreten özneler haline dönüşmesi amaçlanmıştır. Bu disiplin tekniklerinde bireyleri standartlaştırma tehlikesi mevcuttur. Okul, hastane tımarhane ve rehabilitasyon merkezleri norma uygun uysal bedenler üretmek üzere inşa olmuşlardır (Gambetti, 2012). Foucault, ayırım ve sosyal dışlama uygulamada bilimsel bir söylem olarak üretildiğini belirtmektedir. Bunun için insanları sınıflandırmak, dağıtmak ve manipüle etmek için “bölme uygulamaları” kullanılmıştır. Bu şekilde başlangıçta oldukça aynı olan insanlar bölme uygulamalarıyla birlikte akıllı veya deli, hasta veya sağlıklı, suçlu veya iyi olarak nesneleştirilmiştir (Tremain, 2001).

Bu süreçte tanımlamalar yeniden yapılmıştır, değişen tanımlamalar ekseninde toplumsal algılar değişmiştir, modern dönemde, deliliğin her zaman dışlandığına dair yargılar mevcut olsa da etnologlar ve karşılaştırmacı psikiyatrlar, ülkelerinde karşılaştıkları akıl hastalarının örneğin obsesyonel nevroz paranoya, şizofreni gibi hastalıklara ilkel toplumlarda pozitif bir anlam yüklendiğini tespit etmişlerdir

(Foucault, 2005). Bazı geleneksel dinlerde epilepsi hastalığı tanrı tarafından verilen bir hediye olarak görülürken, sanayi sonrası kapitalist toplumlarda engellilik tıbbi bir başarısızlık veya yanlış tedavi sonucu oluşan olumsuz bir durum olarak nitelendirilmiştir (Polat, 2011). Engellilikle ilgili algı toplumsal yapının değişmesiyle farklılaşmıştır. Engel türlerine atfedilen anlamlar tarihsel süreçte değişiklik göstermektedir.

Sanayileşme sonrası toplumda kırılgan gruplar, özellikle engelli vatandaşlar ihmal edilmiştir. Kentin görünen ve gizli olarak iki yönü bu dönemde daha belirgin hale gelmiştir. Görünen yüzü; uluslar arası standartlarda eğitim görmüş profesyonellerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenirken görünmeyen yüzü; yeni ekonomik sistemin giderek sistemin dışına ittiği, sistemin dışına itildikçe marjinalleşen bir kesimi barındırmaktadır. Bu iki yönü arasındaki mesafenin gittikçe artması, bölünmüş bir kent mekanının oluşmasına neden olmuştur (Zeybekoğlu Sadri, 2005). Modern kentlerin, modernitenin belirlemiş olduğu normal birey standartları dikkate alınarak düzenlenmesi, engelli bireylerin mağduriyetini arttırmıştır, onların bağımsız bir şekilde sosyal hayatta var olmalarını imkansız hale getirmiştir. Modernite ulus devlet mantığını, üretken ve faydalı olarak tanımladığı normal bireyler üzerinden inşa etmiştir. Bu mantıkla düzenlenen kentlerde norm dışı olarak kabul edilen bireylerin özel ihtiyaçları dikkate alınmamıştır, Bauman (2003)'a göre modern devlet mantığı aslında bahçıvan devlet mantığıyla düşünülmektedir. Bu mantık; mevcut nüfusu faydalı ve zararlı olarak tanımlamakta ve bu tanımlama çerçevesinde onları ya besleyip büyütmede ya da yok etmeye çalışmaktadır. Rasyonel tasarımının ön gördüğü formatta nüfusu terbiye etmeye ve yeniden üretmeye odaklanmıştır, bahçıvan devlet bu tanımlamanın nesnel bir ölçütünü yapmaktadır. Zararlı olarak nitelendirdiği bitkilerin kendi haklarındaki tanımlamayı reddetmektedir.

Modern dönemin bahçıvan devlet mantığı, faydasız olarak nitelendirdiği engellilerin çeşitli katliamlara maruz kalmalarına meşru bir zemin hazırlamıştır. Çeşitli bilimsel metotlar ve fiziksel imha ile genlerin denetimini sağlamayı amaçlamış ve kötü olarak nitelendirilen genler yok edilmeye çalışılmıştır, bu şekilde

uzun vadede hastalıklı genlerin neden olduğu mahkeme, hapisane masrafları, yoksul ve engelliler için yapılacak harcamaların azalacağı bu tasarruftan bütün ulusun faydalanacağı görüşü hakim olmuştur (Bauman, 2003). Faşizm döneminde Öjenizim adı altında Francis Galton'un geliştirdiği sağlıksız genlerin üremesini engelleyerek saf ve üstün bir ırk yaratma fikri doğmuştur. Öjeni Nazi Almayası ile özdeşleşmesine rağmen Almanya'nın dışında ortaya çıkmıştır: ilk öjeni cemiyetleri İngiltere'de kurulmuş, Amerika'da tehcir, kısırlaştırma ve ırk karışımının yasaklanması gibi bazı politikalar Almanya için esin kaynağı olmuştur (Bauman, 2003). Öjeni uygulamalarının en kanlısı Nazi Almanya'sında uygulanmış olmakla birlikte yirminci 20. yy'da pek çok Avrupa ülkesi ve ABD'nin belli kesimlerinde özellikle engelli bireylere yönelik uygulanmıştır. Bu uygulama genellikle zihinsel engelli kadın vatandaşlar üzerinde uygulanmış, ırkçı siyasetin etkisiyle özellikle siyahi kadınlar tercih edilmiştir. 1907 ile 1960 yılları arasında kısırlaştırılan kadınların büyük bir çoğunluğu siyahi kadınlardır. Yine bu dönemde İskandinav ülkelerin toplum mühendisleri tarafından ulusal ırkı korumak için güçsüz olanın elimine edilmesi amacıyla özellikle kadınlar üzerinde kısırlaştırma gerçekleştirilmiştir (Giddens, 2008). Modern dönemde yeniden gündeme gelmekle birlikte ojeninin kökleri antik Yunana kadar dayanmaktadır, bu konu ile ilgili bir çok filozofun görüşleri mevcuttur. Platon, devletin vatandaşların üremesini denetim altına alarak kontrol etmesi gerektiğini söyler. Aynı anlayış Sparta'da da mevcuttur, yeni doğan zayıf ve engelli çocuklar doğar doğmaz öldürülerek güçlü ve sağlıklı bir toplum yaratılmaya çalışılmıştır.

Tarihsel süreçte modern döneme gelinceye kadar sağlıklı nesil yaratma projelerinin bazı toplumlarda uygulandığı görülmektedir. Modern dönemi diğer dönemlerden ayıran en önemli özellik ise modernitenin ürettiği söylemlerin tüm dünya da çeşitli şekillerde var olmasıdır.

Tarihsel süreçte engelliliği incelemek için bu dönemlerin ekonomik, politik ve siyasi koşullarını da derinlemesine incelemek gerekmektedir. Bu doğrultuda engellilik üç yaklaşım ile incelenecektir. Bunlar ahlaki model, medikal model ve sosyal modeldir. Bu evreler arasında geçişler çok sert değildir. Her evrenin kendine

özgü sosyolojik yanları olmakla birlikte kısmen kendinden önceki evrelerin özelliklerini de taşıdığı görülmekte yani bu evreler iç içe bir görünüm arz etmektedir.

1.3. Tarihsel Süreçte Engellik ile İlgili Yaklaşımlar

1.3.1. Ahlaki (Moral) Model

Engelliliğe yaklaşımlar içerisinde en acımasızını Ahlaki Model oluşturmaktadır. Bu dönemde engelli bireyler vatandaş olarak kabul edilmediği gibi insan olup olmadıkları bile tartışılmıştır. Engelliler ya şeytan oldukları düşünülerek yok edilmeye çalışılmış, ya da tanrının bir cezası, laneti olduğu düşünülerek katlanılması, çekilmesi gereken bir durum olarak bakılmıştır. Tarihi ve antropolojik kaynaklara göre ilk çağlardan itibaren engellilerin, kötü ruhların ve şeytanın etkisi altında olduğu düşünülmüş bu yüzden onlara kötü muamelelerde bulunulmuştur. Toplumun düşünce kalıpları, inançları, kültürü diğer her şeyi belirlemede olduğu gibi engelli bireylere yönelik davranış ve tutumların da belirleyicisi olmuştur. 18. yy'dan önce engelli bireyler ile ilgili anlayış onların doğa üstü varlıklar olduğu ya da içerisinde bulunduğu ahlaki çöküntü ve işlediği günahlar nedeniyle cezalandırıldığı yönündedir. Engelin kişinin yada ebeveynlerin işlediği bir suç veya günahtan ötürü Tanrı tarafından verilen bir ceza olarak görülmesi engellilikle ilgili olumsuz tutumları pekiştirmektedir. Toplumlarda engellilikle ilgili çok fazla batıl inanç bulunmaktadır, onların bir günah sonucu engelli olduğu fikri onların kötü insanlar olarak kodlanmasına neden olmaktadır. Engelli bireylere ilişkin ön yargı tarihsel süreçte hep var olmuştur. Antik Yunan'da da engelli bireylere hoş bakılmamıştır, sakat bir tanrı olan Hephaistos topal ve çirkin bir tanrı olarak tanımlanmıştır.

Yunan mitolojisinde sakat tanrı olarak bilinen Hephaistos, Hera ve Zeus'un topal doğan oğullarıydı. Hera onu doğduğunda çirkinliğinden utandı, ve diğer tanrıların kendisiyle alay etmesinden korkarak onu Olympos'tan aşağı fırlattı. Hephaistos'un Olympos'tan aşağı Lemnos adasına düşüşü tam bir gün sürdü. Bir hocanın yardımıyla burada demir, bronz ve değerli madenler üzerinde çalışma sanatını öğrendi ve bir yanardağın içine demir atölyesini kurdu. Fakat annesini ve onun kendisine yaptıklarını hiç unutmadı. Annesinin yanına çağırılması için bir şeyler yapması gerekiyordu. Ve bir gün oturup annesi Hera için altından muhteşem bir taht yaptı. Bu öyle bir tahttı ki insanın gözlerini kamaştırıyordu, diğer yandan hiç de görüldüğü gibi değildi. Görünmez bağlardan yapılmış kıskaçları vardı ve üzerine biri oturduğunda bir daha açılmamak üzere

kilitleniyor oturan kişiyi hapsediyordu. Tahtı Olympos'a yolladığında Hera tahtın ihtişamına hayran kaldı, fakat üzerine oturur oturmaz kısıkaçlar kapandı ve Hera tahta bağlanıp kaldı. Bütün tanrılar el birliği ile onu tahtan kurtarmaya çalıştılar ama başaramadılar. Son çare Hephaistos'u çağırdılar fakat Hephaistos kulak asmadı. Tüm çağrılarını duymuyormuş gibi davrandı. Kendisine yaptıklarından dolayı Hera'nın cezasını çekmesini istiyordu. Tanrılar katına kabul edilmesi ve güzeller güzeli Afrodit'in kendisiyle evlenmesi ile düzeltereği şartını öne sürdü. Hephaistos sadece tanrılar için değil insanlar içinde bir çok iyilik yaptı. Çirkin ve topal olmasına rağmen iyi kalpli oluşu ile gerek tanrılar gerekse insanlar tarafından sevildi ve sayıldı. Ama arzu ettiği ve hak ettiği mutluluğa hiç bir zaman tam olarak ulaşamadı. Onu sevmeyen ve sürekli aldatan Afrodit ile olan evliliği ona mutluluktan çok acı ve utanç getirdi (Çelik, 2013).

Orta çağda epilepsi, sağırlık, mental bozukluk gibi rahatsızlıklara sahip olan kimselerin şeytan oldukları düşünülmüş ve genellikle yakılarak ölüme mahkum edilmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde engelli bireylere ölüm cezası verilmemekle birlikte bunları belli bölgelerde toplayarak onların toplum içerisine karışmaları engellenmiştir (Karadeniz, 2008: 2; Patır, 2012: 12; Polat, 2011: 24). Bu dönemde engelli bireylere, ailelerin ve toplumun ahlaki çöküntülerinden dolayı tanrının bir cezası olarak bakılmıştır. Bu anlayış engelli bireyleri ve ailelerini damgalamakta ve bu durumdan ötürü engelli bireyler ve engelli bireylerin aileleri büyük bir suçluluk duygusu ve utanç yaşamaktaydılar. Bu anlayışın pek çok toplumda değişik ölçülerde yaşandığı bilinmektedir (Arıkan, 2002; Özgökçeler & Alper, 2010; Sudrajat, 2016).

1.3.2. Tıbbi (Medikal) Model

Tıbbi paradigma, engelliliğin ahlaki bozulmadan ziyade patolojiden kaynaklandığı yönünde evrilmiştir, engelliliğin kendisi hedef alınmıştır. Bu anlayış ahlaki modele göre daha insancıl olmakla birlikte, onları toplumsal hayattan soyutlayarak sahip olduğu yetenekleri ortaya çıkartacak imkanlardan mahrum bırakmıştır. Bu paradigma ile engellilerin toplumsal statüleri ikinci sınıf vatandaşa indirgenmiştir. Ayrıca engelliler; bağımlı, yardıma muhtaç, aciz insanlar olarak kabul edilmişlerdir. Bu yaklaşımda birey engeli üzerinden tanımlanmakta ve engeline odaklanılmaktadır, engelliliğin tedavisine odaklanılan bu yaklaşımın birey üzerinde ciddi olumsuz etkileri görülmektedir.

Engellikle ilgili bu anlayış tanımında da kendini göstermektedir, 19. yy'ın sonu ve 20. yy başlarında sağlık hastalık halinin olmaması olarak tanımlanmış bireyin bedeni çevresinden bağımsız mekanik bir sistem olarak kabul edilmiş ve olası teknik bozuklukların doktorlar tarafından tamir edileceği düşünülmüştür (Meşe, 2014; Cinisli, 2012). Tıbbi modelde bireyin engeline odaklanılmaktadır, medikal ve psikiyatri alanındaki uzmanların yardım sürecinde insanları kategorize ettiklerini, bu kategorilerin engelliliğin kökenini de belirlediği düşünülmektedir, engellilik güç-yapı ilişkisinin yarattığı, onun meşrulaşması veya daha az görmezlikten gelinmesini sağlayan bir sosyal kategoridir (Burcu, 2015a).

Bu paradigma engellileri rehabilite edilmesi gereken bireyler olarak kabul etmiş ve engelliliği topluma entegre olamayacak bir unsur olarak düşünmüştür. Ayrıca toplum engelli bireyler için eksik, yetersiz gibi olumsuz nitelendirmelerde bulunarak onlara merhamet odaklı yaklaşmıştır. Toplum onların varlıklarını kendi başlarına devam ettirebilecekleri imkanları ve fırsatları yaratmak yerine onlara yardım edilmesi gereken bireyler olarak bakmış ve onları desteklemeyi öğrenmiştir. Bu durumun olağan olduğuna başka şekilde düşünmenin ve davranmanın mümkün olmadığına inanmıştır. Sudrajad (2016)'a göre engelli bireylerin devlet tarafından sürekli desteklenmesi onların otoritenin ve toplumun çocukları olarak değerlendirilmelerine neden olmuştur. Devletin engelli bireylere koruyucu ve kollayıcı davranmasının da devlet baba mantığının bir ürünü olduğu düşünülmektedir

Geçmişte ucube, şarlatan olarak tanımlanan engelli bireyler sosyal bir varlık olarak hayatta yer alabilmek, yaşamış oldukları toplumda kabul görmek için mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler sonucunda engellilik algısı büyük oranda değişmiştir. (Çelik, 2013). Tıbbi model yeni hizmet modellerini geliştirmesi ve engellilere yönelik sağlık yaklaşımlarının insanileştirilmesi açısından oldukça önemlidir (Cinisli, 2012). Bu model engelli bireylere ve onların yakınlarına pek çok kolaylık sağlamıştır engelli birey ve ailelerinin yaşam kalitesini görünür biçimde yükseltmiştir çeşitli önleyici ve koruyucu programlarıyla engelliliğe neden olan problemleri büyük oranda ortadan kaldırmıştır (Özgökçeler & Alper, 2010; Sudrajad, 2016).

Tıbbi model kamu sağlığı dűşüncesiyle hareket etmiştir, temelde toplumsal bedeni patolojilerden kurtarma amacıyla şekillenmiştir. Bu çerçevede devlet toplum sağlığını koruma sorumluluğunu üstüne almış, halk sağlığını korumak için çeşitli tedbirler geliştirmiş ve yatırımlar yapmıştır. Bu süreçte okullar, hastaneler, hapishaneler, huzurevleri insanları gözetlemeyi ve kontrol etmeyi hedefleyen düzenin bir parçası olarak ortaya çıkmıştır (Giddens, 2008). Bu kurumlarla toplumun her kesiminden insanların sağlığını korumak ve devam ettirmek amaçlanmıştır.

Tıbbi modelin temel argümanı engelliliğin bireyin kendi nesnel koşullarına bağlı olarak var olduğu, kişinin kendisine ait olduğu sayılmasıdır. Bu nesneleştirme engellilikle ilgili çeşitli olumsuz algılara sebep olmuştur. Bu yaklaşım da engellilik tanımı ve tedavisinin bireyde başlayıp bireyde bittiği düşünölmektedir. Tıbbi model engellilik tanımını sapma olarak yapmıştır. Bu modelde engellilikle ilgili temel kabul eksikliğin, yetersizliğin, anormalliğin, işlevsizlik ve başarısızlığın bireyin kendisinde bulunduğu ve bu durumun tamamen onun sorunu olduğu yönündedir (Burcu, 2015a). Ayrıca bu model patolojik bozuklukların yanı sıra eşcinsellik ve ruhsal hastalıklara kadar uzanan bir kapsamda sapkın olarak tanımlanan davranışların düzeltilmesini de kendisine amaç edinmiştir (Giddens, 2008). Bu dönemde normal birey ve toplum yaratma görevini büyük oranda doktorlar ve sağlık görevlileri üstlenmiştir. Dönemin “normallik” tanımına uymayan her kesim için “hasta” tanımlaması yapılmıştır. Bu hastalıkların iyileştirilmesi ve topluma kazandırılması hedeflenmiştir.

Bu modelin patolojik bozuklukları tedavi etme noktasındaki işlevi göz ardı edilmemekle birlikte medikal modelin temelinde yatan normalleştirme fikri bazı problemlere yol açmıştır. Normalleştirme olgusuna fazla odaklanılarak normal ve sağlıklı bir toplum yaratılma, engellerin yok edilmesi adına öjenizm (soy temizleme) gündeme gelmiş ve belli dönemlerde normalleşmesi mümkün olmayan engelli bireyler sistematik bir katliama maruz kalmışlardır (Patır, 2012). Öjenizm; tıbbi modelin ortaya koyduğu nitelikli üreme yoluyla insan ırkının ıslahını hedefleyen çirkin bir siyasettir (Giddens, 2008).

Bu dönem engelliler için daha insani bir yaklaşım olmakla birlikte onların sosyal yönleri ihmal edilmiştir, toplumda engelli bireyler yardıma ve bakıma muhtaç

olarak düşünölmüş, engelli kimliği toplum tarafından algılanan ve kabul edilen yetersizliğe bağılı olarak inşa edilmiştir. Engellilikle ilgili paradigmlar toplumsal yapıyı şekillendiren alt sistemlerle ilişkili olarak değışmektedir. Tıbbi-medikal modelin benimsenmesinde kapitalist ekonomik sistemin belirleyici olduğu düşünölmektedir. Bu mantıkla toplum için yüksek faydaya odaklanılmış ve bireyin engelinin yok edilmesi amaçlanmıştır. Bu modelde birey engeli üzerinde tanımlanmış ve tedavisine beden odaklı yaklaşılmıştır.

Beden gerçekliğinin belirlenmesinde sosyal tutum ve kurumlar biyolojik olgulardan çok daha etkilidir. Engelli bedenin yapısını sosyal temsiller belirler engelli bireylerin kendilik algısı da yapılan bu belirlemeye bağılı olarak biçimlenir (Burcu, 2015a). Bu paradigmda engelliliğin sosyal ve toplumsal boyutu ihmal edildiğı ve tamamen beden endeksli düşünöldüğü için uzun yıllar engellilik sosyal bilimlerde ele alınmamış bu konu ile ilgili araştırmalar tıp alanında yapılmıştır. “Tıbbi söylemde engelli beden normal bedenin dışında bir anatomiye sahip olan bedendir ve amaç normal olmayan bedenin işleyişinin normale dönüştürebilmektir ki tıbbın ve toplumun başarısı adeta bununla belirlenmektedir” (Gabel & Peters, 2004 ; Burcu, 2015b).

1.3.3. Sosyal Model

Sosyal model, Avrupa’da ikinci dünya savaşından sonra ABD’de ise Vietnam savaşından sonra gündeme gelmiştir. Bu yaklaşım engellilerin sosyal yönünü göz önünde bulundurmaktadır, engellilerin sosyal hayatta yeterince görünür olmamalarının kendi sahip oldukları engellerin yanı sıra toplumsal engellemelerden kaynaklandığı savunmaktadır.

Modern dönemin bireyler için yaptığı “normallik” tanımı uzun süre kabul edilse de küreselleşme sonrası çıkmaza girmiştir. İkinci dünya savaşı ve Vietnam savaşı sonrasında engelli nüfusundaki artış mevcut kabullerin değışmesine zemin oluşturmuştur.

Ulus devlet mantığının bir tezahürü olan kent vatandaşlığının yirminci yüzyılın son çeyreğinde krize girdiğı görölmektedir. Bunun sonucunda alternatif

vatandaşlık kurguları gündeme gelmiştir. Bunun sebebi olarak ulus devlet içerisinde herkesin eşit haklara sahip olduğu sayılısının sosyal hayatta bir karşılığının olmaması ve modernitenin makbul vatandaş tanımının dışında kalanların yeni haklar talep etmeye ve farklı bir vatandaşlık tanımının peşinden koşmaya yönelmesi olarak gösterilebilir (Bezmez & Yardımcı, 2005).

Sosyal modelin çıkış noktası engelli bireylerin engelli olmayan bireylerin yaptığı pek çok şeyi yapmakta sıkıntı yaşamalarının sebebinin sahip oldukları engel durumu ile ilişkili olduğu anlayışıyla mücadele edilmesini içermektedir. Ayrıca çoğu engel durumunun bireylerin sahip oldukları engeller yüzünden değil ayrımcılık ve önyargı aracılığıyla yaşadıkları ileri sürmektedir (Burcu, 2015a). Sosyal model engelliliğin sosyal açıdan değerlendirilmesi gerektiğini söyleyerek bedene odaklanan medikal modele tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu paradigmaya göre engellilik kişinin fiziki ve ruhsal yetersizliğinden değil engelliliği biçimlendiren toplumsal yaşamı kısıtlayan unsurlar tarafından belirlenmektedir. Bu paradigmanın çıkış noktası, eşitlik, sosyal adalet gibi hak temellidir.

Yakın zamana kadar engellilikle ilgili yapılan akademik çalışmalar tıbbi bir bakış açısıyla yazılmıştır. Son dönemlerde bireyin engelinin ortadan kaldırılmasında tıbbin yetersiz olduğu kabul edilerek engelli bireyin yaşam doyumunu arttırmak adına sosyoloji, psikoloji, eğitim bilimleri, sosyal hizmet, şehir planlamacılığı gibi sosyal bilimler katkı sunmaya başlamıştır. Bu yeni anlayışla engelliliğin tıbbi bir vaka olmanın yanı sıra sosyal hayatta karşılaştıkları olumsuzlukları göz önünde bulunduran sosyal bir olgu olduğu kabul etmiştir (Güngör & Güneş, 2012).

Bu model engelliliğin herhangi bir yeti kaybı veya bozulma şeklinde düşünülmesine bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu model engelli bireyler için yetersizlikleri yok saymamakta fakat bunun toplumsal hayatta bir problem olarak yaşanması tamamen bireyin yetersizliği ile ilgili olmayıp toplumsal algı ve sosyal yaşamın organizasyonuna ilişkin bir durum olduğu düşünülmektedir (Özgökçeler & Alper, 2010). Engellilerin yaşadığı sorunlar büyük ölçüde sosyal hayatın engellileri dışarıda bırakacak şekilde düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır. Engellilerin kamusal mekanlarda görünürlüğünü azaltan unsurların başında, çevre

düzenlemesinin herkesi içine alacak şekilde yapılmaması vardır. Engellilerin bağımsız olarak sosyal hayatta var olmaları onların en temel insani hakkıdır. Fakat engellilerin sosyal hayatta görünürlüğü başkalarının desteğine bağlı olarak gelişmektedir.

Engelli bireylerle ilgili yardım ve merhamet odaklı yaklaşımlar söz konusudur. Oysa engelli hareketi kentin tüm ortak mekanlarının bireysel farklılıklar göz önünde tutularak düzenlenmesi gerektiği şeklinde kendini ifade etmektedir. Yani engelli bireyler yardıma muhtaç değil kentte hakkı olan bireylerdir (Bezmez & Yardımcı, 2005). Onlara yaşam alanı yaratılması en temel insani haktır.

Sosyal paradigmada engelliğin bir insan hakları sorunsalı olduğu düşünülmektedir. Mevcut durumda engel durumunun kişinin fiziki engelinden kaynaklanmadığı toplum tarafından oluşturulduğu düşünülmektedir. Bu eşitsizliği giderecek olan mekanizma eşitsiz yapıyı oluşturan toplumun kendisidir (Özgökçeler & Alper, 2010).

Özellikle ikinci dünya savaşının ardından engelli hakları yeniden tartışılarak daha insancıl bir düzleme yerleştirilmiştir. Engelli bireylerin her türlü vatandaşlık haklarına sahip olmaları gerektiği sonucuna varılarak engelli hakları Anayasayla güvence altına alınmış ve mevcut hakların sosyal yaşamda kullanılması hedeflenmiştir. Savaş sonrası dönemde benimsenen refah devleti politikalarıyla birlikte tüm dezavantajlı kesimlerin önemli haklar kazandıkları bilinmektedir 1960 sonrası ABD’de Vietnam savaşı gazileri; engelli öğrenciler, işçi hareketleri, ırkçılık karşıtı ve feminizm akımından etkilenerek kendisini kuramsal bir zemine oturtan engelli hareketi mücadelelerine örgütlü bir şekilde devam etmişlerdir. Bu mücadelede engelli bireyler temelde var olan ekonomik ve politik sistemin engellileri yoksullaştırdığı ve engellilik sorunlarının da tıpkı ırkçılık ve cinsiyetçilik gibi toplumsal algıdan kaynaklandığını savunmuşlardır. Bu yaklaşım engelli bireylerin sağlık, eğitim gibi çeşitli hizmetlerden yoksun kalarak sosyal hayata katılımlarının zorlaşması onların sahip olduğu fiziksel yetersizlikten değil toplumun normal bedene göre yapılanmış olmasından kaynaklandığını savunmaktadır. İyileştirilmesi gereken fiziksel anormallikler olmayıp toplumsal örgütlenmedir. Engelli haklarının politik bir

zemine taşınması tüm dezavantajlı kesimlerle birlikte engelli bireylerin sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi, istihdam, eğitim, sağlık gibi temel hakların engelliler için ulaşılabilir olması hedeflenmiştir (Patır, 2012). Savaş sonrası savaştan ötürü engelli hale gelen insanların, bazı dezavantajlı gruplarla savaş karşıtı bireylerin başlatmış olduğu hareket sonrası engellilik sorunu görünür kılınmıştır. Bu hareketlerin olduğu ülkelerin demokratik ve gelişmiş ülkeler olması da bu hareketi başarılı kılmıştır (Özgökçeler & Alper, 2010).

Engellilikte ahlaki, medikal ve sosyal modellerin keskin ayrımları yoktur. Baskın bir paradigmanın yanında diğerlerinin de tartışıldığı görülmektedir. 1979-1981 yılları arasında başbakanlık yapan Margaret Thatcher döneminde yürütülen politikalar neticesinde engelli ve yoksulların kaderlerinden kimsenin sorumlu olmadığı onların ülkenin zenginlik ve refahını emen kimseler olduğu onları kaderlerine terk etmekten başka bir şey yapılamayacağına dair söylemler mevcuttur. Thatcher'ın argümanlarını desteklemek adına dönemin iş adamları, alt yapı hizmetleri için memnuniyetle vergi verebileceklerini ancak sosyal devlet mantığının gereği olan işsiz, yoksul, engelli ve öteki insan artıklarını desteklemek adına kendilerinden para istenmesini anlamsız bulduklarına dair konuşmalar yapmışlardır (Bauman, 2015). Sosyal devlet tartışmaları ekseninde engelli haklarının ilk ve en fazla gündeme geldiği İngiltere'de bile bu politikaların uygulanabilirliği uzun yıllar tartışılmıştır. Dezavantajlı kesimleri korumanın bir bütün olarak ulusun menfaatine uygun olmadığı iddia edilmiştir. Uzun yıllar sosyal devlet politikaları çerçevesinde engelli hakları uygulama alanı bulamamıştır.

Pozitivist paradigmayla birlikte bilinebilen ve öngörülebilir bir dünya anlayışı hakim olmuştur. Sosyal bilimlerde de pozitif bilimlerde olduğu gibi toplumsal olgu ve olaylar öngörülebilir şekilde düşünölmeye çalışılmıştır. 20. yy başlarında kopernik fiziğinin çökmesiyle birlikte bilim yeniden düşünölmüştür. Yeni anlayış bilimsel olgu ve olayların önceden var olan belli formülle gerçekleşmeyeceği aksine bilimsel olgu ve olayların sonradan formüle edileceği şeklinde değişmiştir (Feyerabend, 1999). Pozitif bilimlerde meydana gelen bu gelişmeler sosyal bilimi de etkilemiştir, çevre faktörü göz önünde bulundurularak insan ve toplum yeniden

değerlendirilmiştir (Meşe, 2014). “Beden kendi başına bir töz olarak değil, daha ziyade kurumlar tarafından üretildiği biçim altında incelenmiştir. Bu anlamda da siyasetin nesnesi akıl olmaktan çıkmış, yönetselik tarafından şekillendirilen beden olmuştur” (Özmkas, 2014: 60). Bu paradigma mevcut siyasal ve ekonomik politikalarla şekillenmiştir. 1980 sonrası benimsenen neoliberal ekonomik politikalar sonrası dezavantajlı kesimlere doğrudan yardımı reddeden bunları güçlendirerek topluma kazandıran aktifleştirici politikalar benimsenmiştir (Patır, 2012). Bu anlayış doğrultusunda engelli bireylere; muhtaç, mağdur şeklinde etiketlemelerin getirdiği yardımların, fedakar devlet kurumlarının hayır adı altında iyi niyet ve sevap işleme mantığıyla şekillenmesinin yerine hak temelli kent vatandaşlığı yaklaşımı ile hareket edilmesinin daha insancıl olduğu düşünülmüştür (Bezmez & Yardımcı, 2005).

1.4. Sosyolojide Engellilik Tartışması

Diğer sosyolojik alanlarda olduğu gibi Engellilik Sosyolojisi de batı menşeli gelişmiştir, Türkiye’de engellilik ile ilgili politikalar ve akademik çalışmalar batılı devletlerle paralel olarak gerçekleşmiştir. Yeni bir disiplin alanı olarak engellilik; eşitlik, ayrımcılık, sosyal adalet bağlamında tartışılmıştır. Engelliliğin Akademik perspektifte ele alınması engelli haklarında birçok ilerlemeyi beraberinde getirmiştir. Engellilerin sosyal ve politik arenada var olabilmeleri için akademik düzlemde engellilikle ilgili üretilen argümanlar oldukça önemli görülmekle beraber Jan Grue bu konu ile ilgili olarak, hiçbir engellilik teorisinin tümüyle ya da tam olarak bütün deneysel örneklere asla uyamayacağını fakat devamlı olarak düzenlenmesi, yeniden ayarlanması ve geliştirilmesi gerektiğini söylemektedir (2011).

Tarihsel olarak engellilik özünde medikal bir fenomen olarak görülmektedir. Yani kişinin engelliliği kişisel medikal bir problem olarak telakki edilmekte ve bunun bireyselleşmiş medikal çözümler talep ettiği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu görüş medikal model engellilik olarak tanımlanmaktadır. Bu paradigma batı kültüründe oldukça baskın olmakla beraber bu görüşe meydan okuyarak engelliliğin sosyal yapısına vurgu yapmaktadır (Araheart, 2011). Engelliliğe yönelik algının akademi çevrelerince değişmesi neticesinde engelliliğin medikal bir problem

olmasının yanı sıra sosyal yapıya ilişkin bir durum olduğu görüşü kabul görmüş ve engellilik hareketi ivme kazanmıştır.

Engellilik hareketinin çıkış noktası, engelliliği ortaya çıkartan unsurların onları toplumsal düzeyde sınırlandıran faktörlerle geliştiğidir. Engellilik var olan fiziksel engel ve sonradan yaratılan sosyal engellerle birlikte toplumsal zeminde yeniden üretilir, Cinisli (2012)'e göre engellilerin çağdaş toplumsal hareketi ya da engelli hakları hareketinin amacı tarihsel süreçte engelli bireyleri toplumsal alanın dışına iten bireysel tutumlarla ve çevresel baskılarla mücadele etmektir. Bu mücadele engelli bireylerin diğer bireylerle aynı haklara ve imkanlara sahip olmasını amaçlar bunun için gerekli olan kültürel kodların değişmesini hedefler.

Foucault'un hukuk iktidar ve bilgi kavramları üzerine Gerald Turkel'in yaptığı bir çalışmada kendisi şöyle bir tespitte bulunmaktadır: Toplumun yapısı, devlet, hukuk ve gücün incelikleri, disiplin ve cezayla ilişkili değildir şeklinde bir sonuca ulaşamaz, aksine tamamen birbirinin içine nufuz etmektedirler. Hukuk önünde eşitlik, belirli hukuk normları ve temsili demokrasi olağan aktiviteleri şekillendiren disiplinli pratikler ile gelişmektedir (1990). Dolayısıyla, engellilik hareketini incelerken toplumsal yapı, devlet, yasa ve güç ilişkilerini de incelemek yerinde olacaktır.

Engellilik sosyolojisine ilişkin en önemli adımlar 1970'li yıllarda İngiltere'de atılmıştır. Bu dönemde dünyada benimsenen engellilikte tıbbi paradigma olmasına rağmen İngiltere'de engelliliğin sosyal yönü tartışılmış, bu süreç diğer Avrupa ülkelerine de yansımıştır. Engellilerin örgütlenerek kendi konumları hakkında söz sahibi olmaları ve yaşamış oldukları belli problemlere çözüm getirmeleri ilk olarak İngiltere'de gerçekleşmiştir (Shakespeare & Watson, 2001; Burcu, 2015b). Medikal modele en büyük eleştiri kurmuş oldukları organizasyon ve birlikler aracılığı ile engelli bireylerin kendisinden gelmiştir. Bu amaçla kurulan ilk hareketlerden birisi 1981 yılında kurulan BCODP (British Council of Organisations of Disabled People/İngiltere Engelli bireyler Konseyi), yerel ve ulusal düzeyde bir yayılma göstermiştir, medikal paradigmada engellilik, biyolojik olarak bir yetinin yokluğu veya nispeten eksikliğine karşılık gelmektedir, sosyal olarak engellilikte ise bireyin

sahip olduğu yeti eksikliği ya da yokluğu sonucunda bireyin hareket alanında meydana gelen kısıtlılık ve bunun yarattığı dezavantajların toplum ve kamu kurumları tarafından dikkate alınmadığı, bu insanların toplumsal hayat içerisinde yer almaları ve bağımsız bireyler olarak hayatlarına devam etmeleri için yeterli girişimlerin olmadığı yönündedir (Gabel&Peters, 2004; Burcu, 2006). Avrupa’da ilk ve yoğun bir şekilde İngiltere’de engelli hareketi 1970’li yılların başında gerçekleşmiştir. Aynı yıllarda engelli hareketi özellikle kuramsal temelde Amerika’da da yaşanmıştır. Engellilik konusu refah devleti, bağımsız yaşam, işlevsel olma, sosyal inşa gibi kavramlar çerçevesinde incelenmiştir. Amerikalı araştırmacılar engellilikte medikal paradigma ekseninden sosyal paradigma eksenine doğru geçmişlerdir (Donoghue 2003; Burcu, 2006). Engellilik ile ilgili paradigma değişiminde en önemli faktör 2. Dünya savaşı sonrasında dünyada özellikle Avrupa ülkelerinde engelli sayılarının giderek artması, onların sorunlarını politik düzleme taşımış ve savaş sonrası sosyal refah devleti uygulamaları gündeme gelerek diğer bütün dezavantajlı kesimlerde olduğu gibi engelli bireylerde belli bazı önemli haklar kazanmışlardır. 1960’lara gelindiğinde ise bu dönemin sahip olduğu toplumsal hareketlilik ekseninde Vietnam savaşı gazileri ve bazı engelli öğrenciler ile teorik zeminde ırkçılık karşıtlığı, bazı emekçi hareketleri ve feminist hareketlerinden etkilenen bir alt yapı ile engelli sorunları politik zemine taşınmıştır. Bu mücadelede temel argüman toplumda var olan ekonomik ve politik sistemin engelli bireylerin mağduriyetlerini daha da arttırdığı yönündedir, ve bu mağduriyetin temelinde ırkçılık ve cinsiyetçilikte olduğu gibi toplumun kendisi vardır. Engelli bireylerin en temel haklardan mahrum kalarak sistemin dışına doğru itilmesi onların sahip olduğu engellerden ziyade toplumun normal bedeni tanımlayarak örgütlenmesinden kaynaklanmaktadır bu anlayışa göre değişmesi gereken şey beden değil toplumsal zihniyet ve bu zihniyet doğrultusunda toplumun örgütlenme biçimidir (Patır, 2012). Engellik söylemleri büyük oranda cinsiyetçilik, ırkçılık gibi söylemlerden etkilenmektedir. Engellilik ayrımcılık noktasında cinsiyetçilik ve ırkçılıkla benzer söylemler olsa da engellilik (körlük, sakatlık, sağırılık vb.) maddi unsurlar içermektedir (Grue, 2011).

Sosyolojide araştırma konusu olan engellilikte temelde tartışılan mevzu engelliliğin insanlık tarihi ve kültürüne ait olan kısımlarıdır. Fiziksel anormalliklerin samut gerçekliklerinin yanı sıra “biyo-güç” rejiminin tarihsel bir eseridir. Foucault’un “biyo-güç” terimi aslında bir grup insanı ilgilendiren olayların devlet pratiğine yönelttiği problemleri rasyonel hale getirme çabasıdır. Engellilik, sağlık sorunları, uzun ömür vb. Gibi toplum bedenini ilgilendiren konularda devletin bir dizi politika üretmesi bu anlayışın ürünüdür (Tremain, 2001).

Engellilik sosyolojisi teorisyenleri engellilikle ilgili kuramları oluştururken engelliler ve engelli olmayanlar arasındaki eşitsizliği yaratan ve devam ettiren sosyal yapıları süreçleri anlamak ve açıklamak üzerine odaklanmıştır. Bu noktada sosyal teorisyenler engellilikte engelleri oluşturanın patolojilerden ziyade sosyal yapı, koşul ve ilişkilerin olduğunu söylemektedir. Engelli bireylerin toplumun bu engelleyici tutumlarından kurtulması için hem paradigma değişimine gidilmesi gerektiğini hem de politik eyleme gereksinim duyulduğunu savunmaktadır (Shakespeare, & Watson, 2001; Burcu, 2015).

İnsanlar kendileri ve diğerleri ile olan ilişkilerini düzenlerken hem kendileri hem de diğerleri hakkında önceden oluşturulmuş toplumsal şemalardan hareket ederler, dış dünyayı nasıl yorumluyor ve ona anlam veriyorlarsa davranış örüntülerini de o şekilde oluştururlar (Güngör, 1998). Dış dünyayı anlamlandırma sonucu birey normal tanımını yaparak engelliliğin sınırını çizer, onların hareket alanını bu sınırlar içerisinde belirler.

Engellilik gerçeklik olgusundan hareketle yeniden inşa edilir. Sosyolojik olarak engellilik fiziksel ve zihinsel yetersizliğin sosyal ve kültürel tezahürüdür. Bu nokta da sosyal bilimler, bireyin fiziksel ya da zihinsel engelinden ziyade sosyal olarak kısıtlanmasıyla ilgilenir (Gerben Dejong, 1979; Burcu, 2015a).

Engellilikte sosyal paradigmanın gelişmesi neticesinde bazı sosyologlar engelliliğin yeti yitiminden ziyade deneyimleri üzerine odaklanmışlardır. Bu şekilde hastalık ve engelliliğin toplumsal karşılığını incelemiş ve bu noktada gerçekleşen etiketlenmelere dikkat çekmişlerdir (Burcu, 2006; (Bulut N. , 2015)Patston, 2007).

Engellilik sosyolojisi toplum tarafından dışlanma, ötekileştirme, ve ayrımcılıkla sistemin dışına itilen engellilerin yaşamış oldukları problemlerin tartışılması gerektiğini iddia eder, bu noktada sosyolojinin bilgi üretimi engellilikte tıbbi paradigmaya alternatif olarak tartışılan sosyal paradigma için politikalar üretmesi noktasında oldukça önemlidir (Donoghue, 2003; Gabel & Peters, 2004).

Bu noktada Türkiye Avrupa'daki gelişim ve değişimlerden bağımsız değildir. Engellilik ülkemizde çok uzun yıllar tıp alanında tartışılmıştır. Sosyal bilimlerde tartışılması ve incelenmesi oldukça yenidir. Engelliliğin tıbbi paradigmadan sosyal paradigmaya doğru evrilmesi uzun yıllar boyunca gerçekleştirilen çabalar sonucu olduğu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK İKTİDAR

2.1. İktidar Tanımı

TDK iktidarı “bir işi yapabilme gücü, erk, kudret. Bir işi başarabilme yetki ve yeteneği. Devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi. Bu yetkiyi elinde bulunduran kişi ve kuruluşlar” olarak tanımlanmıştır. İktidarın tanımı tarihsel olarak farklılık arz etmekle beraber öz bir tanımı olduğunu söylemek de mümkündür. Stanford Dictionary iktidarı belirli bir bölge içerisindeki en yüksek otorite olarak tanımlamaktadır (2003). İktidarın genel tanımı bu şekilde ifade edilse bile siyaset ve hukuk felsefesindeki tanımları ve içerdikleri unsurlar değişmektedir. İktidarın tanımı ile ilgili bazı tartışmalı unsurların gösterilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda öncelikle iktidarın kaynağı, mutlak güç sayılıp sayılmaması gerektiği mevzusu daha sonra da belirli bir alan üzerindeki iktidardan kasıt incelenmelidir.

İktidarın ortaya çıkış fenomenine göre kavim içerisindeki üyelerden bedensel olarak diğerlerine göre daha güçlü olan üyenin kendi iradesini topluluğun diğer üyelerine empoze etmesiyle en üstün politik otoriteyi ele geçirir ve iktidarı elde eder (Lansing, 1914). Ancak modern devlet sistemlerinde iktidarı güç ilişkisine göre açıklamak mümkün olmadığından iktidarın başka bir meşruiyet kaynağına sahip olması gerekmektedir. Bu kaynakla ilgili tartışmalar süregelmiştir. İktidarın kaynağının yönetenin doğuştan sahip olduğu özelliklerden mi geldiği, halk ve yöneten arasındaki sözleşmeden mi ileri geldiği yoksa doğrudan halkın desteğinden mi geldiği hususu tartışmalıdır. İktidarın kaynağına ilişkin tutum şüphesiz iktidarın niteliğine ilişkin tutumu da etkileyecektir. Örneğin egemenin mutlak güç sahibi olması, egemene mutlak itaat gibi tartışmalar iktidarın kaynağına ilişkin tartışmalarla birlikte yürütülmektedir.

İktidar kavramı ile ilgili Avrupa’daki geleneksel anayasalcı düşünceye karşı devrimsel bir çıkış yapan Jean Bodin iktidarı, “Kendi başına politik üstünlük prensibi olan, kendisinden yüce olan Tanrı haricinde hiçbir şeyi tanımayan mutlak egemen” şeklinde tanımlamaktadır. Egemen bütün pozitif ve geleneksel yasaların üstündedir ve kimsenin iznine ihtiyaç olmadan dilediği gibi değiştirebilir (Engster, 1996).

İktidarın otorite sahibi olacağına şüphe yok fakat bu otoritenin tek elde toplanması ve mutlak surette olması tartışmalı bir husustur. Özellikle Thomas Hobbes bu hususu doğal hukuk ve egemenin ürettiği pozitif hukuk arasındaki gerilimi değerlendirmek suretiyle ortaya koymuştur. Hobbes da yöneticinin mutlak güce sahip olması gerektiğini söyleyerek Bodin gibi monarşik devlet yapılarının iktidarı daha iyi ellerinde tuttuğunu belirtmektedir. Ancak, Bodin'den farklı olarak egemen olan Leviathan'ın doğal hukuka aykırı hareket edemeyeceğini söylemektedir (Laviathan, 2007). Dolayısıyla, Hobbes mutlak iktidarı savunsa da doğal hukuka uygun hareket etme prensibiyle sınırlı bir iktidar anlayışından bahsetmektedir. Mutlak iktidar ve sınırlı iktidar arasındaki tartışma çok çeşitli şekillerde cereyan etmektedir burada ise konuyu sınırlamak adına sadece duruma örnek birkaç durumdan bahsedilmektedir.

İktidarla ilgili bir diğer tartışmalı husus iktidarın belirli bir alanda ortaya çıkıyor oluşudur. Egemen sınırları belirli olan devlet içerisinde mutlak yetki sahibidir ve Westfalya anlaşmasından sonra diğer egemenlerle eşit kabul edilmişlerdir. Ancak, günümüzde iktidar ve otorite sadece devlet sınırları içerisinde kalmamaktadır. NATO, AB, AİHM ve BM gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar da kendi çaplarında iktidar ve güç sahibidirler. Bunların sahip olduğu iktidar iki şekilde açıklanmaktadır. Birincisi, bu kurumların otoritesi bölgesel değildir tamamen topraktan bağımsızdır bu kurumların sahip olduğu iktidar için dolayısıyla bölgesellikten söz edilemez. İkincisi, bu örgütlere üye olan devletler belirli bölgelere kurulduklarından kurumların iktidar alanları da bu bölgelerdir (Stanford Dictionary, 2003).

İktidar kapsamlı bir kavramdır. Bireyleri grupları kurumsallaşmış hiyerarşilere bağlayan pratikleri kapsar (Swartz, 2011). “İktidar; kendisinde belirleme ve manipüle etme niteliği barındıran tahakkümün emirle harmanlanarak gizli ve açık bir yaptırıma dönüşen gerçekliğin zihinsel, beşeri ve politik her türlü ilişki biçiminin enlemi ve denklemdir” (Pektezel, 2014, s. 213). Gündelik hayatta çok katmanlı ve iç içe geçmiş örüntüler şeklinde kendini gösteren iktidar, bir araştırma konusu olarak tek başına ele alınmamaktadır. Genellikle yönetim, siyaset ekseninde ele alınan iktidar olgusu, toplumsal hayatın neredeyse hepsini etkisi altına almıştır.

Siyasi iktidarda diğer iktidar alanlarından bağımsız değildir, hiç bir siyasi iktidar tahakkümü altında bulunan toplumların inançları, kültürleri ve değer yargılarından bağımsız olarak varlığını sürdüremez. Toplumsal yaşama yön veren unsurların her biri kendi içerisinde bir iktidarı temsil edip diğer iktidar alanları ile ilişki halindedir, insanlar siyasi iktidardan ziyade diğer iktidar alanlarını yaşarken deneyimlemektedirler. Bu açıdan bakıldığında gelenek, görenek, kültür, değer, hukuki normlar bireyin düşünce ve davranışlarının biçimlenmesinde kendi iktidarlarını dayatmaktadır (Şentürk, 2014). Yine de iktidar olguları arasında en hissedilebilir olanı siyasi iktidardır. Günlük yaşamın her alanında belirleyici olarak karşımıza çıkan iktidar oldukça soyut bir kavramdır. İktidarın belirlemiş olduğu davranış örüntüleri son derece doğal kabul edilmektedir.

Kurulu düzenin tahakküm ilişkileriyle, hakları ve iltimaslarıyla, ayrıcalık ve haksızlıklarıyla aynı kolaylıkla süregitmesi ve en tahammül edilemez varoluş koşullarının çoğunlukla kabul edilebilir hatta doğal olarak görülmesi (Bourdieu, 2018: 11).

Sosyolojide iktidar, toplumsal hayatta davranış örüntülerinin ve toplumsal ağların belirlenmesinde temel bir unsurdur. Bu yüzden iktidar üzerine düşünürken yine iktidarın hâkim olduğu bir düşünme biçimine başvururuz. Bu çerçeveden bakıldığı zaman hakikat kendisinin üreten ve destekleyen iktidar sistemleriyle ve kendisini meydana getiren iktidar etkileriyle karşılıklı bir ilişki içerisinde. Hakikat, iktidar ve iktidar mekanizmalarına bağlı olarak üretilen bir şeydir (Becerme, 2014).

İktidar belirlediği pratikleri sürekli meşrulaştırarak süreklilik kazandırmaktadır. Çünkü iktidar sadece güce, yetkiye dayanarak ayakta kalmaz iktidarı en etkin kılan mekanizma meşruiyettir. İktidara boyun eğmenin temelinde onun meşruiyet zemini vardır (Özdemir, 2014). İktidarın genel ve evrensel tanımının yapılması zordur. Çünkü iktidar tanımlamaları temelde belli ideolojilerle yapılmaktadır. Bu noktada iktidar tanımı, tanımlamayı yapan ideolojik görüş çerçevesinde şekil almaktadır. Bu yüzden her sosyal disiplinin farklı bir iktidar tanımlaması mevcuttur. İktidar tanımlamalarında mutabık kalınan kısım ise iktidarın eşitsiz bir yapı arz ettiği ve bu eşitsizliğin beraberinde zorun, zorlamanın, baskının ve

müdahalenin de mevcut olduğu noktasıdır (Çetin, 2003). İktidarın baskı ve rıza olmak üzere iki yönü vardır. Geçmişten günümüze kadar olan tüm insan toplumlarında egemenlik ve güç unsurları ve bunu kullanan kişiler var olmuştur. Fakat iktidarın kullanım biçimleri değişiklik gösterebilmektedir, iktidar hâkim olduğu toplumun normlarına, değerlerine, inançlarına uygun şekilde gerçekleşen güçtür. Bireylerin ve toplumun açık ya da gizli bir şekilde iktidarın varlığını kabullenmeleri ve yokluğunun kendileri için ciddi tehlikeleri barındırdığı güdüsü iktidara kendileri için doğru ve yanlış karar verme, sınırlar çizme hakkını verir, iktidarın yapısı toplumdan topluma ve çağdan çağa değişiklik göstermektedir. Günümüzde iktidarın biçim değiştirdiği görüşü hakimdir. Post-modern teorilerde iktidarın resmi alanlardan bireysel alanlara doğru kaydığını ve daha mikro alanlarda kendini gösterdiğine dair görüşler hâkimdir. İktidar toplumsal disiplini sağlamak için ihtiyaç duyduğu mikro iktidar mekanizmaları anayasal zemine değil bilimsel bilgiye dayandırmaktadır. Bu süreçte hukuksal iktidardan disiplinci iktidara geçilmiştir.

Her çağ ve her toplum için evrensel olan iktidar; kültür, gelenek ve inançlar tarafından şekillenerek onu biçimlendirir bu nedenle uygulamada bazı farklılıklar gösterebilir (Eroğlu Yalın, 2012). Temelde ne tür bir iktidar anlayışına sahip olunursa olunsun, iktidarın başkalarının hayatlarını kontrol etme ve onları belli şeyler için zorlama misyonu vardır (N.Bulut,2). İktidar sosyal hayatı bütünüyle saran kapsamlı bir olgudur. Toplu yaşam ve sosyal ilişkilerin varlığı örgütlenmeyi ortaya çıkarır. Bu örgütlenme sürecinin tamamlanması iktidarı işlevsel kılar (N.Bulut, 1).

Max Weber'in iktidarı açıklarken kullandığı kavramlar egemenlik ve meşruiyettir. Weber iktidarla ilgili bunu elinde tutanların altındaki kişilerin yalnızca emirler uygulamalarının yeterli olmadığını aynı zamanda bu emirleri yerine getirenlerin onun geçerli olduğunu kabul etmeleri, emirlere uyma isteği ile davranmaları gerektiğini söyler. Weber'in iktidarı açıklamadaki temel çıkış noktası meşruiyet kavramıdır. Ona göre her iktidar varlığını devam ettirmek için kendi meşruluğu hakkında toplumun büyük çoğunluğunda sağlam bir inanç uyandırmak ve bu inancı sürdürmek zorundadır (Kızılçelik, 1994). İktidarın dayanmış olduğu meşruiyet onun toplum için çıkarmış olduğu yasak, emir ve sınırların toplum ve

birey tarafından kabul görmesi noktasında önemli bir dayanaktır. İktidar ve onun egemenlik alanının konuşulduğu her yerde onun dayandığı meşruiyet alanında konuşulması söz konusudur (Çetin, 2003). Çünkü iktidar tek başına uzun süre ayakta kalacak donanımına sahip değildir, onun varlığını ispat etmesi için isteklerine herhangi bir güç ya da tehditle karşılaşmalarına gerek kalmadan kendi istekleri ile itaat edebilecek insanlara ihtiyaç duyar (N.Bulut, 3). Weber iktidarı, insanların istemedikleri şeyleri dahi yapmaya zorlayan karşı konulması zor, bir irade olarak tanımlamıştır. İktidar, meşru ve meşru olmayan şeklinde ikiye ayrılır; meşru iktidar insanların yönetme haklarının onaylandığı ve verilen emirlere isteyerek itaat edildiği iktidardır (Özdemir, 2014). Tarihsel süreçte iktidarın meşruluğunu sağlamak için birçok görüş ileri sürülmüştür. Bu çerçevede meşruiyet kaynakları sınıflandırılmıştır. En genel ayırım ise teokratik ve demokratik kuramdır. Teokratik kuramda iktidar meşruiyetini kutsallığa dayandırmaktadır, en ilkel toplumlardan günümüze kadar değişik formlarda karşımıza çıkmaktadır. Mısır firavunları için söylenen tanrı kral ve ortaçağ kilise düşüncesine kadar birçok örneğini görmek mümkündür bu süreç batıda aydınlanma süreci ile birlikte gücünü yitirmiş ve iktidar meşruiyetini dünyevi unsurlara dayandırmaya başlamıştır. Bu süreç demokratik kuramın gelişmeye başlamasına tekabül etmektedir (Özdemir, 2014).

2.2. İktidarın Sosyolojisi

Geleneksel toplumların genel birimleri olan cemaatlerin parçalanması bireyselliğin giderek ön plana çıkması, toplumun yeniden üretiminde devletin rolünü değiştiren bir dizi hukuksal düzenlemeler ortaya çıkartmıştır. Geleneksel toplumun en işlevsel kurumlarından olan cemaatlerin yeni yapıya ayak uyduracak donanımına sahip olmadığı görülmüş, cemaat içerisinde kusursuz bir biçimde işleyen birbirlerini gözleme ve kontrol etme rolü, bireyselliğin ön plana çıkması ile birlikte büyük oranda işlevsiz kalmıştır. Ortaya çıkan bu boşluğu doldurmak için toplumsal iktidarın yeniden dizayn edilmesi gerekmiştir, Foucault'un dikkat çektiği “gözetim” yönteminin benimsenmesi modern dönemin başlarına tekabül etmektedir. Bu teknik ile iktidar, modern insan davranışlarının her yönünün en ince ayrıntısına kadar yönlendirdiği bir beden talim dönemi haline geldiği şeklindedir. İktidarın bireyleri ve toplumu kontrol etmesi modern dönemden çok öncesine dayanır bu dönemi

diğerlerinden ayıran en önemli faktör ise geleneksel yöntemlerin gözetleme ve denetleme noktasındaki gücünün iflas etmesi olduğu söylenebilir. Bauman (2012)'a göre yeni dönemde gözetleme ve denetleme yani disipline etme geleneksel dönemlerde olduğu gibi açık bir şekilde yapılamazdı, iktidar mercilerin özenle ele alınıp tasarlanması, örgütlenmesi ve uygulamaya konulması gereken bir şeydi. Modern iktidar toplumsal düzenin tasarlanması, kurulması ve muhafaza edilmesinin en etkin yöntemi olarak inanların doğrudan izlenme, denetlenme ve davranışlarını yönlendirme üzerine odaklanmıştır (Bauman, 2017). İktidar meşruiyetini sağlarken bunun için oluşturduğu dil, kullandığı söylem, yarattığı sembolik ve mitolojik evreni bireysel yaşam alanlarına nüfus etmek için kullanır (Çetin, 2003).

İktidar konusunda kapsamlı çalışmalar yapan ve iktidarın eylemlerine ilişkin yeni bir perspektif geliştiren Foucault'un çalışmaları da iktidar ve engellilik ilişkisi konusunda oldukça önemlidir. Özellikle iktidarı kapsamlı olarak ele alması iktidarın etkilerine mikro, mezo, makro düzlemlerde bakması ve değerlendirmesi engelliliğe dair ilişki düzlemlerini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bio-politik kavramı çerçevesinde de engellilikle ilişkili algıların mikro düzlemden makro düzleme nasıl yapılandırıldığını açıklamaktadır. Foucault özellikle bilgi, öznellik ve iktidar kavramlarının üzerinde durmuştur. Fakat asıl odağının iktidar değil özne olduğunu ifade etmiştir. İktidarı tanımlamayı amaçlamadığı için iktidar kavramı muğlak kalmıştır. Bu durumda belki de özneye verdiği önemden dolayı derinlemesine bir iktidar analizi yaparak tanımlı okuyucu özneye bırakmıştır.

Benim hedefim iktidar fenomenini analiz etmek olmadığı gibi, böyle bir analizin temellerini de atmak değildi. Tam tersine amacım insanların bizim kültürümüzde, özneye dönüştürme kiplerinin üzerinde durmaktır. Yapıtlarım insanları nesnelere dönüştüren üç ayrı nesneleştirme kipi üzerinde durmuştur (Foucault, 2011: 57-58).

Foucault'a göre bilgi iktidar araçları tarafından şekillendirilerek yayılmaktadır. Bu noktada bilim iktidarın bir uzantısı durumundadır. Bu çerçeveden bakıldığında zaman bilim bir özgürleştirme aracı olmayıp aksine iktidarın denetim mekanizmalarından birisidir (Çelebi, 2013). Bilgi ve iktidar arasındaki bağ birbirinden ayrı düşünülemez; bilgi kendi başına iktidarın bir türüdür ve normları belirleme ve iktidarı meşrulaştırma aracıdır. Egemen gündelik hayata bilgi aracılığı

ile nüfuz eder. Normallik de bilim tarafından standartlaştırılır. Foucault'un bahsettiği insanları nesnelere dönüştüren üç nesneleştirme kipi de büyük ölçüde bilim tarafından oluşturulur.

Örneğin bilimlerin statüsü; Bunlardan birincisi, kendilerine bilim statüsü kazandırmaya çalışan araştırma kipleridir; örneğin genel dilbilgisi, filoloji ve dilbilim alanlarında konuşan öznenin nesneleştirilmesi. Gene, bu ilk kiple ilgili olarak refah ve ekonomi alanında üretken öznenin, emek harcayan öznenin nesneleştirilmesi. Ya da, üçüncü bir örnek olarak, doğa tarihi ya da biyolojide, salt yaşıyor olma olgusunun nesneleştirilmesi... İkincisi, öznenin “bölücü pratikler” diye adlandıracağım pratiklerde nesneleştirilmesini inceledim. Özne, ya kendi içinde bölünmüş ya da başkalarından bölünmüştür. Bu süreç onu nesneleştirir. Bunun örnekleri deli ile akıllı, hasta ile sağlıklı, suçlular ile “iyi” çocuklardır. Son olarak, bir insanın kendini özneye dönüştürme biçimini incelemeye çalıştım (Foucault, 2011:58).

Foucault'a göre iktidar, öznenin nesneleştirilmesinde kilit bir kavramdır, fakat günümüzde bu kavramın içeriğinde ve işlevinde önemli değişiklikler olmuştur. İktidar, egemen ve güç kavramları daha çok politik iktidara atıfta bulunmakla beraber Foucault'a göre bu kavramlar siyasi arenanın haricinde gündelik yaşamın her alanına nüfuz eden yaygın, yoğun ve kompleks kavramlardır.

Monarşinin cumhuriyete dönüşümü baskı algısını ve türünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Siyasi bir gerçeklik olarak “Kralın” bedeninin yerine geçen toplum bedeni basit bir tebaadan daha komplike bir anlam kazanmıştır. Artık toplum bedeni niteliği değişen baskının hem nesnesi hem de öznesi konumundadır. Yönetimin bir nesnesi olarak bedenleri baskı altına almak ve demografi eskiye göre daha önemli olmuştur. İnsan bedeni üzerindeki baskı iki şekilde tezahür etmiştir. 1. Disiplin Gücü. 2. Biyolojik Güç.

Foucault gücün bu türlerini Hapishanenin Doğuşu (2015) kitabında tartışmaktadır. 1. Disiplin gücü üç şekilde işlev görmektedir: a) Hiyerarşik gözlem, her şeyin memurların gözetimi altında işlemesi (Jeremy Bentham'ın Panaoptikon modeli gibi). b) Normalliğin belirlenmesi: kimin veya neyin normal olduğunu veya normal olmayı belirleme gücü ve normların dışına çıkanı veya sapkın bulunanları cezalandırma gücü. c) Test etmek: normlara göre hüküm vermek için insanları test

etmek ve gözlemlemek. Bu bilimsel araştırmalara olanak tanır. Bu yolla bilim normalliğın standartlarını belirler.

2. Biyolojik Güç: iki şekilde biçimlenir: Birincisi anatomi politikası: Bu politika insan bedenini ve cinselliğini kontrol etmeye çalışır. İkincisi biyoloji Politikası, nüfusun kontrolü, büyümesi, sağlığı, yaşam standartları, vb. düzenlemek ve kontrol etmek üzerine çalışır.

Klasik sosyoloji veya modernitenin bilgi ile spesifik olarak toplum bilimi ile ilişkisi temelde pozitivisttir, klasik sosyologlar topluma dair yasaları keşfetmek bu doğrultuda toplumsal düzenin sağlanması, toplumun kontrolü ve manipülasyonunu öngörülebilir bir şekilde mümkün kılmasını amaçlamışlardır. Foucault kendini anti-pozitivist olarak tanımlar bilimin ve bilginin her türünün iktidar tarafından biçimlendirilme toplumun kontrolü ve manipülasyonu için kullanılma süreçlerinin analizini yapar. O dini bilginin, medyanın, bilimin, bilimsel bilginin toplumun kontrolü ve manipülasyonu için kullanıldığını iddia eder. Örneğin burjuva toplumunda bir süre sistematik bir şekilde Hıristiyanlaştırma ve dindarlaştırmanın görülmemesinin buna bağlı olarak gelişmiş olduğunu söyler. Foucault'ya göre Hıristiyanlığın temel argümanları bu doğrultuda form değiştirmiştir. Dini paradigmlar, söylemler hakim iktidar tarafından belirlenir. İktidar hakim anlayışa göre toplumu yeniden ıslah ve terbiye etmeye çalışır. 19. Yy da toplumdaki ıslah ve iyileştirme hareketinin kapitalist-endüstriyel toplumun menfaatlerine uygun olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Sermayeleşme halk sınıfının ellerine hammadde, makine, alet edevat biçiminde yatırıma dönüştürülmüş bir zenginlik verdiği andan itibaren bu zenginliği kesin olarak korumak gerekti. Çünkü sanayi toplumu zenginliğin doğrudan doğruya ona sahip olanların değil, onu işleterek kar elde etmeyi sağlayanların elinde olmasını gerektirir. Bu zenginlik nasıl korunur? Elbette, katı bir ahlâkla: 19.yy toplumu üzerine tepeden düşmüş olan bu korkunç ahlaklılık çüppesi buradan kaynaklanır. O dönemde işçi sınıfı arasındaki korkunç Hıristiyanlaştırma kampanyalarına bir bakın. Halkı kesinlikle ahlaki bir özne haline getirmek gerekiyordu, dolayısıyla onu suça eğilimli olma halinden uzak tutmak suça eğilimliler grubunu kesin olarak ayırmak, bunları yalnız zenginler için değil yoksullar içinde tehlikeli göstermek, bunları her türlü ahlâksızlığı yapabilecek ve en tehlikeli işleri destekleyebilecek kişiler olarak göstermek gerekiyordu. Polisiye

edebiyatının doğuşu ve gazetelerdeki gündelik haberlerin, korkunç cinayet hikâyelerinin önemi buradan kaynaklanır (Foucault, 2007, s.26).

Böylece polis teşkilatının suça eğilimli bir grubu iktidar lehine ehlileştirilerek toplumun kontrolü ve denetimi için kurmanın ve kullanmanın zemini hazırlanmış oldu. Toplumda yaratılan korku ile birçok yetki ile donatılmış güvenlik görevlilerinin bireylerin yaşamlarını denetlemek ve nüfuz etme yetkileri meşrulaştırılmıştır. Foucault'nun temelde ilgilendiği şey görünür iktidardan ziyade bedenlerimize, ilişkilerimize ve toplumun her alanına nüfuz etmiş çok boyutlu iktidardır. İktidarın temelde iki nesnesi vardır. Bunlar bireyi disipline eden ve onların iktidara olan bağlılığını ve itaatini artıran biyo-iktidar ve bir bütün olarak nüfusun nesnel canlılığıyla ilgilenen ve onu kontrol etmeye çalışan biyo-politikadır (Güler, 2016). İktidarı inşa ve tanzim eden onun sürekliliğini sağlayan; okullar, hapishaneler, hastaneler gibi toplumu dönüştürmeyi vadeden kurumlardır.

İktidar sorunu yalnızca yasama ya da anayasa terimiyle ortaya atıldığında veyahut devlet ve devlet aygıtları terimleriyle ortaya konulduğunda sorun önemini yitirir. İktidar yasalar bütününden ya da bir devlet aygıtından daha farklı biçimde karmaşık, daha farklı biçimde yoğun ve yaygındır (Foucault, 2010: 13).

İktidar ilişkileri, devlet aygıtlarının bireyler üzerinde uyguladığı ilişkilerdir, ama aynı zamanda aile babasının karısı ve çocukları üzerinde uyguladığı ilişkilerdir; doktorun uyguladığı iktidar, eşraftan kişilerin uyguladığı iktidar, patronun fabrikasında işçileri üzerinde uyguladığı iktidardır (Foucault, 2007:162).

İktidarın sorunları açmazları yeni iktidar türlerini meydana getirir. Bu doğrultuda birbirlerinin türevi olan bu iktidar ağının nereden incelenmeye başlanacağı önemli bir sorundur.

Foucault, disiplinsel iktidara karşı herhangi bir çözüm geliştirmenin olanaksızlığını ısrarla vurgular, çünkü “disiplinsel iktidar kendi yarattığı düzenin gereksinimlerine uyan özneler yaratır İktidar/baskı, kılık değiştirme/illüzyon bir arada bulunur. Modern iktidar sistemi daha önceki biçimlerden hem daha kuşatıcı hem de daha sinsidir. Onun gücü iktidar olarak değil, bilim, ödev, hatta ‘özgürleşme’ olarak görünmesinde yatar (Hülür, 2008:164).

Foucault kuramını oluştururken büyük oranda tarihten faydalanmış, kıyaslama metodunu kullanmıştır. Ona göre ahlak pratiklerinin oluşumunda antik Yunanın Helen ve Roma uygarlığından farklılık göstermesi tamamen toplumsal yapı ile alakalıdır. Antik Yunanda küçük site şehirleri şeklinde yaşayan yurttaşların kişisel tutum, değer ve ilgileri ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesini sağlamıştır, geleneksel site şehirlerinde ilişkiler kamu önünde gerçekleşen içi içe geçmiş bir örüntü şeklinde kendini göstermektedir. Helen ve Roma imparatorluğunda bireycilik daha fazla gelişmiştir. Bu da kamu otoritesinin güçlenmesinden ziyade bireyin içerisinde yaşadığı toplumun siyasal ve toplumsal gücünün zayıflamasından kaynaklanmaktadır (Foucault, 2010).

Foucault iktidarın tarihten günümüze form değiştirerek geldiğini yine ön görülen alternatif yönetimlerin de iktidarın farklı bir formu olduğunu iddia eder. İktidar ölüm üzerinden kontrol mercilerini yaşam üzerine doğrultmuştur. Özellikle ortaçağda iktidar kimin ölmesine kimin yaşamasına karar veren bir mercii iken yakın dönemde iktidar cezaların çeşitlenmesiyle birlikte somutlaşmıştır, iktidar sadece ölecek ve yaşayacak olanlara karar vermez aynı zamanda bireylerin yaşamının nasıl terbiye edileceği üzerinde de durur (Güler, 2016). Bu doğrultuda Karl Marks'ı eleştirir, ona göre Marks somut görünen iktidarla ilgilenmiştir. Bu iktidar burjuvazidir onun yerine sosyalist bir devlet hemen arkasından ise komünist bir toplum tasarlamıştır. Oysa bunlarda da iktidarın tedrici olarak yok olması değil form değiştirmesi söz konusudur. Kapitalist sistemin inşa ettiği bir bilinç ile düşünürken ona üstten bakıp dışında düşündüğüne inanmak bir sanrıdan ibarettir. Kapitalist sistemin kendi doğal dönüşümünün dıştan bir güç, ani bir devrimden ziyade kendi dinamikleri ile tedricen değişebileceği argümanına daha yakın durmaktadır. Kapitalist sistem kendi sürekliliğini sağlayacak politik ve bilimsel yapıları da inşa etmektedir bunun en görünür sonucu ise politik yapıların büyük ölçüde cumhuriyete evrilmesidir.

Cumhuriyetlerde vatandaşların niteliğini belirlemek yeni bir şey değildir. Cumhuriyetin ve katılımcı demokrasinin uygulandığı yerlerde mesela Antik Yunan'da "vatandaşlık" o şehirlerde yaşayan herkesi değil yalnızca belli bir yaşta ki

özgür erkekleri yani belirli şahısları kapsıyordu. Döneminin düşünürlerinden olan Aristoteles ve Platon, bu durumu insancıl olmayan bir uygulama olarak değil, kölelerin insan olmadıklarını, onların bir mal ya da konuşan bir alet olduklarını, ruhun bedeni yönetmesi gibi efendilerin köleleri yönete bileceğini söyleyerek dönemin iktidar anlayışının epistemolojik zeminini oluşturmuştur (Ertugay, 2016). Modern dönemin hâkim iktidar anlayışını ise kapitalist sistem oluşturmaktadır. İktidarın bütün alanlarını büyük ölçüde belirlemektedir Foucault'ya göre modern dönem demokrasi anlayışı kapitalist sürecin şekillendirdiği bir ruhtur. Bu süreçte toplumun bütün kurumlarına nüfuz ederek kendi meşru zeminini oluşturmuştur. Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte suçlar form değiştirmiştir. Bireye yönelik ağır, şiddetli suçların yerine mala yönelik suçların işlenmesinde ve suçların niteliği ve niceliğinde anlamlı bir artışın olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda cezalandırmalarda ve suçlu politikalarında farklı yöntemlerin kullanıldığı görülmektedir (Güler, 2016). Bu süreçte toplumu dönüştürürken kendisi de büyük oranda değişmiştir. Kapitalizm gücünü demokrasiden alır. Özgürlük manifestosu olarak bilinen Fransız İhtilalinin temel argümanı olan özgürlükten kast edilen şey liberal ekonominin savunduğu bu doğrultuda temel söylemi “bırakın yapılar bırakın geçsinler” olan ticaret özgürlüğüdür. Kapitalizm ve özgürlük birlikte kullanılmaktadır kastedilen özgürlük kitlelerin ya da emeğin özgürlüğü olmayıp sermaye sahiplerinin özgürlükleridir. Kapitalizmin ortaya attığı özgürlük kavramının meşruiyet zemini o kadar iyi yerleşmiştir ki burjuvazinin kendi çıkarı için yapmış olduğu bütün sömürleri katliamları meşru gösterebilmektedir (Kızılcılık, 2007). Bunları yaparken ilk etapta bir ötekini yaratmaktadır. Özgür ve medeni olmayan kendisinin eli değmediği müddetçe asla özgür olamayacak olan bir ötekidir. Marx Fransız ihtilali ile birlikte kapitalizmin önündeki bütün engellerin kalkmış olduğunu söyler Milliyetçilik akımları da bu süreç zarfında gerçekleşmiştir. Çünkü büyük imparatorluklar kapitalizmin hareket alanlarını büyük oranda sınırlandırmaktadır kapitalizmin ihtiyaç duyduğu güçlü imparatorluklardan ziyade istediği gibi biçimlendirebildiği güçsüz ulus devletleridir. Bu doğrultuda 17.yy dan itibaren demokrasi söylemleri giderek fazlalaşmış tüm insanlığı kurtaracak olan sihirli bir değnek olarak algılanmıştır. Krallığın yerine arzu edilen cumhuriyetin insanı bireyselleştireceğini ve büyük bir özgürlük alanı yaratacağı zannedilmiştir. Oysa

pratikte cumhuriyet insanı bireyselleştirmiş ama çoklu iktidar alanı oluşturması sebebiyle daha gözetlenir kılmıştır. Bir birey olarak insana kendi çizdiği sınırlar içerisinde özgürlük hakkı tanımıştır, bunu yaparken öylesine profesyonel davranmıştır ki birey kendisini bu kuşatılmışlık içerisinde gerçekten özgür zannetmiştir.

Cumhuriyetle birlikte iktidarın bedeni form değiştirmiştir. 17. yüzyıldan önce bir devletin mevcudiyeti kralın varlığıyla vücut buluyordu. “... Kralın bedeni bir metafor değil siyasi bir gerçekliktir: kralın fiziksel varlığı monarşinin işleyişi için gerekliydi” (Foucault, 2007: 38). İktidarın devam etmesi devletin bütünlüğü bu bedenle sağlanıyordu. Günümüze gelindiğinde ise devletler cumhuriyet ile yönetiliyorlar. Devleti halk temsil ediyor cumhuriyetin bedeni yoktur (Foucault, 2007: 39). Yeni iktidar tek beden üzerinde hüküm sürmüyor iktidarın birbiri içine geçmiş bir çok bedeni var. İktidarı korumak için halkın bu soyut bedenine nüfuz etmek gerekir. Modern sistemde bunun bir çok yolu vardır. Fakat en meşru ve kapsamlı olarak toplumu kontrol etme mekanizmaları olarak hastaneler, hapishaneler, tımarhaneler ve beden politikaları oluşturmaktadır.

2.3. İktidarın Kontrol Mekanizması Olarak Hastaneler

Modern çağda tanımlanan “normal birey” dışındakiler “norm dışı” olarak kabul edilmiştir. Toplum bu tanımlamaya bağlı olarak sınıflandırılmıştır. Normallığı belirleyen en önemli unsur hastalık halinin olmaması şeklinde düşünülmüştür. Bauman (2003)’a göre modern devlet bireyleri faydalı ve zararlı olarak tanımlamakta ve homojen bir toplum yapısı tasarlamaktadır. Bunun için “norm dışı” olanların normleştirilerek topluma faydalı bireyler olarak katılması ya da bir şekilde toplumun dışında tutulması tasarlanmıştır. Bu şekilde iktidar kendi tanımlamalarını topluma dayatarak norm dışı olarak kabul edilenlerin kendi durumlarını kabullenmelerini sağlamıştır. Bu şekilde norm dışı olanların gözetim altında tutulması amaçlanmıştır. Modern çağda engellilikle ilgili kabul edilen medikal paradigma ekseninde engelli birey hasarlı sayılmış ve doktorların bu hasarı tamir edeceği düşünülmüştür. Bireyin sosyal ve duygusal yönü ihmal edilerek bireyin engeli üzerine odaklanılmış ve engel üzerinde tanımlama yapılmıştır.

Bir iktidar mekanizması olarak hastanelerin çok etkin olması bütün toplumlarda tıbbın, kamu yararına hizmet ettiği noktasında mutabık olunmasındandır. Disiplin olarak tıp ilk çağlarda retorik ve felsefeye de yakın bulunmuştur. Tıbbın aynı zamanda sofist akımını doğrudan etkilediği düşünülür. Bu dönemde tıpçıların iyi bir hatip hatiplerinde belli ölçüde tıp eğitimi aldığı bilinmektedir (Foucault, 2010). Tıbbın toplumsal tezahürü çok boyutlu olup disiplinler üstü bir konumu mevcuttur. İnsanları etkileme, yönlendirme ve manipüle etmesi bakımından oldukça etkili bir mekanizmadır.

Filozofların insanların akıl ve ruhlarını yönlendirdikleri gibi doktorlarda insanların yaşamlarını ve sağlıklarını aynı ölçüde yönlendirebilmektedirler. Çünkü tıp sadece insanların hastalıklarıyla ve cerrahi operasyonlarla ilgilenmezler onlar aynı zamanda kendi içerisindeki bilgi ve kurallarla insanların kendisi ve başkalarıyla ilişkilerini beslenme ve dinlenme alışkanlıklarını doğayla temaslarını kontrol etmek gibi bir işleve sahiptir. Foucault (2010). Bunları yaparken doktorlar yasaklayıcı ya da sınırlayıcı bir otoriter gibi değil kendini rasyonaliteye dayanmış otoriteler olarak davrandıklarını söylemektedir. Cumhuriyet bedeninin iktidar temsili haline gelmesi çok önemli bir olaydır sağlıklı toplum sağlıklı beden söyleminden hareketle toplumun bedeni korunmaya çalışılır.

19. yy boyunca yeni ilke haline gelen şey toplumun bedenini korumak, kontrol etmek ve iktidarın arzuları doğrultusunda manipüle etmektir. Neredeyse tıbbi bir biçimde korunması gereken şey bu bedendir. Monarkın bedensel bütünlüğünün yeniden canlandırıldığı ritüeller yerine, hastaların ortadan kaldırılması, bulaşıcı hastalıkların kontrol edilmesi, suçluların dışlanması gibi tedavi yolları, reçeteler uygulanacaktır. İşkence yoluyla ortadan kaldırmanın yerine de mikropsuzlaştırma yöntemleri almıştır (Foucault, 2007: 39).

“Bedene hakim olma, beden bilinci, ancak iktidarın bedeni kuşatmasıyla elde edilebilmiştir” (Foucault, 2007: 39). Bedeni kontrol altına alma biçimleri nispeten değişmiştir. Modern toplumda bu işi büyük ölçüde doktorlar yapmaktadır suçun tanımını hastalık olarak değişmiştir. İktidar toplumu kontrol edebilmek için toplumun kılcal damarlarına kadar nüfuz etmiştir.

İktidarın bireylerin tohumuna kadar ulaştığı, bedenlerine eriştiği, hal ve tavırlarına, söylemlerine, öğrenimlerine gündelik yaşamlarına sindiği kılcal var olma biçimini düşünüyorum 18.yy iktidarın toplumsal beden içinde- toplumsal bedenin üstünde değil- işleyişinin deyiş yerinde ise sinaptik bir rejimini keşfetti (Foucault, 2007: 23).

2.4. Engelliliğin Kültür ve İktidarla Olan İlişkisi

Bauman'a göre toplum: paylaşılan, yüceltilen, onaylanan, paylaşma edimi ve paylaşılanı saygı duymak için gerekli koşulları açık ve gizli olarak oluşturan büyük, karmaşık bir mekanizmadır. Toplum onaylayan ve paylaşan bir aygıttır aynı zamanda onaylanmış olanı ve paylaşılanı yücelterek bunlar için meşru bir zemin oluşturmaktadır. Toplumun içinde onun onayladığı, paylaştığı ve yücelttiği düzlemde yaşamak kabul görmek için tek şarttır. Bu doğrultuda deli sadece paylaşılmamış alanlara verilen addır (2011). Toplumlar insan davranışlarını düzenleyen bir takım kurallara sahiptir. Bu kurallar belli bir amaç doğrultusunda düşünülüp planlanmamıştır, toplumun tarihsel süreçte yaşadığı hayat içerisinde geliştirilmiş ve kabul edilmiştir (Güngör, 1998). Kültür dünyayı algılayış biçimini temsil eden bir bilinç formudur. Çünkü kültür duygu, düşünce inanç ve gerçekliğin var olduğu ya da anlaşıldığı yapının kendisidir, kültür gücünü gelenekten alır. Kültürün nesnesi haline gelen insan geleneği pratik hayatta somut bir yansıması olmaksızın sorgulanmadan kabul eder (Pektezel, 2014). Bu bağlamda engelliliğin algılanmasında kültür belirleyicidir. Engelliliğin sınırlarını da toplumsal kabullerin belirlediği düşünülmektedir. Bu noktada sosyolojik olarak engellilik patolojik bir vaka olmanın ötesinde toplumsal kabul ve red ile ilişkilendirilmektedir.

Olaylara ve olgulara bakış açımız ve yaklaşım tarzımızın zamanla değiştiğini gösteren kültürel mirasımız vardır. Engellilik gibi hassas bir mevzuda toplumsal algıyı betimlemek oldukça zordur. Toplumun engelli bireylere karşı olumlu ya da olumsuz bakış açılarının sosyo-ekonomik düzey ve kültürel geçmişin belirlediğine dair varsayımlar mevcuttur.

Engellilik algısının toplum tarafından yaratıldığı düşünülmektedir. Engelli bireyler ve engelli olmayan bireylerin talep ve çıkarlarına göre şekillenen sosyo-kültürel ve ekonomik çevre tarafından normal olarak oluşturulan faaliyetler üzerine

odaklanılmıştır. Normal olarak nitelendirilen sistemin içerisinde engelli bireyler toplumsal ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadır, bu durumda engellilik bir baskı biçimi olarak tanımlanır (Burcu, 2015a).

Engelliliğin toplumda daha fazla görünür olmasında temel faktör sanayi dönemi sonra benimsenen kapitalist sistemdir. Çünkü yirminci yüzyılda bireyin kim olduğu büyük oranda ne ürettiğiyle tanımlanmıştır. Sanayi ekonomisinde insan var olmak için üretici olmak zorundaydı bu üretim sürecinde üretilen yalnızca metalar olmayıp sistem içerisinde bireyde yeniden üretildi, disipline edilmiş bedenlerin üretimi bu döneme dayanmaktadır. Foucault bu konu hakkında iktidarın işleyiş aracı olan denetim mekanizmalarının (okul, hastane, tımarhane, hapishane) bedenin çevresinde, yüzeyinde ve içinde yeniden üretime tabi olduklarını söyler (May, 2012).

Ekonomik koşullar insan davranışları üzerinde belirleyicidir. Mevcut ekonomik koşullar insanlara uyması gereken ve kaçınması gereken davranışları dinsel bir buyruk olarak sunmaktadır. 19. yy kapitalizmi insanları değerlendirirken üretimi temel almıştır (Şentürk, 2008). Bu doğrultuda toplumu çeşitli mekanizmalarla şekillendirmiştir. Foucault kapitalizmi bir ekonomik sistem, liberalizmi ise siyasal bir rejim olarak değerlendirir bu çerçevede kapitalizmin kendini dönüştürerek yeniden üretim sağlayan mekanizmanın aslında liberal yönetimsellik olduğunu ileri sürer (Oranlı, 2012).

Modern engellilik algısı batı endüstriyel toplumunun gelişiminin bir sonucudur. Bu doğrultuda engellilik tarihi üç dönemde incelenebilir, ilki Avrupa’da sanayi öncesi ekonomik aktivitede küçük ev endüstrilerin hâkim olduğu yeterince kurumsallaşmamış sözleşmelerin bulunduğu dönemdir. Bu dönemde insanlar toplu bir şekilde üretime katılmışlar, engelliler üretimin dışında kalmamıştır. İkinci aşama 19. yy’ı kapsayan sanayileşme sonrası küçük ölçekli üretimin yerini büyük fabrikalara bıraktığı, hızlı, sistematik bir üretimin olduğu üretim ilişkilerinin kurumsallaştığı bir dönemdir. Engelliler hızlı olan üretim sürecini yavaşlatanlar olarak görüldüğü için dışlanmış ayrıca diğer sosyal aktivitelere de katılmaları engellenmiştir. Üçüncü ve son aşama ise engelli haklarının savunulduğu, sosyal engeller hakkında toplumun duyarlılık kazandığı dönemdir. Bu dönemde üretimde ve

sosyal hayata engelli bireylerin aktif bir şekilde katıldıkları görülmektedir (Patston, 2007; Burcu, 2015a).

Küreselleşme öncesi ekonomik hayatta engelli bireylerin üretim hayatından soyutlanarak onların kapatılma fikri ve uygulamaları mevcuttu engelliliğin sınırlarını da diğer her şey de olduğu gibi tarih yapılandırır.

Sınırların bir tarihi yapılabilir: Gerçekleşir gerçekleşmez zorunlu olarak unutulmuş, bir kültürün kendisi için dışarıya olacak bir şeyi reddetmek için kullandığı bu karanlık edimlerin tarihi ve tüm tarihi boyunca kültürü, değerleri kadar kendini soyutlamak için açtığı bu boşluk, bu boş mekan da belirler. Çünkü kültür değerlerini tarihin sürekliliğinde kazanır ve muhafaza eder ama temel tercihlerini, sözünü etmek istediğimiz bu bölgede uygular, ona pozitivite çehresini veren bölmeyi bu bölgede yapar; onu biçimlendiren kökensel yoğunluk oradadır (Foucault, 2005:23).

Küreselleşme öncesinde ekonomik alanda ilerleme ve büyümeye odaklanılmış bunlar için engel teşkil ettiği düşünülen, zayıf olana merhamet etme ve acıma gibi duygular reddedilmiştir. Bu eylemlerin ilerlemeyi engelleyeceği düşünülmüş bu yüzden bunun ahlaki olmadığı kanaati oluşmuştur. Dönemin öğretisi bireylerin kesintisiz çalışmasına dönüktür (Şentürk, 2008). Üretimin dışında kalanlar toplum için yük olarak kabul edilmiş ve bu yüzden yok sayılmışlardır.

Küreselleşme sonrası günlük hayatta çok boyutlu ve sürekli hareket halinde olan bir kutuplaşma var olmuştur. Yeni normuyla merkez tarihsel süreçte sürekli ayrılan normal ile anormal, yasal olanla olmayan, fakir ile zengin ayrımlarına yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu kutuplaşma iç içe geçen birbirlerini besleyen örüntüler şeklinde kendini göstermiştir (Bauman, 2014).

Küreselleşme sonrası doğadaki her şeyin (kültürün, inançların, değerlerin, insanın) metalaştığı ve kapitalizmin kendiyi yüzleşerek bireyi yeniden inşa ettiği düşünülmektedir. Sanayi dönemi sonrası üreten birey yerini tüketen bireye bırakmıştır. Engelli bireylerin konumu üretmeyen, pasif tüketicisi, aciz olarak düşünülmesinden dolayı onlar için dizayn edilen metaları kullanarak diğer bireylerle aralarındaki sosyal engelleri kaldıraabileceklerine inandırılmıştır.

Bir toplumsal düzen olan kapitalizm patolojik bir yayılma mantığına sahiptir. Bu doğrultuda sürekli kendini yenileyerek yeni kar sağlayacak pazar aramak zorundadır (Held; McGrew: 2008). Kapitalist toplum, ekonomik yaşam ve genişlemeci mantığı göz önünde bulundurularak değerlendirilir. Kapitalizmin giderek genişlemiş olduğu gerçeğinin yanı sıra, ilk zamandan beri uluslararası bir boyuttur. Kapitalist devlet endüstriyalizm ile birlikte tartışılmalıdır. Bunların geleneksel toplumlardan en temel farkı geleneksel toplumun çok ötesinde olan kontrol sistemidir. Gözetim aygıtları modern dönemin yükselişiyle kapitalizm ve endüstriyalizm gibi ilişkili olan üçüncü bir kurumsal boyut oluşturur. Gözetim alanına konu olan toplulukların siyasal alandaki etkinlikleri söz konusudur ama bununla sınırlı değildir. Denetim doğrudan olacağı gibi çeşitli enformasyon araçları ile dolaylı da olabilmektedir (Giddens, 2012).

Küreselleşme öncesi toplumsal hayattan ve üretimden sistematik bir şekilde dışlanan engelli bireyler küreselleşme sonrasında topluma kazandırılmak istenmiştir. Toplumsal yaşam engellileri de içine alacak şekilde yeniden düzenlenmesini gerekli görmüştür.. Engelliler için engel türlerine göre otomobiller dizayn edilmiş, yeni teknolojiler geliştirilmiştir bu elbette yeni bir pazardır. Ortez-protez yapan firmaların ciroları oldukça yüksek olup engelliler için yeni yatırımları teşvik etmektedir diğer engel türleri ile ilgili teknolojik ürünler tasarlanıp pazara sunulmuştur. Bu şekilde engelli endüstrisi genişlemiştir. Bu ürünlerin oldukça büyük bir pazarı olmasıyla beraber bu pazar giderek genişlemekte ve uluslar arası pazarda rekabet artmaktadır (Patır, 2012). Modern dönemde çağdaş toplumsal hayatın insan faaliyetlerinin neredeyse tamamını belirleyen ve biçimlendiren bir devlet ilişkisi mevcuttur. Bu doğrultuda devlet, ölüm belgesinden doğum kaydına kadar yaşamın tüm alanlarını denetleyip düzenleyerek her yerde ve her zaman hazır bir şekilde görülür (Held; McGrew: 2008: 16). Devletlerin engelliliğe ilişkin politikalarında artık kapitalistlerce de desteklenmektedir. Çünkü artık engelliliğe ilişkin devletlerin attığı her olumlu adım yeni bir Pazar anlamına gelebilmektedir.

Tarihsel süreçte engelliliği incelediğimiz zaman meydana gelen değişimlerin toplumu ve kurumları kontrol eden iktidar olgusundan bağımsız bir şekilde

gerçekleşmediği görülmektedir. Engellilere yönelik topluma tam katılım ve insani temelli söylemler küreselleşmenin bir neticesidir. Engellilikle ilgili söylemlerin değişmesinde sosyal, siyasal ve ekonomik olmak üzere birçok etmen vardır fakat en belirleyici olan ekonomik temellidir.

Foucault özne ve iktidar ilişkisini geleneksel iktidar ilişkisini aşan bir düzlemde ele almıştır. Bakış açısı çok boyutludur, önceleri yasaklayıcı, sınırlayıcı ve baskıcı olarak görülen iktidar daha sonra üretici bir niteliğe kavuşmuştur. Böylece geleneksel nitelikten çıkan iktidar, öznenin mevcut düzene tek başına bir ret veya kabul ile açıklanamayacağı idrak edilmiştir. İktidar anlayışındaki bu geçiş onun baskıcı özelliğinin ötesinde üretici bir forma bürünmesi biyo-politika konusunun önünü açmıştır (Özmkas, 2012).

Bio-politika doğrultusunda toplumsal kabuller dinamikdir, mutlak değildir bu çerçeveden bakıldığı zaman engelliliğe ilişkin kavramsallaştırmalar da değişmektedir. Örneğin bir engel türü olarak kabul edilen delilik tarihsel olarak yeni bir fikirdir. 18. yy'a kadar deli engelli statüsünde değildi, tıbbi iktidarın deliliği ele geçirme olayı oldukça yenidir (Foucault, 2007: 50). Tımarhanelerin işlevi akıl hastası kabul edilenlerin iyileştirilmesi yönünde olmayıp onların belli mekanlarda toplanmasını sağlayarak kontrollerinin kolaylaştırmaktır. Amin Maalouf'un Doğu'nun Limanları adlı romanında romanın baş kahramanın tımarhaneye kapatılması sürecini anlatmaktadır (Maalouf, 2016) Bu süreçte tımarhanelerin insanları iyileştiren kurumlar olarak değil de onları gözetim altında tutulmalarını sağladığı ve bu süreçte herhangi bir iyileşme halinin olmadığını belirtmektedir. Aynı şekilde genel hastane düzeni de herhangi bir tıbbi söyleme dayanmamaktadır. Modern dönemde bio politika da mevcut pozitivist, kontrolcü paradigmadan nasibini almıştır. Şeylerin Hastanelerin, tımarhanelerin, bakımevlerinin mekânsal düzenlemelerinde belirleyici olan planlama ve düzenlemenin işlevselliğinden ziyade onların kontrol ve gözlem noktalarına olan konum ve önemleri dikkate alınmıştır (Bauman, 2014).

2.5. Kitle İletişim Araçlarının Engellilik Algısını Yönlendirmesi

Kitle iletişim araçlarının toplumsal hayatları değiştirme ve dönüştürme noktasında büyük bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu noktada medyanın engellilik olgusu ile ilgili algısı toplumsal yaşamda engellilik olgusunu biçimlendirmektedir.

Engelli bireylere ilişkin kültürel imaj günlük hayatta önemli bir aktarım aracı olarak bilinen televizyon ve sinema da yer bulmaktadır. Sinema ve televizyon engellilik ile ilgili algıyı yansıttığı gibi toplumsal hayatta var olabilmektedir. Engellilikle ilgili kültürel tanımlamalar engelli bireyle ilgili bir takım olumsuz kalıp yargılar oluşturmakta ve bu durum engelli bireylerin toplumsal yaşama dahil olmalarında çeşitli engeller teşkil etmektedir (Polat 2011). Romanlarda ve filmlerde norm kavramının ideal bir şekilde sunumu söz konusudur. Norm sosyoloji sözlüğünde “kültürel olarak arzu edilir ve uygun olarak değerlendirilen davranışları akla getiren ortak bir davranış beklentisidir. Normlar, buyurgan olma özellikleriyle kurallara ve düzenlemelere benzerler, fakat normda kuralların resmi statüsü yoktur” (Marshall 2009: 533). şeklinde açıklanmıştır. Romanlar ve filmlerde “normal” olarak kabul edilenin işlenmesi söz konusudur. “norm” kavramı “ norm dışı” olanı belirlemiştir. Bu doğrultuda toplumu etkileme ve manipüle etme özellikleri ile birlikte roman ve filmlerdeki karakterlerde engelli bireylerin temsil edilmedikleri, ya da temsil edildikleri karakterlerin kötü karakterler olduğu görülmüştür (Acar, 2015). Atıf Yılmaz’ın 1974 yapımlı “Kuma” filmi buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca filmlerdeki engelli karakterlerin mucizevi şekilde iyileşerek mutlu sonla bittiği görülmektedir. 1972 yapımlı Memduh Ün’ün “Üç Arkadaş”, 1971 yapımlı Orhan Elmasın yönettiği “Adını Anmayacağım” filmi buna örnek olarak verilebilir. Filmlerde engelli karakterlerin toplum tarafından kabul gördükleri ve normal bir yaşam kurdukları örnekleri görülmemektedir. Ya kötü bir karakteri canlandırarak izleyiciler tarafından kendi kötülüğünün ilahi bir tezahürü olarak yorumlanmakta ya da mucizevi şekilde iyileştikleri görülmektedir.

Engelliliğin sosyal inşasında medya ve edebiyat ürünlerinin içeriğinde engellileri toplumdan uzaklaştıran ve bunların sürekliliğini sağlayan olumsuz şemalar resmedilmiştir. Engellilere yönelik bu tür olumsuz nitelendirmeler hemen

hemen her toplumun sosyo-kültürel yapısında mevcuttur. Bu olumsuzluklara sosyal ilişkilerde, atasözlerinde, yasal düzenlemelerde, filmlerde ve romanlarda rastlamak mümkündür (Burcu, 2011). Kitle iletişim araçları benliğin sunumunda standartlar sunar, normal kabul edilen standart bir beden algısı vardır. İnsanların nasıl vücuda sahip olmaları gerektiği noktasında kabulleri mevcuttur. Güzel ve sağlıklı bir insan bu kabullerin ne kadarına sahip olduğuyula ilişkilidir, bu kabuller mutlak olmayıp toplumdan topluma ve zamandan zamana değişiklik göstere bilmektedir ama bazı kabuller uzun süre varlıklarını sürdürebilirler. Bu anlayış diğerlerini bir alt kültür olarak tanımlar (Goffman, 2016). Engelliliğin de bir alt kültür oluşturması normal ve güzel bedenle ilgili kabullerin uzun süreli olmasından ileri gelmektedir.

Engelli bireylere yönelik kalıp yargıların temelinde romanlarda ve filmlerde kötü karakterlerin çeşitli özörlere sahip çirkin tipler olarak betimlenmesi ve alt metinde bunların kötü oldukları için belli özöre sahip oldukları, bir nevi bunun bir ceza olduğu yansıtılmaktadır. Ayrıca filmlerde engelli karakterlerin acıma duygusu uyandıran, aciz, yardıma muhtaç veya bunun bir kader olduğu düşüncesiyle mevcut durumu kabullenmiş pasif bir karakter olarak çizilmesi engellilikle ilgili kalıp yargıların ürünüdür (Patır, 2012).

Kitle iletişim araçları insanların var olan hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamakla birlikte başkalarına yönelik tutum geliştirme gibi işlevine de sahiptir. Bu bağlamda engelli bireylerin sosyal kabullerinin artması basındaki engellilik imajı ile doğrudan alakalıdır (Cinisli, 2012).

2.4. Türkiye’de Engelli Hakları

Türkiye Cumhuriyeti’ni 25.04.2013 tarihli ve 5378 sayılı kanunu engellilikle ilgili amacı, kapsamı, tanımı ve genel esasları açıklanmıştır. “Bu Kanunun Amacı; engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır”

Bu düzenlemeler kapsamında Doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, engelliliğe dayalı ayrımcılık, engellilik durumu, Erişilebilirlik, Habilitasyon, korumalı işyeri, makul düzenleme, rehabilitasyon, umuma açık hizmet veren yapı gibi tanımların ayrıntılı şekilde düzenlendiği görülmektedir.

Türkiye’de engelli hakları mevzuat temelli gerçekleşmiştir. Tarihsel süreçte 1950’lere kadar engellilikte paradigma olarak tıbbi model uygulanmış olsa da engelli bireylerin toplumsal hayatta yer almalarında belirleyici unsurların kültürel kodlar ve dini inanışlar olduğu görülmektedir. Engellilik kültürel olarak kadere bağlanmakta dini inanışların etkisiyle onlara yönelik tutum yardım severlik, sevap kazanma acıma duyguları olmaktadır (Özgökçeler & Alper, 2010). Engelli bireylerinde kendileriyle ilgili algılarının benzer olduğu görülmektedir.

Yapılan araştırmalarda engelli bireylerin büyük bir bölümünde kendi durumları ile ilgili bir kabulleniş ve razı olma durumunun söz konusu olduğu, kendi buldukları duruma karşı tevekkül gösterdikleri ve daha kötü olmadıkları için şükrettikleri görülmüştür. Kendileriyle ilgili sahip oldukları algının bu durumu içselleştirmelerine ayrıca onların daha eşit ve iyi bir hayat yaşama taleplerinin olması için savaşıacak motivasyonlarının bulunmamasına sebep olduğu düşünülmektedir. (Bezmez & Yardımcı, 2005).

2.5. Engellilik ve Refah Politikaları

Refah devleti; bireylere ve ailelere asgari bir yaşam standardı, sosyal güvenlik olanakları sağlayan bütün vatandaşlarına eğitim, sağlık ve konut gibi belli temel haklara ulaşabilecek koşulları hazırlayan devlettir. Refah devleti kavramı ilk kez Almanya’da 19. yüzyılda kullanılmış olmasına rağmen kavramın gelişimi ve yaygınlaşması ikinci dünya savaşı sonrasında tekabül etmektedir. Sanayileşme sonrasında serbest piyasanın ortaya çıkardığı sorunlar, artan eşitsizlikler ve yoksulluğa devletin seyirci kalamayacağı düşüncesiyle hayata geçmiş bir kavramdır. Refah devleti uygulamaları dört aşamada gerçekleşmiştir. İlk aşama 1870’ler başlangıç dönemi olarak kabul edilmektedir. Bu dönem sanayileşmenin ağır koşulları altında çalışan işçi sınıfı yaşadığı zorluklar ve adaletsizlikler sonucu bilinçlenmesi dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde işçi sınıfı eylemlerinde toplumsal ve

siyasal tıkanıklığı yaşamaktadır. 1930-1940 yılları arasında pekiştirme ve sağlamlaştırma aşaması olarak ikinci dönem yaşanmıştır, bu dönemde birinci ve ikinci dünya savaşlarının ortaya çıkardığı sorunları çözmek adına dayanışma ve uzlaşma ön plana çıkartılmıştır. 1950'lerden 1970'lerin ortalarına büyüme ve yayılma dönemidir, bu dönemde ki ekonomik büyüme refah devleti politikaları için uygun zemin hazırlamıştır. Bu dönemde gerçekleşen ekonomik büyümeden herkes pay almak istemiş ve bu süreçte herkes karlı çıkmıştır. Gelişen ve büyüyen ekonomi refah devletinin imkânlarını yaratırken işçi sınıfı da örgütlenerek siyasal zeminde görünür olmuştur (Koray, 2008).

İkinci dünya savaşından sonra dünyada özellikle ABD'de uluslar arası komünizm tehdidine karşı toplumu korumak ve ekonomiyi düzeltmek amacıyla refah devletine dönük uygulamalarda bulunulmuştur (Gouldner, 2015). Daha sonraları çoğu kapitalist toplum bu uygulamayı tedrici olarak benimsemiştir. Bu uygulamanın temelinde kapitalizmin kendisiyle yüzleşmesi ve kendini yeniden dönüştürmesi söz konusudur. Kızılcılık (2007) Marx'ın sosyalist devriminin ileri kapitalist ülkelerde olabileceğini öngördüğünü ifade etmektedir. Bu doğrultuda burjuva toplumu devam etmek zorunda olan çelişkilerle dolu bir gelişimin sonucunda inşa edilmiştir (2007). Marx (1976)'a göre burjuvazinin varlığını dayandırdığı üretim ilişkisi yine onu yok edecek unsurları barındırmaktadır. Burjuvazi toplumunun ürettiği her şey aslında ironik bir şekilde kendi sonunu hazırlamaktadır. Üretemeyen dezavantajlı grupların elimine edildiği kapitalist toplum kendisiyle yüzleşerek herkes için daha yaşanabilir bir toplum tasarlamıştır. Sert kapitalist piyasa, toplumun büyük çoğunluğunu sömüren bir sistem üzerine kurulmuştu, bunun kısa vadede büyük kazançları olmasına rağmen uzun vadede kapitalist sistem için büyük tehlikeleri içerisinde barındırmaktaydı. 1917'de Rusya'da gerçekleşen sosyalist devrim başka seçeneklerin varlığını daha da görünür kılmıştır. Bu durum ileri kapitalist ülkeler içerisinde dezavantajlı kesimleri koruyacak bir dizi reformu kaçınılmaz kılmıştır (Kızılkaya, 2016). Ayrıca birinci ve ikinci dünya savaşı ve artan iş kazaları nedeniyle engelli bireylerin sayısının hızlı bir şekilde artması toplumda büyük bir huzursuzluğa neden olmuştur. Başta ABD ve İngiltere olmak üzere ileri kapitalist ülkelerde devletin dezavantajlı grupları koruduğu refah devleti politikaları gündeme gelmiştir.

Her toplum içerisinde kendi sonunu hazırlayan çelişkileri de barındırmaktadır. Ekonomi doyum noktasına ulaştıktan sonra zaruri olarak niteliksel bir sıçramaya geçerek kendinden önceki ekonomik anlayışı olumsuzlama, eleştirme ve bu şekilde bir üst aşamaya geçme durumu söz konusudur. Ekonomideki asli unsurlar daha rasyonel bir şekilde formüle edilerek belirlenir (Skirbekk & Gülje, 2013). Tarihsel süreçte ortaya çıkan bütün toplumlar kendi içerisinde bir sonraki toplumsal yapıyı barındırmaktadır. Her toplumsal yapı kendi oluşum sürecini tamamlarken kendi çelişkileriyle birlikte var olmaktadır. Kendini eleştirerek yeni toplumsal yapıyı oluşturur bunların asli unsurları belli bir değişim göstermekle birlikte temelde kendinden önceki yapının dokusunu içerisinde barındırır.

Sanayi devriminin ilk başladığı yer İngiltere'dir, bu çerçevede Karl Marx ilk sosyalist evrimlerinin de İngiltere'de başlayacağını savunmuştur. Marx'a göre İngiltere'de kapitalist ekonomik süreç örgütlenen işçilerin yapmış olduğu ayaklanmalar diğer Kıta Avrupa'sına da sıçrayacaktır (Marx, 2003). Marx sosyal teorisinin şablonunu oluştururken İngiltere'nin ekonomi politikalarından yararlanmıştı. Ona göre İngiliz ekonomi teorisyenleri olan Smith ve Ricardo çalışmalarını mevcut sömürü düzeni üzerine oluşturduğu ve onu pekiştirdiği yönündedir (Kızılcılık, 2008). İngiltere'nin sanayi devrimi ve en sert kapitalist üretim ilişkisini tecrübe edip kendiyi yüzleşmesi diğer kapitalist ülkelere göre daha erken olmuştur. İlk refah devleti politikalarının da İngiltere'de gerçekleşmiş olması tesadüf değildir. Aynı şartların ABD içinde geçerli olduğu söylenebilir kuruluş aşamasının büyük sömürüye dayanması özgürlük ve hak arayışı hareketlerinin daha aktif ve nispeten kalıcı olmasına neden olmuştur (Zubritski vd., 1991). Bu çerçeveden bakıldığında refah devleti uygulamaları Avrupa ve ABD'de kazanılan bir haktır.

Refah devleti politikaları tarımsal toplumdan endüstriyel topluma geçiş sürecinde resmi olmayan aile ve toplum içerisindeki yardım mekanizmalarının hızla çözülmesi sonucunda üretimin dışında kalan dezavantajlı gruplara asgari bir yaşam standardı sunmak amacını taşır. Ulus devlet mantığıyla hareket eden modern devletler kendi vatandaşlarını gözetleme, denetleme ve koruma yükümlülüğünü

edinmiştir. Sadrajad (2016) Her AB ülkesinin engelli hakları ile ilgili toplumsal farkındalığın ve gelişiminin geçmişiyle bağlantılı mevcut sosyolojik koşulları çerçevesinde farklılık gösterdiğini söylemektedir.

Genel olarak dünyada ve Türkiye’de refah politikaları 1980 sonrası hızlanmıştır. Bu yıllardan sonra küreselleşme, farklılaşan ekonomik sistem ve benimsenen sosyal politikalar toplumları düşünsel anlamda değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Bu yüzden bu dönemin engellilik ile ilgili benimsenen tutum ve uygulanan politikalar da önemli bir kırılma noktası olduğu düşünülmektedir (Sapancı, 2013). Engellilik tanım ve söylemlerinde meydana gelen değişiklikler dönemin sosyo-ekonomik politikalarıyla ilişkilidir. 1980 sonrası hızlan küreselleşme ve onun neden olduğu değişim ve dönüşümler engellilik, yoksulluk gibi sosyal problemlere farklı bir bakış açısı kazandırmıştır bu kapsamda uluslararası kurumlar engelliliğe ilişkin yeni söylemler üretmiş ve politikalar geliştirmiştir.

1980 sonrası dünyada bir çok ülkede refah devleti politikaları uygulanmıştır. Bu çerçevede uluslararası anlaşmalar mevcuttur. Küreselleşme sonrası kentsel dönüşüm projeleri, ülkedeki kırılgan grupları hesaba katarak gerçekleştirilmiştir. Fransız sosyolog Henri Lefebvre’nin 1968’de ortaya atmış olduğu kent hakkı kavramından yola çıkarak bir dizi teorik ve pratik çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede yayınlanmış bir çok uluslararası anlaşmalar mevcuttur. Bu şartlarda kent ölçeğinde her kesim için tanınması ve uygulanması talep edilen haklar sıralanmıştır Bu haklardan en kapsamlı olanları: Eşitlik ve Ayrımcılığa Uğramama Hakkı, Barınma Hakkı, Sağlık Hakkı, Eğitim Hakkı, Çalışma Hakkı, Güvenlik Hakkı, Katılım ve Demokratik Temsil Hakkı, Uyumlu Gelişme Hakkı, Çevre Hakkı, Alt Yapı ve Kamusal Hizmetler Hakkı, Ulaşım Hakkı, Kültür Hakkı, Dinlenme ve Spor Hakkı, Bilgi Edinme Hakkı vb. (Zeybekoğlu Sadri, 2005).

Lefebvre (1996) kent hakkı için; kent hayatını zaman ve mekanın yerinde kullanılması amacıyla kentsel yaşamı yeniden formüle etmek ve bunlara erişimin herkes için mümkün kılınmasını sağlamak amacıyla kentte yaşayanların isteklerine göre değiştirme hakkının bulunmasını içerdiğini söylemektedir. Ayrıca kentin planlamasında çeşitli farklılıkları barındıran özellikle dezavantajlı kent sakinleri için

düzenlenmesi noktasında çoğunluğun isteğinin önüne geçmesini hedeflemektedir (Yalçınan & Çavuşoğlu, 2015). Başka bir deyişle kent hakkı; kent içerisinde yaşayanların kentin kaderine karar verme, bu kararda sosyal adalet ve eşitliği yerine getirmeyi amaçlamaktadır. Kentte herkes için var olan imkânlarla erişim hakkının yanı sıra onları yeni ihtiyaçlar doğrultusunda değiştirme hakkı vermektedir. Bu haklar kentleri çoğunluğun hegemonyasından ve kentleri homojenleşmekten kurtarıp herkes için ortak bir yaşam alanına dönüştürmektedir (Purcell, 2014; Sadri, 2015). Kent hakkının insan haklarıyla paralel olduğu söylenebilir çünkü temelde ikisinin de savunmakta olduğu şey sosyal adaletsizliğin ortadan kalkması ve herkes için daha yaşanabilir bir dünyadır (Brenner, Marcuse & Mayer, 2012; Sadri, 2015).

Refah devleti politikalarının temel mantığı; engelli bireylerin, diğer bireylerle eşit bir şekilde kamu haklarından yararlanmaları gerektiğidir. Eşitlik bireyler açısından temel bir haktır. Bu doğrultuda haklardan eşit bir şekilde yararlanılabilecek koşulların yani haklara erişimin sağlanması sosyal devlet anlayışının bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bauman'a göre sert kapitalist dönemde devletin büyüme oranı üretime katılan emek miktarı ile doğru orantılıydı. Yeni kapitalist dönemde ise uygulanan politikalar herkesi (yoksulu, engelli, güçsüzü) iş gücüne dahil etmek ve görevde tutmaktı, bu anlayış ideolojiler üstü bir devlet politikası olarak hayat bulmuştu ve bu refah politikaları uygulamalar için para harcamanın gerekli ve uygun olduğuna dair insanları ikna etmeye ihtiyaç yoktu (2011). Sosyal devlet dezavantajlı gruplar için ayırdığı bütçenin hesabını kimseye vermek mecburiyetinde değildir. Bir toplum içerisinde yaşayan tüm bireylerin temel hakları vardır. Bu haklara herkesin aynı şekilde ulaşabilmesini ve yararlanabilmesini sağlamak devletin en asli görevlerinden biridir. Aynı zamanda bu haklara herkesin ulaşacağı zemini sağlamak eşitlik ilkesinin bir gereğidir. Bezmez (2005) kentte ikamet eden herkesin o kent üzerinde hakkı olduğunu söyler ve bunu "kent hakkı" olarak tanımlar. Özel mülkiyet ilişkisinden bağımsız bir şekilde kent ile ilgili karar alma süreçlerinde söz sahibi olmak kent hakkına dahildir. Farklı kimlikler, haklar ve taleplerin imkânları kent vatandaşlığı çalışmalarında dile getirme imkânları araştırılmıştır. Farklı kesimlerin

kentte farklı gereksinimlerinin olabileceği sayılıısıyla kentlerin bu gereksinimler doğrultusunda yeniden planlanması gerektiği düşünülmüştür.

Türkiye’de engellilik olgusunun kamu politikalarına hak odaklı olarak yaklaşılması ile engellilerin kamu hizmetlerinden eşit yararlanma süreci oldukça yenidir. Bu anlayışa göre devlet hakların dağıtımında eşitlik ilkesini göz önünde bulundurmalıdır. Buradaki eşitlik hakların ve imkanların herkes için aynı derecede kullanabileceği koşulları sağlamaktır. Buna göre var olan tüm ekonomik ve sosyal haklardan bütün bireylerin eşit olarak yararlanmasını sağlamalıdır. Dezavantajlı kesimlerin yaşam, çalışma ve sosyal güvenliklerini ve eğitim haklarını garanti altına almalıdır.

Çevre düzenlemeleri ve ulaşım imkanları herkes için erişilebilir olmalıdır. Böylece engelli bireylerin toplumsal hayatta bağımsız bir şekilde var olabilmeleri sağlanmaya çalışılmalıdır. Bireysel ve toplumsal olarak insanların diğer insanlara ve devlete karşı bazı güvencelere sahip olması fikri ve insan hakları çerçevesinde kabul gören uygulamaların, pozitif hukuk düzlemine yansması yeni bir süreçtir (Akkoyunlu Ertan & Ertan, 2005). Bu dönemde dezavantajlı gruplar için kullanılan pozitif ayrımcılık gündeme gelmiştir. Pozitif ayrımcılık dezavantajlı gruplara fazla haklar sunmadığı, sadece hakların herkes için kullanılabilir düzeye getirdiği haklardır. Pozitif ayrımcılık belli dezavantajlara sahip grupların diğer gruplarla yaşam koşullarını eşitlemek adına problemin kaynağına göre haklar veren bir uygulamadır (Ünlü, 2009). Literatürde olumlu ayrımcılık olarak da geçmektedir. Bu terim herkesin kullandığı hakların engelli bireyler için de kullanılabilir duruma getirilmesi durumunu anlatmaktadır. Bu doğrultuda gerçek anlamda ayrımcılığa tekabül etmemektedir (Şişman, 2014). Kısacası fırsat eşitliği bağlamında kent olanaklarından eşit bir şekilde yararlanmak ve eşit koşullarda yaşamak insan hakları temelinde her yurttaşa tanınması gereken pozitif bir hak olarak düşünülmelidir (Akkoyunlu Ertan & Ertan:2005).

Engelli hakları ve hareketi büyük oranda kent merkezlidir. Hak talep etme süreci büyük oranda kentlerde yaşanmaktadır. Talep edilen hakların birçoğu kentteki günlük hayatta karşılaşılabilecek problemlere vurgu yapmaktadır. Bu hakların

verilmesinde yerel yönetimlerin önemi büyüktür (Bezmez & Yardımcı, 2005). Engelli bireylerin bağımlılığını arttırarak eve mahkum eden en önemli unsur ulaşım'dır. Ulaşım engelli bireylerin gereksinimlerini karşılamada ilk basamak ve temel bir gereksinimdir. Onların eğitim, sağlık ve diğer sosyal faaliyetlere bağımsız bir şekilde erişebilmelerinde oldukça önemlidir (Şemşit vd. 2016).

Avrupa Kentte İnsan Hakları Koruma Şartı'na göre, toplu taşıma araçları tüm kent sakinlerinin hakkıdır. Bunun için kent içi ve kentler arası toplu taşıma araçları herkes için erişilebilir olmalıdır (Zeybekoğlu Sadri, 2005). Engelli bireylerin sosyalleşmesinde en büyük engel onların ulaşım, fiziksel çevre ve konutların onların durumları hesaba katılmadan düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır. Mekânlar ve çevre düzenlemeleri engelli bireylerin patolojileri hesaba katılmadan yapılması onlar için büyük bir sıkıntı teşkil etmektedir (Tezcan, 2006). Toplumsal mekanlar nesnel ölçütler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Oysa ölçümlerde insan bedenlerinin farklılıkları ve yetenekleri göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Modern şehircilik mekanların kişilik ve bedensellikten soyutlanışının somut bir göstergesidir şehir planlamasında bedensel ve kültürel kodlar yerine sayılar ve metreler dikkate alınmıştır (Bauman, 2014). Çevre düzenlemesinde belirleyici bazı değişken standartların olması engelliler, yaşlılar, çocuklar gibi dezavantajlı grupları zor duruma sokmayarak onların bağımsızlıklarını desteklemek noktasında önemli bir adımdır.

Kent vatandaşlığı kapsamında yapılan çalışmalara bakıldığında engelliliğin ihmal edildiği görülmektedir. Dünyada bir çok ülkede engellilik ile ilgili bir çok çalışma mevcut olmasına rağmen bu çalışmaların eğitim ayrımcılık, kaynaklara ve mekâna erişim, yasal düzenlemeler, sağlık istihdam, kimlik ve toplumsal örgütlenmeler kent vatandaşlığı kapsamı dışında ele alınmaktadır. Engelliliğin kent vatandaşlığı kapsamında tartışılması onların anlaşılması ve kentte yaşayan engelli vatandaşların karşılaştığı ayrımcılığın aşılması yönünde önemli bir adım teşkil etmektedir. Çünkü ulus devlet mantığı homojen ve sağlıklı bir beden üzerinde vatandaşlık fikrini inşa etmiştir. Oysa kent vatandaşlığı fikri kenti paylaşan farklı bireylerin farklılaşan ihtiyaçlarının dikkate alınması fikri üzerinde durur, bu

farklılaşan ihtiyaçlar doğrultusunda kentin yeniden şekillendirilmesi fikri mevcuttur. Kentlerin engelli bireylerin her yere ulaşabileceği şekilde düzenlenmesi çok temel bir hak. Aynı şekilde eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik ve istihdama katılma konut ve kamu binalarına erişim bilirlilik önkoşul olarak düşünülmektedir (Bezmez & Yardımcı, 2005). Engelli bireylerin en üst düzeyde bağımsızlaşarak toplumsal yaşama entegre olmalarında en önemli unsur eğitimidir. Eğitim engelli bireylerin topluma entegre olmanın yanı sıra yoksulluk, işsizlik, sosyal dışlanma gibi pek çok sosyal sorunun çözümünde büyük rol oynar, hiçbir ayırım gözetmeden her eğitim kademesine herkesin ulaşabileceği imkan ve fırsatlar tanınmalıdır (Şişman, 2014; Şemşit vd. 2016). Çünkü bireylerin almış oldukları eğitim, edindikleri meslekler ve arkadaş çevreleri onların sosyal alanlarını oluşturur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma engelli vatandaşların toplum tarafından nasıl algılandığını düşündükleri, iktidarın bu algıyı nasıl ve ne ölçüde etkilediğini anlamaya dönüktür. engellilerin (ortopedik engelli, görme engelli, işitme engelli) hayatı deneyimlerken karşılaştıkları zorlukların neler olduğu ve muhatap oldukları bu zorlukların ne ölçüde patolojiden kaynaklandığı ve ne ölçüde toplumsal algı ve iktidar kaynaklı olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada istenen verileri daha iyi ortaya koyacağı düşüncesiyle nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Sosyal bilimlerin amacı toplumsal olgu ve olayları inceleyerek anlamaya ve açıklamaya çalışmaktır. Bu şekilde toplumsal olay ve olguların ön görülebilir şekilde açıklanacağı düşünülür (Armağan, 1983). Bu çalışmada bir sosyal varlık olan insanın; sosyo-ekonomik, kültürel, cinsiyet ve yaş gibi değişkenlerle farklılaşan duygu ve düşüncelerini daha derinlemesine ve mevcut değişkenlerin ne ölçüde belirleyici olduğunu anlamak için nitel araştırma tercih edilmiştir. Bu yöntemle soyut fikirlerin çalışmanın başında kavramsallaştırılması yerine, veri toplama ve analiz sürecinde belirlenmiştir (Neuman, 2010). Nitel araştırmada sınırları keskin değildir, araştırma yapılan sosyal bağlama göre oldukça esnektir. Karmaşık, ayrıntılı ve verilerin anlaşılmasına dönük bir metottur. Nitel araştırmada derin bir inceleme esastır (Kuş, 2007). Bu yöntemde veriler alan çalışmasında elde edilir, alan çalışması süresince araştırmacı çalışma yapacağı ortamı tanır ve bir süre orada zaman geçirir. Araştırmacı etkinliklerin ve etkileşimlerin kimi zaman içerisinde katılımcı gözlemci olarak ilk elden gözlem yapar (Patton, 2014).

Araştırma sürecinde verilerin büyük oranda toplandığı Konya Sakatlar Derneği ve Görme Engelliler Derneğinde bulunulmuştur, orada engellilerin birbirleriyle etkileşimleri ve sosyalleşme biçimleri hakkında gözlem yapılmıştır. Araştırmada yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış soru formu hangi sorunun ne şekilde sorulacağı ve hangi verilerin toplanacağı ayrıntılı bir şekilde belirlenen bir görüşme formudur. Burada katılımcıların hareket alanı biraz

düşük sınırlandırılır. Bu şekilde konunun içinde kalarak araştırmacının analizi kolaylaşır (Karasar, 1994).

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı sosyolojik bir olgu olarak engellilikle iktidar ilişkisini anlamaya çalışmaktır. Bu ilişki engelli bireylerin yaşam deneyimleri çerçevesinde değerlendirilecektir. İktidar, hâkim kültür ve engellilik durumu arasındaki ilişki engellilerin perspektifinde nasıl algılandığı araştırmanın temel sorunsalıdır. Bu doğrultuda devletin yani politik iktidarın engellilere yönelik politikaları engelliler tarafından nasıl algılandığı, kent yaşamında, şehir planlamasında, kamu kurum ve kuruluşlarında engelli vatandaşların dikkate alınma durumları ve yaşadıkları zorlukların neler olduğu anlaşılmasına çalışılmıştır. Yine politik iktidarın engellilerin temel insani haklara erişimine ilişkin politikalarının nasıl olduğu ve engellilerin haklarına erişim durumu anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu araştırma ekseninde Kamusal alanların engellilere göre düzenlenmesi, Engelliliğe ilişkin paradigmalardan sosyal hayatta tezahürü, Rehabilitasyon merkezleri, görme ve işitme engelli okullarının engellilerin topluma katılması ile ilişkisi, engellilerin kendi aralarında ortak bir kültür oluşturmaları, devletin refah devleti uygulamalarından sonra engelli politikaları, engellilere göre toplumun engellilere yaklaşımı, engellilerin evliliğe ilişkin düşünceleri, toplumsal dışlanmada iktidarın rolü, engellilere göre kitle iletişim araçlarının toplumda ki engellilik algısını yönlendirmede etkisi ile ilgili bulgular edinilmiştir.

3.2. Araştırmanın Önemi

Engellilikle ilgili yapılan çalışmalar engelliliğe bakışın patolojik olmasından ötürü uzun yıllar tıp alanında olmuştur. Bu durum toplumda engelli bireylerin temel haklarından (eğitim, sağlık, istihdam) mahrum kalmalarının ve yeterince topluma katılamamalarının sahip oldukları engel durumundan kaynaklandığı düşünülmüştür. Türkiye’de refah devlet uygulamalarıyla engellilerin sosyal yönleri göz önünde bulundurulmuş ve sosyal bilimler için araştırma konusu olmuştur.

Sosyal politikalarda iktidarın, toplumsal normların ve kültürün oluşturduğu algıyı engellilerin nasıl deneyimledikleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Engellilerle ilgili politikaların sosyal tezahürü engellilerin bakış açısıyla yansıtılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada görüşme formu hazırlanarak derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu süreçte ortaya çıkması planlanan veriler için sorular hazırlanmıştır. Önceden hazırlanan soru formu ile yirmi görüşmeciye aynı sorular sorularak bir düzen içinde bilgi edinilmiştir. Sorular belli bir sıra ile hazırlanmıştır. Görüşmecilerin sıkılmasını önlemek adına soyut kavramlardan uzak durulmuştur. Uzun sorulardan kaçınılmıştır. Hazırlanan 13 sorunun büyük bir çoğunluğu görüşmecilerin deneyimlerine ilişkin duygularını anlamaya dönüktür.

Görüşme, nitel araştırmada kullanılan yaygın bir veri toplama yöntemidir. Bunun nedeni olarak görüşmecinin duygularını, düşüncelerini, deneyimlerini ortaya çıkartmada oldukça güçlü olması ve konuşmayı temel alması olarak gösterilebilir (Yıldırım; Şimşek, 2008)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

4.1. Kamusal Alanların Engellilere Göre Düzenlenmesi

Modern dönemde kent planlamasına ilişkin uygulamalarda kentin unsurlarının tek biçimliliği ve düzenliliği ilkeleriyle hareket edilmiştir. Bütün binaların sayısı, büyüklüğü, biçimi tasarlanırken kentin kendine özgü ihtiyaçları göz önünde bulundurulmuştur, içinde yaşayacak olan birey ve toplulukların kendine özgü ihtiyaçları göz ardı edilmiştir. Bu şekilde kişilerin kendine özgü geleneklerin ve farklılıklarının olası zararlı etkilerinin giderildiği düşünülmüştür. Hangi sebepten ötürü olursa olsun normallik standartlarına uymayan hastalar, engelliler gibi aciz insanların toplumun dışında belli bölgelerde muhafaza edilmesi planlanmıştır (Bauman, 2014). Bezmez (2005)'e göre modern homojen vatandaş tanımı kentlerin tek tip düzenlenmesine neden olmuştur. Kent vatandaşlarının farklı olması ve bu farklılık doğrultusunda farklı ihtiyaçlarının bulunması kentleri bu doğrultuda yeniden dönüştürmeyi gerektirmiştir.

Engelli bireylerle yapılan görüşmeler de şehir düzenlemelerinin engellileri yeterince göz önünde bulundurulmadan yapıldığı tezini doğrulamıştır. Son zamanlarda kamusal alan düzenlemelerinde yasal düzlemde engelliler dikkate alınmaya çalışılsa da uygulamada tam anlamıyla hayat bulamadığı engelliler tarafından ifade edilmiştir.

Engelliler dikkate alınmıyor devlet 2005'te engelliler yasasını çıkardı ama hala uyulmuyor birçok kamu kuruluşlarına girerken zorlanıyoruz bizi umursamıyorlar bir toplumun gelişmişliğini gösteren iki şey vardır benim gözümde biri engellilerin rahat dolaşabilmesi ikisi kaldırımdaki tükürükler. Şehir planlamada beni birçok şey rahatsız ediyor mesela çok sık karşılaştığımız şeyi söyleyeyim biz engellileri düşünerek rampa yapıyorlar ama hangi akılla yapıyorlarsa tırtıklı yapıyorlar biz öyle bir rampa istemiyoruz eğer beni düşünüyorlarsa belli bir eğimi var bir metrede sekiz santim meyil olacak bana yapıyorsa düz yapsın sağlam insana yapıyorsa tamam, her yerde öyle yapıyorlar neye dayanarak yapıyorlar bilmiyorum kanunlar yapılırken illaki engellilerin

görüşleri alınmıştır ama ben onları kullanırken hopluyorum. Rahatsız oluyorum (Ş.G, Erkek, 43, ortopedik engelli).

Katılımcılar çevre düzenlemelerinde kanunların çok ayrıntılı düzenlendiği ama uygulama kısmında ciddi aksaklıklarının olduğu belirtilmiştir. Devletin bunlarla ilgili cezai sorumluluğunu yerine getirmediği bu yüzden kanunların yaptırımının uygulayıcıların inisiyatifine bağlı olarak gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Belediyelerin engellilerle ilgili çevre düzenlemelerinde, yasaların belirtmiş olduğu düzenlemeleri belli ölçüde yapmakla birlikte, bu düzenlemelerin sürekli ve ileriye dönük olmadıkları belirtilmiştir. Kontrol mekanizmalarının çok fazla işlevsel olmaması çevre düzenlemeleri ile ilgili uygulamaların çoğu zaman göstermelik olarak yapılmasına neden olmaktadır.

Devlet engelliler için erişim kaynaklarını geliştirdi en son yeni yapılan binalar, kanundaki tariflere uygun olarak yapılıyor ama eski yapılmış revize edilmemiş binalarda, idari amir engelliler ile ilgili yasal zorunluluklardan haberdar olmuşa kanunda belirtilen gerekli düzenlemeler yapılıyor ama şu anda Konya’da benim gördüğüm kadarıyla yüzde 30-40 kamu binaları uygun hale getirildi şu anki durum bu. Bu sene Büyük Şehir Belediyesi Nağacı tarafına sarı bantlar yerleştirdi fakat tercih edilen malzeme ve yöntem yanlış olduğu için yaklaşık bir yıl olmasına rağmen deforme oldu bozuldu bunlar yeniden gözden geçirilip yapılmalı. Erişilebilirlik anlamında yapılan bu çalışmalar 2005’te çıkarılan engellilik kanunda ona yönelik yönetmelikler de var. Eskiden engellilikte erişilebilirlik denilince sadece bedensel engellilere yapılan rampalar akla gelirdi ama bunun böyle olmadığı erişilebilirlik sadece rampa olmadığı anlaşıldı şu anda yavaş yavaş diğer şeyler de yapılmaya başlandı ama hala eksik çünkü işitme engellilerin ihtiyaçları başka, görme engellilerin ki başka, bedensel engellilerin ki ise bir başka oluyor. Hiç görmeyenle az görenin ihtiyaçları farklı ben merdivenlerin ucunda siyah bant olsun istiyorum hiç görmeyen ise kaldırımlarda sarı bant olsun istiyor. Bu şekilde farklılıklarımız var. Devlet bunun farkında erişilebilirlik standartları diye bir çalışma yapıldı orada da bu detaylara dikkat edilmiş bina standartlarında. Yalnız bunlar tavsiye niteliğinde zorunluluk yok kanunun zorunlu olan tarafları fiziksel engellilere dönük, rampa mesela ama merdivenlerde siyah bantlar yok hafif kusur ağır kusur diye ayrılıyor bunlar, devlet bunlar neden yok diye sormuyor yaptırım gücü yok deniliyor. Kanunda geçse de ceza ayağı eksik kalmış yapılmadığı zaman çok ciddi bir cezası yok (N.D, Erkek, 33, görme engelli).

Yapılan görüşmelerde şehir planlamalarında engellilerin ihtiyaçları dikkate alınarak son zamanlarda eksik de olsa kısmen bazı düzenlemelerin yapılmaya çalışıldığı yönündedir bu planlamaların 2005’de çıkartılan engellilik kanunu doğrultusunda yapıldığı, öncesinde bununla ilgili uygulamaların oldukça yetersiz olduğu söylenmiştir. Görüşmeye katılan engelli vatandaşların çevre düzenlemelerinde en sık yaptığı eleştiriler kamu kurumlarının eski binalarda olması ve bazı kurumların tarihi binalara taşınması, tarihi binalarda restorasyon çalışmalarının ya da (rampa, asansör gibi) ilave yapıların olmasının teknik açıdan mümkün olmadığı söylenmiştir .

Devlet kurumlarının tarihi mekanlarda olması sıkıntı yaşıyor tarihi mekan olduğu için herhangi bir işlem yapılamıyor örneğin eski rektörlük, orası tarihi bir bina o yüzden oraya rampa asansör yapılması çok güç sonra arkasına yapılan bir binada içeriye doğru bir asansör yapıldı yine de üst katları gezerken sorun yaşanıyor şimdi ayrımcılık ya da zorluk olarak gördüğümüz şey budur (Ö.F, Erkek, 23, ortopedik engelli).

3. maddenin I bendine göre Umuma Açık Hizmet Veren Yapı: Kamu hizmeti için kullanılan resmi binalar, ibadet yerleri, özel eğitim ve özel sağlık tesisleri; sinema, tiyatro, opera, müze, kütüphane, konferans salonu gibi kültürel binalar ile gazino, düğün salonu gibi eğlence yapıları; otel, özel yurt, iş hanı, büro, pasaj, çarşı gibi ticari yapılar; spor tesisleri, genel otopark ve buna benzer umuma ait binaları ifade eder. Bu maddeye göre bunların herkes için erişilebilir olması gerekmektedir. Fakat uygulamada bunların umuma açık hizmet vermesi ve herkes için erişilebilir olması söz konusu değildir.

Yine aynı şekilde işlem yapılmasında mahsur bulunmayan eski binalara ilave rampa yapılırken kanunun belirlediği ölçütlerin çok dikkate alınmadığı kanunen zorunlu olduğu için yapımın biraz göstermelik olduğu söylenmiştir.

Sağlık ocaklarında rampalar ilave yapıldığı için çıkamıyoruz aşağıda doktor bekliyoruz onlar bazen geliyor bazen gelmiyor. Sağlık ocakları da binalar eski olduğu için rampalar düzgün yapılmamış oluyor yardımla çıkmamız gerekiyor (R.Ü, Erkek, 55, ortopedik engelli).

Devletin ve yerel yönetimlerin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmadan, belli bir standart çerçevesinde yapmış olduğu çevre düzenlemeleri engelli bireylerin bağımsızlaşamamalarındaki en temel faktördür. Engellilerin sosyalleşmesi başka bireylerin yardımı ile mümkün olabilmektedir. Bu durum engellilerin kendilerine olan güvenlerini azaltmakta ve sosyalleşme noktasında motivasyonlarını düşürmektedir.

Görüşmecilerin bazıları şehir düzenlemeleri ile ilgili yaşadıkları sıkıntıların çoğunun haklarını bilmemelerinden ve aramamalarından kaynaklandığını söylemiştir. Engellilerin çoğunun fazla kırılabilir ve hazırcı olduğunu, devletin ya da belediyelerin kendi varlıklarından haberdar olması ve ona uygun davranması gerektiğini, olumsuz bir durum karşısında haklarını bilmedikleri sadece küserek düzeni eleştirdiklerini belirtmişlerdir.

İkinci dünya savaşından sonra AB’de engelli hakları tartışılarak daha insancıl koşullar yaratılmıştır. ABD’de ise Vietnam savaşı sonrası gaziler diğer dezavantajlı kesimlerin akımlarından etkilenerek daha örgütlü bir şekilde mücadele etmeye başlamışlardır (Patır, 2012). ABD ve Avrupa Ülkelerinde engelli hakların örgütlü bir mücadele sonucu kazanılması bu hakları daha kalıcı ve işlevsel kılmıştır. Türkiye’de ise engelli hakları kazanılan değil verilen haklar olduğu için hakların anayasal düzlemle sınırlı kalmasına sebep olmuştur.

Biz kendi evimizi aldığımızda binaya rampa yapmışlar ama çıkmak mümkün değil. Rampa belediye aracılığı ile yapılmıştı bu yüzden belediyeye dilekçe yazdım cevap gelmeyince belediyeye gittim ilgili kişiyle konuştum yapamayız dediler ne paramız var ne personelimiz var ben de BİMER’e yazmak zorunda kaldım yazınca hemen yaptılar para da buldular personel de bazı arkadaşlar sessiz mazlum oluyor beni de öyle sandılar bende hakkımı aradım salak bir sakat değilim elhamdulillah ben sadece kendim için değil bütün arkadaşlarım için savaştım çünkü bu gün benim için yapmazlar yarın onlar için yapmazlar (E.N, Kadın, 48 yaşında, ortopedik engelli).

Ortopedik engellilerin çevre düzenlemelerinde en fazla ihtiyaç duydukları uygulamalar; kaldırımların alçak olması, binalarda rampa ve asansörlerin olması ve asansörlerin akülü arabaların sığacağı ölçüde geniş olması şeklindedir. Görme engellilerin ihtiyaç duyduğu uygulamalar ise; tramvaylarda, otobüslerde ve trafik

ışıklarında sesli sistemin olması hiç görmeyenlerin kaldırımlarda sarı bantların olması az görenlerin ise merdiven uçlarında siyah bantların olması şeklindedir.

Belediye otobüslerinde ses sistemi yok, tramvaylarda sesli durak söyleme sistemi olduğu için tercih ediyorum otobüslerde ise sürekli birilerine sormak zorunda kalıyorum (AM, Erkek, 23, görme engelli).

Otobüs ve duraklarda sesli sistemin olmaması görme engellilerin başkalarına bağımlılığını arttırmaktadır.

Yolları öğrendiğim zaman bastonla bazı yerlere gidebiliyorum her yere sarı bantlar yapmıyorlar o yüzden belli yerlere tek gidebiliyorum (B.T, Erkek, 22, görme engelli).

Engelli bireyler engelli olmayan “normal” bireyler için düzenlenmiş bir çevre içerisinde kendilerine yer edinmeye çalışmaktadırlar. Karşılaştıkları engeller onları toplumdan soyutlamaktadır. Ayrıca günlük hayatta karşılaştıkları bu zorluklar engelli bireylerde üzüntü, utanç, korku ve engellenme duygularını da beraberinde getirmektedir (Karabulut, 2017:21).

Sarı çizgileri yanlış döşemişler genelde tek yönlü diğer kaldırımlara döşememişler (H.B, Erkek, 19, görme engelli).

Görme engelliler için kaldırımlara döşenen sarı bantların şehir merkezlerinde belli alanlarda olması onların hareket alanını sınırlandırmaktadır.

Çizgiler Konya’da her yerde yok bazı kamu kuruluşlarının olduğu binalarda da yok öyle olunca yine de böyle kendini idare edebilecek olanlar bu zorluktan nasipleniyorlar (Ü.A, 19, Kadın, görme engelli).

Çevre düzenlemesinde devletin bir kanun koyucu olarak gerekli kanun ve yönlendirmeleri çıkarttığı ama cezai yaptırımın olmadığı için kanunların askıda kaldığı söylenmektedir.

Metinsel olarak kanunlar çok iyi çok eksiksiz diyebilirim. Kanun bunu çok güzel anlatıyor fakat uygulama bakımından, gerek bürokratların kişisel eksikliği gerek bütçe eksikleri her zaman her şey anında yapılmıyor yarı yarıya yani şu anki durumda öyle. Yaptırım ve kontrol yeterince sağlanmıyor aile bakanlığında Konya İl Müdürlüğünde erişilebilirlik komisyonu var bu komisyon sadece tespit ediyor kaldırım uygun olmadığını otobüs durağının standart olmadığını tespit ediyor. Tutanak haline getiriyor

cezası yaptırım olmadığı için ya da düşük cezası olduğu için çok bir işlevsellik kazandıramadı kamu kesimi özel sektöre göre daha avantajlı özel sektör ne alırsam o kadar veririm şeklinde kendi bütçesini düşünüyor (N.D, Erkek, 33, görme engelli).

Devlet, kanun koyucu olarak engellilerle ilgili çeşitli yasal düzenlemeler yapmıştır. Fakat uygulayıcıların yeterince bilinçli olmamaları ve engellilerin kendi haklarından haberdar olmamaları ayrıca yasaların uygulanmaması durumunda herhangi bir cezai yaptırımının bulunmaması kanunların uygulanmasında bazı aksaklıklara sebep olmuştur. Engelliler için geliştirilen politikalar yapılan çevre düzenlemeleri yasa düzenleyici ve uygulayıcıların engelli yakını olması ve onların ihtiyaçlarından haberdar olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Engellilerle ilgili yasaların uygulanmasının uygulayıcıların inisiyatifine ve engellilerle ilgili hikâyelerine bağlı olması kanunların işlevselliğini azaltmaktadır.

Üst yönetim de kimi zaman engelli bir çocuğu olduğu zaman bunu biliyor ya da engelli bir yakını olduğu için biliyor ya da yasaların yapılmasından dolayı bunlara hâkimler. Ama alt yönetim bununla çok içli dışlı olmadığı için ve ailesinde de bununla ilgili bir durumun olmamasından dolayı sıkıntı çıkara biliyor ya da sıkıntı yaşaya biliyor (Ö.F, 23, ortopedik engelli).

Çevre düzenlemelerinin, herkesin şehri rahatça kullanabileceği şekilde tasarlanması, herkesin ihtiyaçlarından doğrudan haberdar olmayı gerektirmektedir. Lefebvre'nin 1968'de ortaya atmış olduğu "şehir hakkı" kavramında da şehrin imkânlarına erişmenin ve onlardan faydalanmanın herkesin hakkı olduğunu belirtilmektedir. Modern dönemde kentler sadece belli standartlara sahip insanların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenmiştir, kapitalistleşme süreciyle birlikte devletlerin ve ulus şirketlerin kar odaklı düşünerek ve kenti bir şekilde kendi değerlerine uygun olarak gasp etmişlerdir (Lefebvre, 2015).

Çevre düzenlemelerinde engelliler, eskiye nazaran daha fazla dikkate alınmaktadırlar, bununla birlikte belli sıkıntıları sürekli yaşamaktadırlar. Çevre düzenlemesinde istenen seviyelere gilememesindeki en temel unsur çevre düzenlemelerine yönelik yeterince bütüncül bakılmamasındandır. Bu konuda devletin kendisinden ziyade bürokrasinin engeline takılmaktadır, kanun yapıcılar bu konu ile ilgili çok ayrıntılı kanun düzenlemelerine rağmen uygulayıcılar, bu

kanunlarla ilgili yeterince bilgi sahibi olmadıkları için bunları uygulamada yetersiz kalabilmekteler. Toplumsal düzlemde gerekli alt yapı oluşturulmadan, üstten yapılan kanunlar işlevsiz kalabilmektedir.

Özellikle müdür ve amir olan kesimin bununla ilgili eğitim almaması engellilere yönelik sıkıntı oluşturuyor. Çünkü yapılarda engelliler ile ilgili düzenlemeler yasaların belirttiği zorunluluklar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bunlar yasa olarak zorunluluk haline gelmese yapılar inşa edilirken, engelliler de gelir veya engelliler de bir gün buraya uğrar düşüncesi ile hareket edilmesi pek mümkün değil. Bunlar yasaya uygunluğu ve yasaya uyulması onay alınması için yapılıyor, bu yüzden oraya gelecek olan müdürün, amirin ya da gelmiş olan amirin ya da müdürün engellileri çok düşündüğünü sanmıyorum. Bazı şeyler için bir kuruma başvurduğumda bize daha önce bu konu ile ilgili engelli gelmedi o yüzden nasıl yapacağız bilmiyoruz seninle birlikte biz de öğrenelim yaklaşımı da oluyor. Ya da hiç uğraşmak istemeyip bilmiyorum nasıl yapılır bununla ilgili bir çalışma yok, böyle bir şey olmaz gibisinden deyip önünü kesmeye çalışanlarda var. Bundan dolayı müdürün ya da amirin ya da üst kesimin daha fazla bilgilendirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Ben daha çok alt yönetimin bu konuda sıkıntı çıkardığını düşünüyorum (Ö.F, 23, Erkek, Ortopedik engelli).

Kent hakkının kurumsallaştırılması ve yasallaştırılması sürecinde insan haklarını yerel düzlemde güçlendirmek gerekmektedir, bu konuda da yerel yönetimlere büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir (Sadri, 2015). Şehir hizmetlerini, toplumun tüm kesimlerine yeterli ve dengeli bir biçimde sunulması yerel yönetimlerin görevleri arasındadır. Bu konuda belediyelere büyük görevler düşmektedir. Şehirlerde kaynaklara ulaşım imkânlarını tüm yurttaşlara sunabilmek şehir yaşamının kalitesini de göstermektedir. Türkiye’de belediyelerin sorumluluğunda olan kentsel hizmetler kapsamında dezavantajlı gruplar için yapılacak hizmetler 5393 sayılı Belediye Kanununda sayılmıştır (Akkoyunlu Ertan & Ertan, 2005). Yerel yönetimlerin işleyişi, insan haklarını koruma ve savunmaya yönelik uygulamaları içermekle birlikte bu hakların özel alanlarda ya da güçsüz kesimlere ilişkin uygulamalarında da uygun koşullar oluşturmaktadır insan haklarını korumak ve geliştirmek noktasında yerel yönetimlerin önemli katkıları vardır (Ökmen, 2015).

4.2. Engelliliğe İlişkin Paradigmaların Sosyal Hayatta Tezahürü

Tarihsel süreçte engelliliğe dönük hâkim üç paradigmanın (Ahlaki, Medikal, Sosyal) var olduğu bilinmektedir. Temel kabul ilkçağlar ve ortaçağda engellilikle ilgili ahlaki paradigmanın, sanayi sonrası dönemden ikinci dünya savaşına kadar medikal paradigma ikinci dünya savaşı sonrası ise sosyal paradigmanın var olduğu yönündedir. Belli dönemlerde bu paradigmalardan birinin baskın olmasıyla birlikte aralarında keskin bir ayrım bulunmamaktadır. Bunlar iç içe geçmiş bir halde var olmaktadır. Yapılan görüşmelerde engelliler için en ileri aşamada olan günümüzde dahi onlara ilişkin yaklaşımların çok ilkel söylemler barındırabileceği görülmüştür.

Bana annen baban ne günah işledi diye soran oldu annem ilk doğduğumda akrabalarından dolayı dışarı çıkamazmış, senin yüzünden oldu diyorlarmış, insanlar tarafından bir tür dışlanmaya muhatap oluyormuş. Anneme sen iyi bir kadın olsaydın böyle olmazdı bu senin suçun sen ne günah işledin de böyle oldu diyorlarmış (B.Ç, Kadın,21, ortopedik engelli).

Toplumsal zihniyet “normal” beden algısına göre inşa olmuştur. Mevcut patolojiyi bir bozukluk olarak tanımlamaktadır. Toplum çoğu zaman engellileri olduğu gibi kabul ediyor görünse de kendi içerisinde sürekli bir tanımlama halinde olduğu görülmektedir.

Bazı aile ve toplum ihmal ediyor bazı tanıdığım arkadaşlarım var ailelerinin utandığı onları eve kapattığı aileler var. Allahtan geldi ama bazen imtihanı beğenmiyorlar. (E.N, Kadın, 48, ortopedik engelli).

Engelliliğin kabul edilmesi temellendirildiği argümanlarla doğrudan alakalıdır. Engelli ailesi ve engellinin kendisi tarafından var olan engelin ihmal, akraba evliliği ya da genetik faktörler gibi daha pozitif eksende açıklamak yerine kader olarak yaklaşma eğilimi onların psikolojik bütünlüğünü korumaktadır. Kader anlayışı engellilerin kendilerini kabul etmelerinde önemli bir etkidir. Bulut (2015)’a göre insanların karşılaştıkları olumsuz durumlar için Tanrı’nın kendisinin sebep olduğunu düşünmek ve bunu onun gazabı, sevgisi, sınavı olarak açıklamak ya da Tanrı’nın bir planının parçası olarak düşünmek başlarına gelen olayları nedensel

bir çerçeve oluşturmaktadırlar. Nedenselleştirme var olan engel durumunu kabul etmede ve hayata karşı daha pozitif bir duruş takınmada oldukça önemlidir.

Akraba evliliğinden dolayı olduğunu söylediler ama alakası yok Allah'ın bir hikmeti (A.A, Erkek, 49, Ortopedik Engelli).

Allah'tan gelmiş olarak baktılar o yüzden kabullenmekten zorluk çekmediler ben herkesin yaptığı işleri yapıyorum daha kötü olabilirdim (F.Y, 22, ortopedik engelli).

Biraz bizim kültürümüzle alakalı dini inançtan dolayı da kader ve imtihan inancı var. Bu inançla birlikte engelliliğe bakış bu yönde oluyor babamın da bir evladının engelli olmasında onun için büyük zorluk var ama bu hem o çocuğun imtihanı hem ailenin imtihanı en küçük kardeşin bile imtihanı çünkü ailede bir engelli birey var onun yaşam tarzı genellikle farklı oluyor. Bu durum aile bireylerinin hepsini etkiliyor. Ailemin de buna bakarak engelli bir birey olabilirsin ama bir şeyleri yapamayacağın anlamına gelmez kalbin çalışıyor beyninde onunla kontak kuruyorsa hiç bir sıkıntı olmadığını bunu bana en başından beri anlatıp kabul ettirdiler (Ö.F, 23, Erkek, Ortopedik engelli).

Sakatız yani ağlayacak gücünecek bir şey yok Allah bizi seviyormuş (E.N, 48, Kadın, ortopedik engelli).

Dini inanışta kader anlayışının sosyal hayatı şekillendirmede bu doğrultuda engelliliği kabul ve onlara karşı muamelede oldukça önemlidir.

Toplum bir yandan engelli bireyler için engelli olmayanlardan hiçbir farklarının olmadığını, onların yapacağı her şeyi yapabilecek donanıma sahip olduğuna dönük söylemler üretirken öteki yandan onların farklılıklarına atıfta bulunarak sosyal sınırlarını çizmeye çalışır. Goffman (2018)'a göre toplum engelli bireylere normal bireyler gibi toplumun bir üyesi olduğunu söyler, aynı zamanda farklı olduklarını ve bu farklılığı reddetmelerinin çok anlamsız olduğunu söyler, bu farklılığı yaratanda toplumdur. Çünkü “fark” toplum tarafından kavramsallaştırılır, daha öncesinde kavramsallaştırılmamışsa bir mesele değildir.

Engelli bireylerin kendi farklılıklarını kabul etme süreci, toplumun buna yüklediği anlam çerçevesinde olur. Toplumun etiketlemesi ve sınıflandırması engellinin kendini kabul etmesinden çok önce olur. Engelli bireyler çoğu zaman kendilerini bu etiketleme ve sınıflandırma içerisinde konumlandırırlar.

4.3. Rehabilitasyon Merkezlerinin, Görme ve İşitme Engelli Okullarının Engellilerin Topluma Katılması İle İlişkisi

Günümüzde engellilerin toplumsal statülerinin belirlenmesinde, üretim ilişkisinin büyük ölçüde değiştiği sanayi devrimi sonrasında önemli olduğu söylenebilir. Seri ve hızlı üretim mantığına dayanan ve kar eksenli olan sanayileşme döneminde “birey” üretimle ilişkisine göre tanımlanmıştır. Bu mantık üretemeyen kesimi yok saymıştır. Geleneksel dönemin üretim ilişkilerinde bir şekilde yer bulan engelliler yeni dönemde üretim ilişkisinin dışında kalmış bu şekilde faydaları tartışılmaya açılmıştır.

Ekonomik alt yapının diğer yapıları belirlediği sanayi sonrası dönemde, toplum üretim ekseninde kontrol edilmeye çalışılmıştır. Foucault tımarhane, hastane ve hapishanelerin kurumsallaşmasındaki temel mantığın, toplumu üretim ekseninde kontrol etmek olduğunu söylemektedir. Büyük kapatılmanın amacı üretemeyen kesimi belli bir alanda toplayarak toplumu üretim ekseninde kontrol etmektir.

Kontrol mantığıyla çalışan iktidar, bazı kurumlar aracılığıyla norm dışı ilan ettikleri kimselerin toplumun dışında tutulmasında meşru bir zemin oluşturmuştur. Bir engellilik türü olan deliliğinde psikiyatrinin ve tıbbın konusu olmasını iktidarın kontrol mantığına dayandığını söylemektedir (Foucault, 2007). Tımarhanelerin doğuşundaki amaç onların belli bir mekâna kapatılarak toplumun güvenlik ve huzurunu sağlamak hem de norm dışı kabul edilen delileri iyileştiriyor görünerek psikiyatrinin toplum içerisinde saygınlığını arttırmaktır (Foucault, 2006). Yine aynı şekilde norm dışı kabul edilen engellilere, hizmet veren rehabilitasyon merkezleri, işitme ve görme engelliler okulu da benzer bir işlev görmektedir. Belli engel türlerini bir araya toplayarak hem onları kontrol etmek hem de onları toplumun dışında tutarak daha homojen bir toplum görünümü sunmak amaçlanmıştır. Bu şekilde engellilerin kamusal alanda görünürlüğü minimize edilmiştir.

Küreselleşme sonrası “birey” tüketim ekseninde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme engelliliğe bakışı büyük oranda değiştirmiştir. Engelliler tükettikleri müddetçe yeterince üretememelerinin her hangi bir sorun olmadığı düşünülmüştür. Bu dönemde engellilik yeni bir Pazar olarak değerlendirilmiştir. Bu mantıkla

engelliler için araba, protez uzuvlar, cihazlar üretilmiştir. Rehabilitasyon merkezlerinin bir sektör olarak kurumsallaşması engellileri görünür kılmakta oldukça etkilidir.

Yapılan görüşmelerde devletin ortopedik engellilere yılda belli bir süre rehabilitasyon hakkı vermesi temelde onun bir sektör olması olduğu görüşü mevcuttur,

Rehabilitasyona ihtiyacı olan varsa faydalansın ama şu an gereksiz orada tutulan insanlar var. Bu merkezler faydalıdır ama bir rant elde edilmemeli bundan. İhtiyacı olmayan engelliler buralarda tutulmamalı. Engellilikleri kaldırmaya çalışmak yerine kendi çıkarlarına bakarlarsa tasvip etmem (A.M, Erkek, 62, ortopedik).

Rehabilitasyon merkezlerinin varlıklarının işlevsel olmadığı, sevklerin son derece göstermelik olduğu söylenmektedir. Kapitalist sistemin kar mantığı engelliliği de bir sektör olarak görmektedir. Bu noktada rehabilitasyon merkezlerinin kar mantığıyla çalıştığı işlevselliği iddia edildiği gibi hayati olmadığı noktasındadır. Rehabilitasyon merkezleri engellilikte medikal modelin “normal olmayan” hasta uzuvların tedavi edilmesi, patolojilerin minimize edilmesi mantığı ile çalışmaktadır. Rehabilitasyon merkezlerinin programlarında var olan psikolojik destek ünitesiyle de engellilikte sosyal modelin, engellileri topluma kazandırma mantığı uygulanmaya çalışılmaktadır. Fakat rehabilitasyon merkezlerinde tedavi ön plandadır, bu durum kendi meşruiyetine ve toplum tarafından kabulüne zemin hazırlamaktadır.

Ben rehabilitasyon merkezinde kaldım bence oradan profesöründen hastabakıcısına kadar herkez bedava maaş alıyor. Çünkü ilgilenen yok öğrencilere verilmiş onlar kafasına göre takılıyorlar (Ş.G, Erkek, 43, ortopedik).

Hayata hazırlık aşamasında engelliler rehabilitasyon merkezlerinde biraz ayırıştırıyormuş gibi geliyor (B.Ç, Kadın, 23, ortopedik engelli).

Türkiye’de, eğitim hakkı her vatandaşın alması gereken en temel haklardandır. Eğitim konusunda tüm vatandaşlara eşit haklar verilmiş olsa da, bu haklara erişim noktasında bazı sıkıntıların olduğu görülmektedir. Bu durum fiziksel engelli bireylerin eğitimini büyük ölçüde aksatmaktadır. Engelli bireylerin aldıkları eğitimin kalitesini, büyük oranda eğitim aldığı kurumdaki sosyal uyum

belirlenmektedir. Kaynaştırma eğitimi de, engelli bireylerin sosyal uyumlarını hedeflemektedir (Aykara, 2010).

Özel gereksinimli öğrencilerin, genel müfredatın uygulandığı okullarda diğer öğrencilerle aynı eğitimi almak yerine onların gereksinimlerine uygun farklı bir müfredatın oluşturulması düşünülmüştür. Bu şekilde eğitimde fırsat eşitliğine imkân vererek engellilerin topluma entegre olmaları amaçlanmıştır. Bu çalışmalar dünyada özellikle 1980 sonrası yaygınlık kazanmıştır. AB ülkelerinde özel gereksinimli bireylere hizmet vermek, onları topluma entegre edebilmek için çeşitli programlar hazırlanmıştır. Bu programların amacı kaynağın kökenine inerek insanlara kendi ayakları üzerinde durmaları için yardım etmektir. Türkiye’de ise pilot uygulama Devlet Planlama Teşkilatı’nın AB komisyonu ile 27 Aralık 2002 tarihinde imzaladığı Socrates Programı Pilot Uygulama Anlaşması ile özel eğitim uygulamaları yürürlüğe girmiştir (Vural& Yücesoy, 2003).

İşitme ve görme engelli okullarının açık işlevi, engellilerin bireysel farklılıkları göz önünde bulundurularak, eğitim görmelerini sağlayacak koşulları yaratmak olarak belirlenmiştir. Bu şekilde öğrenciler arasında fırsat eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak diğer taraftan engelliler için var olan bu kurumların gizil işlevi onların görünürlüğünü azaltmaktır, engellileri göz önünde bulundurarak bütün kurumları düzenlemek yerine belli alanları dizayn ederek engellileri düzenlenen mekânlarda toplamaktır. İnsanların en çok sosyalleştiği ve topluma katıldığı okul döneminde engelliler bu okullarda toplanarak toplumdan soyutlanmışlardır. Dış dünya ile iletişimin sınırlandırılması nedeniyle okul sonrasında da engelliler sosyalleşmede ve topluma katılmada belli sıkıntılar yaşamaktadırlar. Aykara (2010)’ya göre engelli çocukların sosyal ve bilişsel gelişimi için toplumla iç içe olmaları ve topluma uyum sağlamaları önemlidir. Bu yüzden normal okullardaki mimari engellerin giderilmesi gerekmektedir. Engelli öğrencilerin engelli olmayan akranları ile normal okullarda eğitim görebilecekleri alt yapı düzenlenmelidir. Fakat Türkiye’de engelli öğrenciler için özel okulların daha yaygın olduğu görülmektedir. Bu uygulama engellilerin toplumla bütünleşmeyen bir eğitim yaşamı sürdüklerini göstermektedir. Engelli öğrencilerin eğitiminin büyük

oranda özel kurumlarında gerçekleşmesi eğitimde fırsat eşitliğinin ihlal edilmesine neden olmaktadır.

Engellilerle yapılan görüşmelerde, işitme ve görme engelli okullarının, engellileri kapattığı ve onların topluma karışması noktasında sıkıntılar yarattığı görüşü mevcuttur, bu okullarda okumaktan dolayı, kendi aralarında sosyalleştikleri engelli olmayanlarla iletişim kurma noktasında sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Engelli okullarında mesela, görme engelliler sürekli orada vakit geçirdikleri zaman başka ortama geçtiklerinde sıkıntı yaşaya biliyorlar çünkü kendi ortamında yetişiyorsun kendi ortamında şartların belli oluyor farklı bir ortama geçtiğin zaman hem sen onları yadırgıyorsun hem de onlar seni yadırgıyorlar (Ü.A, 19, Kadın, görme engelli).

Ötekiyle temas onu anlamayı ve hoşgörüyü artırır. Mekânsal ayırma yabancılaşmayı getirir, ötekinin görüşlerini indirger ve bastırır onu zamanla yok sayar. Günlük ilişkiler deneyimi sayesinde ortaya çıkan bireysel nitelikler ve koşullar, ilişki zayıfladığında ya da ortadan kalktığında nadiren görülür. Bu durum çeşitliliği azaltarak tek tipleşmeyi getirir (Bauman, 2014).

Ben normal okulda okudum kardeşim işitme engelli okuluna gidiyor benimle kardeşim arasında dünya kadar fark var. Normal okullarda illaki konuşmak zorundasın ama bu okullarda hiç konuşmuyorlar o yüzden kardeşim başka yerde de konuşmuyor korkuyor ya konuşamazsam bana gülerlerse diye çok korkuyor (G.A, 21, Kadın, işitme engelli).

Bir mahalle sadece engelli yaşıyor, toplumdaki ayrılmış böyle bir dünya olmaz eğer olursa çok kötü sonuç çıkar. Entegre olayı genel toplumun ortak kimliği var ortak kimliğin devam etmesi için mutlaka görme engelinin görenlerle bedensel engellilerle diğerlerinin diyalog kurması gerekiyor. Bu kurumlarında limiti iyi kullanmak lazım liseden sonra kaynaştırma eğitime gidiyorduk şimdiki yaklaşım 3'e kadar kör okulunda okuyup normal okullara yönlendiriyorlar. Liseyi de üniversiteyi de görme engelliler için açarlarsa yanlış olur (N.D, 33, Erkek, görme engelli).

Katılımcılar toplumun da engelli bireylerin yine engellilerle eğitim görmelerini istedikleri ve bunun onlar için daha iyi olduğuna inandığını düşünmektedirler. Kendi yaşam alanlarını herkesin kullanacağı biçimde tasarlamak

bunu savunmak yerine onlar için onların kullanacakları yapılar inşa edilmesini bu durumun onlar için daha iyi olacağını düşünmektedirler.

Benim lisemde hocam bana keşke size uygun okullar yapılırsa da siz oraya gitseniz demişti. Neden beni toplumdaki ayrıştırıyorsunuz ki ben de onunla aynı zekâdayım (B.Ç, 23, Kadın, ortopedik engelli).

Özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilere verilen eğitimin kalitesi ne kadar yüksek olursa olsun aldıkları eğitim sosyalleşmelerinde ve topluma katılım noktasında belli sıkıntılar yaratıyorsa bu eğitimin birey için faydası tartışmaya açıktır. Bu nedenle kaynaştırma eğitimi her türde özel eğitime ihtiyaç duyan öğrencilerin devam ettiği okullarda bir hizmet alanı olarak düşünölmeli ve bu doğrultuda belli tedbirler alınmalıdır (Yılmaz, 2013).

Görme ve işitme engelli okullarının dezavantajları dikkate alınarak engelli öğrencilerin genel okullarda eğitim görebilecekleri kaynaştırma eğitim programları düzenlenmiştir. Kaynaştırma eğitiminin amacı özel gereksinimli öğrencilerin bireyselleştirilmiş eğitim programlarıyla engelli olmayan çocuklarla akademik ve sosyal yönden bütünleşmesini sağlamaktır. Bu şekilde engelli bireylerin topluma katılımının kolaylaşması hedeflenmiştir. Fakat müfredatta olan engelli öğrenciler için hazırlanmış bireyselleştirilmiş eğitim programlarının uygulamada yetersiz kaldığı görölmüştür.

Yapılan görüşmelerde katılımcıların çoğu kaynaştırma öğrencisi oldukları zaman kendiler için bir B planı hazırlanmadığı, yapılan kolaylıkların ders hocalarının ve sınıf arkadaşlarının inisiyatifinde olduğu yönündedir. Kendilerinin zaten eğitim hayatına dezavantajlı bir şekilde başladıkları sınıfta ortalama bir akademik başarıyı tutturmak için sınıf arkadaşlarına nazaran çok çalışmaları gerektiğini kendi durumlarını kolaylaştıracak herhangi bir uygulamanın olmamasının da onların akademik başarılarını olumsuz etkilediğini söylemektedirler.

Ben kaynaştırma öğrencisiydim ama bir b planı yoktu ben bundan yararlanamadım çünkü normalde okulda engelli olduğum için bana artı ders verilmesi gerekiyordu bazı derslerde geri kalabiliyordum bilgisayarda biraz yapıldı sonra bıraktılar. Matematikte çok fark olmuyordu daksille iyice çiziyorlardı. Ciddi anlamda geri kaldığımı düşünüyordum aynı standartlarda eğitim görmüyorduk ben bir adım geriden

geliyordum. Açığı kapatmak için çok çalışıyordum ama bu geri kalmada tek neden engel türüm değildi bana anlatılanı anlıyordum konuşulunca her görme engelli anlar ama kimse elini taşın altına koymuyor (Ü.A, 19, Kadın, görme engelli).

Kaynaştırma öğrencileri için hazırlanan bireyselleştirilmiş eğitim programlarının okullarda uygulanmaması, engelli öğrencilerle diğer öğrenciler arasındaki akademik başarı farkını arttırmaktadır. Eğitim hayatındaki başarısızlıkları sosyal hayatlarına da yansımaktadır.

Eğitimden faydalanmadım ben 6. sınıfa kadar normal okulda okudum benim için çok zordu bu benim hatamdı görme engelliler okulunu bilmiyorduk sonradan haberimiz oldu, okurken benim durumum dikkate alınmadı. Öğretmen tahtaya yazıyor beni unutuyor ve ben tahtayı göremiyorum. Sınıf arkadaşlarım yardımcı olmuyordu bazen, bazen de öğretmenler yazdıklarını bir kağıda yazıp bana veriyorlardı ama onlar da küçük yazılmış oluyordu ilkokulum benim için iyi değildi (A.U, erkek, 20, görme engelli).

Körler okulunda yatılı Ankara'da okudum lise ve üniversitede kaynaştırma öğrencisiydim. Okulda bize özel bir durum yoktu ekipman olarak sesli gönüllü olarak kitap okuyorlardı bize biz de anladığımız kadarıyla sınavlara giriyorduk şimdi günümüzde biraz daha iyi durumda cep telefonlardan sesli kitap okuyoruz şu an ki arkadaşlarımız daha avantajlı bize göre dijital formatlı pdf ler telefonda okuyabiliyorlardı iki yıllık büro yönetimi okudum sonra dikey geçişle açık öğretime geçtim onların pdf formatlı telefonda okunan kitapları vardı benim için AÖF okumak daha avantajlı oldu. 2003 yılında okuduğum zaman okulda benim özel durumuma ilişkin tedbir almak yerine tolerans tanımayı tercih ediyorlardı aslında tedbir almaları gerekiyordu hoca kendisi sınav kâğıdını bana okurdu. Gönüllülük esasına göre bana ders çalıştırıyorlardı. Şimdi duyduğum kadarıyla öğrenci talep ettiği zaman ders çalıştırması için görevli yönlendiriyorlarmış on yıllık süreci dikkate alırsak eskiden yapılmayanlar şimdi yapılıyor (N.D, 33, Erkek, görme engelli).

4.4. Devletin Refah Devlet Uygulamalarından Sonra Engelli Politikaları

Türkiye'de engellilerin şartlarını iyileştirmek ve onları yeniden topluma entegre etmek için yapılan politikalar sosyal devlet mantığı kadar yenidir. Sosyal devlet mantığı her vatandaş için ortalama bir refah seviyesini sağlamayı gerektirmektedir. Refah devlet uygulamaları tarihsel süreçte 1870'lerde tartışılmış olmasına rağmen yayılma dönemi 1970'lerdir, bu dönemde gelişen ve büyüyen

ekonomiden herkes kendi payını almak istemiştir ayrıca ekonomide ki bu büyüme refah devlet uygulamaları için zemin hazırlamıştır (Koray, 2008).

Sosyal devlet anlayışı bireylerin kendi ellerinde olmayan nedenlerden ötürü yoksulluğa düşmüş ya da yoksulluğa düşme riski bulunan kimselere asgari yaşam standardı sunmak için tedbir amaçlı sosyal yardım sunmaktadır. Sosyal yardım amaçlı en işlevsel yasal düzenleme 2022 kanunu ile ; “65 yaşını doldurmuş güçsüz ve kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması hakkındaki kanun” yapılmıştır (Özdamar & Çakar, 2015:170).

Sosyal devlet mantığının bir gereği olarak bireyin, ailenin ve toplumun, bedensel, ruhsal ve sosyal sağlığının korunması için evde bakım hizmetleri uygulamaya konmuştur (Özer& Şantaş, 2012). Avrupa Sağlık Sisteminde çok işlevsel bir yeri olan evde bakım hizmeti Türk Sağlık Sisteminde Uygulanması 2005 tarihinde ve 25751 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Özer& Şantaş, 2012).

Engellilerle yapılan görüşmelerde devletin engellilerin mevcut durumlarını düzeltmeye yönelik geliştirdikleri politikaların neler olduğu ve bunların ne ölçüde yeterli olduğunu sorulduğunda kendilerine yönelik engelli maaşının olduğunu fakat maaş verirken ileri sürülen kriterlerin çok makul olmadığını söylemektedirler.

Babam vefat etti onun emekli maaşını alıyoruz evimiz var diye ben ve kardeşim engelli maaşı alamıyoruz ama anne babası sağ olan gelirleri olan insanlar engelli maaşı alıyor biz bu konuda mağdur oluyoruz (G.A, 21, Kadın, işitme engelli).

Çoğu arkadaşımız babası emekli evi var diye durumu iyi olmayan çoğu arkadaşımın devlet maaşını geri çekti ben 48 yaşında bir insanım babamdan harçlık isteyecek durumda değilim ama babamın evi ve emekli maaşı olduğu için maaş alamıyorum (E.N, 48, Kadın, ortopedik engelli).

Bakım hizmeti engellinin kendisine Bakanlık tarafından verilen bir hizmettir evde bakım ücreti ise bakıma muhtaç kişinin bakımını üstelendiği kişilere verilen bir hizmettir. (Özdamar & Çakar, 2015).

Devletin yapmış olduğu en iyi uygulamalardan birinin de bakıcı maaşı olduğu engelliler tarafından belirtildi.

Devletimizin sosyal devlet anlayışına uygun olarak engellilerin maaşı var kendisine ve ailesine veriliyor (G.A, 32, Erkek, ortopedik engelli).

Fakat engelli yakınları tarafından alınan bakıcı maaşlarının onların ihtiyaç duydukları bakımı tam anlamıyla vermeden engellileri yanlarında tutarak bunlardan faydalanmak istismar etmek gibi bir durumu ortaya çıkardığını ifade ettiler.

Devlet bakım parası veriyor engellilere bakanlar için ya da çeşitli şeyler sağlıyor mülk sahibi olduğunda bu şekilde onlar yaklaşmak için bir sebep olabiliyor önceden onlardan kurtulmak isteyenler şimdi onlara yakın olmak istiyorlar (Ö.F, 23, Erkek, ortopedik engelli).

Yapılan araştırmada, bazı görüşmecilerin devletin engelli bireylere vermiş olduğu maaşı onları üretim ilişkisinin ve sistemin dışında tutmak için bir sus payı olarak değerlendirildiği görüldü. Sosyal devletin mantığı kendilerine asgari bir yaşam sürecekleri maaş vermek yerine onları güçlendirmek ve üretim ilişkisine katmak olması gerekmektedir.

Devlette yüzde beşlik engelli alıyor yüzde kırkığı almak istemiyor istihdamı çok az biz çalışmak istiyoruz diyoruz engelli maaşı var diyorlar engelli maaşı yerine bir insana istihdam yaratarsanız engelliler daha az tükenmişliğe depresyona girerler. Engelli maaşından önce istihdamın daha fazla yaratılması gerekiyor benim zaten maaşım var çalışmama gerek yok diye depresyonlara giriyorlar. Maaşın var al otur gez moduna giriyorlar (B.Ç, 22, Kadın, ortopedik engelli).

Devletin engelli hakları konusunda yeterli olmadığı ama geçmişten günümüze doğru, her geçen gün engellilerin yaşam standartlarının arttığı belirtilmiştir.

Geçmişte 2000 den önce mahrum kalınmış olabilir ama şimdi devlet evlere kadar gidiyor evde eğitim evde rehabilitasyon veriliyor. Bu noktalarda bunun engel olduğunu düşünüyorum (G.A, 32, Erkek, ortopedik engelli).

Kanunlar bunları daha kolay hale getiriyor sadece engellilerin haklarını bilmesi nereye başvuracağını bilmesi önemli, çok zorlu bir süreç ama aşılması çok güç bir süreç değil Kendi adıma millet vekili olarak da seçilen engellilerimiz var geçmiş dönemde ilk zamanlarda bu daha çok göz önündeydi engelliler alanında hiç bir şey yapılmadı bu yüzden engellilere bir şeyler yapılacağına dair her partide vaatler var. Engellilerin söz sahibi hale gelmeleri biraz bizim zorumuzla biraz da devlette bizi anlayanlar var onlar sayesinde oldu yavaş yavaş her şey daha güzel oluyor. Bizim üniversitemizde engellilik birimi var burada her ay toplanılıyor ve katılımıda rektör yardımcısı da var ya da kendisinin gönderdiği bir temsilci mutlaka oluyor. Biz orada ilk ağızdan isteklerimizi dile getiriyoruz ve bizi dikkate alıyor oraya gelmesi de bunu gösteriyor konuşulanlarda icraata geçiliyor engellilik biriminde sosyal aktiviteler de çoğaldı bu dikkate alınıyor (Ö.F, 23, Erkek, ortopedik engelli).

Engellilerin kullandıkları aletler ile ilgili devletin daha duyarlı olması gerektiği, bunları kendisinin geliştirerek ya da gelişimine destek olarak engellilerin yaşam kalitesini artırma noktasında daha işlevsel olması gerektiği düşünülmektedir. Görme engellilerin çevrelerini genişletmek için teknolojik araçların planlanıp uygulamaya konması oldukça önemlidir. Çünkü onların görme gücü olmadığından diğer duyularının daha işlevsel kılınarak çevrelerini en yüksek düzeyde algılamaları hedeflenmelidir. Bireyin bir bütün olarak üretme kapasitesini en yüksek düzeyde işlevsel kılmak toplumun kurumlarının yükümlülüğüdür (Emiroğlu, 2008).

Engellilerin yaşam standartları birazcık daha iyi olabilir, başka şeylerde yapabilirler başka hakları da olmalı sadece yaşama ve seçme hakkımız var. Engelliler için telefon banlar gibi şeyler üretiliyor ama biraz daha gelişmiş olsa bunlar bizim elimizde değil. Üretiyorlar ve biz alıyoruz baston telefon vs. var ama bunlar yeni yeni erişilebilir oldu (Ümay, 19, Kadın, görme engelli).

Günümüz toplumu bilişim teknolojisiyle şekillenmektedir. Bu yüzden bilgiyi üreten, kullana ve paylaşan toplumlar ve bireyler, bilgi toplumunun içerisinde var olacaklardır. Bilgiyi üretemeyen, paylaşamayan ve kullanamayanlar ise toplumun dışında kalacaklardır. Bu yüzden engelli bireylerin bilişim teknolojilerinden yararlanabilmeleri için yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bilişim teknolojilerinden yararlanma engelli bireylerin, herhangi bir ayrıma uğramaksızın toplumsal yaşamda var olmaları için oldukça önemlidir. İletişimin bütüncül ve daha etkili olabilmesi için engelli bireylerin ihtiyaçlarındaki bireysel farklılıkların göz

önünde bulundurulması gerekmektedir. Standart formatta sunulan bilgiye erişim engelliler için oldukça zor olabilmektedir. Bu yüzden alternatif formatlar sunulmalıdır (Aykara, 2010).

Refah Devleti Politikalarının temel çıkış noktası dezavantajlı bireylere asgari yaşam standardı sunmaktır. Bunun için istihdam oldukça önemlidir. Engellilerle yapılan görüşmelerde devletin engelliler için kamuda e kpss ile istihdam yaratması özel sektörde her işletmede 50 kişiden 3'ünün engelli olması kanunun varlığı onların istihdama katılma noktasında çok önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bununla birlikte bunların kendileri için yeterli olmadığı, devletin açtığı kontenjanların sınırlı olduğu ve engellilerin istihdam edildikten sonra ilerlemeleri için yeterince imkânın verilmediği, bazı meslek grupları için engellilerin istihdamına izin verilmediği ifade edilmiştir.

Ben daire müfettişliği istiyordum vergi müfettişlik hâkimlik ile ilgili yasa var engelliler olamıyor ve ben bunun haksızlık olduğunu düşünüyorum. Hâkimler belli bir yerlere gidiyorlarmış orada zorlanırsınız diye açıklıyorlar bunun doğru olmadığını düşünüyorum hemşire olamıyoruz kanunen... Kpss ye giriyorlar engelliler işe yaramazlar ama biz böyle yapmak zorundayız mantığı var bizdeki potansiyeli görmüyorlar bu konu da devletten şikâyetçiyim. Bu hakların engellenmesinde toplum da devlette suçlu devlet bize bir hak veriyor bu hakkı alana kadar canımız çıkıyor ... Evet bize bazı haklar veriyorlar ama yeni yeni, üst düzey de bir engelli göremiyorum insanlar engellileri görünce işe yaramaz gözüyle bakıyorlar (B.Ç, 23, Kadın, ortopedik engelli).

Ayrıca Engellilerin istihdam konusunda çok istekli olmadıkları devletin verdiği maaşla tatmin olabildikleri çok fazla iş imkânlarını araştırmadıkları, herkesin memur olmak istediği bunun için çabaladıkları bir beceri kazanmak gibi planların olmadığını görülmüştür.

Üretime katılmıyorlar. Gençlerde maaşım var çalışmama gerek yok diye düşünüyorlar çalışsam da olur çalışsam da olur bu düşünce devletten kaynaklı da olabiliyor ama kendileri de pek çalışmak istemiyor (R.Ü, 55, erkek, ortopedik engelli).

Engelliler üretim ilişkisine yeterince dâhil edilmiyorlar herkeste ben okuyayım e-kpss'ye girip memur olayım devlete kapağı atayım diye düşünüyor. Bu zihniyet sadece engellilerin suçu değil sivildeki fabrika sahibi atölye sahibi engelli alacak gidiyor

engelli sen benim işime yaramazsın diyor çünkü engelli olacak ama sağlam adamın işini yapacak engelli bakıyorlar (Ş.G, 43, Erkek, ortopedik engelli).

Görüşmeciler arasında çalışan ve iş piyasasını bilen kimseler kendi potansiyellerinin farkında olup neyi yapabilir neyi yapamayacaklarını gerçeklik algısıyla ifade etmişlerdir.

Birçok iş yapabilir engelliler bilgisayar, telefonda görüşme, masa başı işler gibi. Bizi işgücüne katarlarsa biz daha çok katkı sağlarız, ama hiç bizi dâhil etmiyorlar. Bu yapamaz diyor ama biz bir deneyin diyoruz. İş verseler gayet çalışırlar ama önyargıları aşamıyoruz (A.M, 63, Erkek, ortopedik engelli).

Pek fazla iş deneyimi olmayan ve bu konu ile ilgili arayış içerisinde olmayan engellilerin gerçeklik algısının daha düşük olduğu görülmüştür.

Üretim engellilerde engelliler az inşallah yükselir bunun sebebi engellilerden kaynaklanmıyor onlar bir çok şeyi başarıyor fakat imkânlar kısıtlı engelliler yapamayacağı hiç bir iş yok (S.A, 34, Erkek, ortopedik engelli).

Engellilerde fiziksel ve ruhsal bozulmalar ya da eksiklikler olsa bile onların bu eksikliklerini dikkate alarak uygun eğitim ve meslek edindirme süreçlerinden geçilerek verimli bir şekilde üretime katılabilir. Üretmek, bir işin başında olmak sağlıklı insanların olduğu kadar engelli insanların da ihtiyacı ve hakkıdır. Engelli bireylerin bir şeylerle meşgul olması onların psikolojik bütünlüğünü korumaları açısından oldukça önemlidir (Öztürk, 2011). Engellilerle yapılan görüşmelerde engellilerin üretim ilişkisinin dışında kaldığı bunun da toplumsal algıdan kaynaklandığı, toplumun engellilere iş konusunda güvenmemelerinin onların kendilerinde yetersizlik duygusu geliştirmesine neden olduğu ayrıca iş güçlerinin değerlendirilmediği görüşleri mevcuttur. Toplumun engellileri iş gücüne dâhil etme konusunda çok bilinçsiz olduğu, onları nasıl verimli bir şekilde kullanacaklarını bilmedikleri belirtilmektedir. İş piyasasında esas olan iş bölümüdür, işverenlerin bunun bilincinde olmadıkları görülmüştür.

Modern dönemde iş yaşamında engelli olan bireylerde engelli olmayan bireylere göre hiç verim alamama ya da çok az verim alma ön yargısı yaygındır. Bu nedenle engelli bireylerin daha düşük statülü işlerde çalıştırıldığı görülür (Acar,

2015). Onlara verilen işlerde de tam anlamıyla işi yapacağına dair güvenin az olduğu görülmüştür.

Bu sorunlar toplumdaki kaynaklı çünkü algı çok önemli bir okulda görme engelli hademe olarak ataması yapılıyor okul müdürü (hepsi olmasa da yüzde 90 'ı böyle yaklaşıyor) hizmetli denilince akla zemin temizliği geliyor. Görme engelli hiç görmüyor ben buna nasıl paspas yaptırırım diye düşünüyor. O personeli yönlendirse eğitse paspas yapamaz ama sıraların masaların temizliğini yapabilir görme engelli diye cam silemez diye bir şey yok bunlar algı benim birçok görme engelli arkadaşım okullarda boş oturuyor sen sabah gel beşte git burada toplumsal bir eksiklik var algı meselesi (N.D, 33, Erkek, görme engelli).

Özel sektörde engelli istihdamında iş verenlerin pragmatik davrandıkları devletin kendileri için zorunlu gördükleri engelli istihdamını yaptıkları ama onların üretken bir şekilde işlerine devam edebilecekleri ortamın yaratılmadığı engelliden raporları olmasına rağmen engelli olmayanların işlerini yapmaları beklendiği bu şekilde iş sektöründen engellileri doğal bir şekilde uzak tuttukları görülmüştür.

Mobbingin davranışsal belirtilerinden olan kendisine yetenek ve becerilerinden farklı uzmanlık alanının dışında iş ve görevlerin verilmesi (Tınaz, 2006) engelli çalışanlara uygulanmaktadır.

Ben de iş hayatına başladım temizlik sektöründe çalışmaya başladım, temizlikçi olarak çalıştım zor geldi, özel sektörde raporunu sunuyorsun ama engelli vergiden yararlandığımız için onlar için sıkıntı olmuyor ama bizim için oluyor engelli raporumuzu götürüyoruz ama bunu pek ciddiye almıyorlar yeri geliyor ağır iş veriyor yeri geliyor hafif iş veriyor. Özel sektörde genellikle ağır iş oluyor özel sektörde engelliler yapamıyor. İşverenin duyarsızlığı ile ilgili normalde yapacağımız işler var büyük bir fabrikada santralde çalıştığımızı düşünün oturduğunuz yerde telefonlara bakıyor normalde görme engellilerin hafızası ve işitsel zekası çok gelişmiştir elli tane telefon numarasını aklında tutacak kapasitededir. Masa başı işleri verebilirler bilgisayar telefonla ilgilene bilirler (B.K, 23, Erkek, görme engelli).

Devletin engellilerin haklarını korumaya yönelik özel sektörde engellilerin istihdamı için çıkarılan kanunların denetiminin pekiyi takip etmediği, Türkiye'de devletin her durumda işvereni koruduğu görülmüştür.

Kanunlar noktasında bir sorun yok ama alt kesimdeki yönetim seni zorlaya biliyor seni anlamıyor üst amirlerle görüşme yapıla biliyor ama alt kesim oldukça zor engelli tanımını haklarını bilmiyorlar. Bu noktada zorluk yaşıyor ama bunlar devlet odaklı olmuyor. (Ö.F, 23, Erkek, ortopedik engelli).

Engellilerin en fazla sıkıntı yaşadıkları mevzulardan bir tanesi her durum için engelli raporunu yeniden almak olduğu görülmüştür. Bütün sistemde kişinin engelli olduğunun görülmemesi ve her kurum için raporu yeniden çıkartmak zorunda kalmak. Kamu kurumlarının sistemlerinin birbirleriyle koordineli bir şekilde çalışarak kişi ile ilgili bilgilerin sürekli güncellenmesi engellilerin yaşamlarını daha fazla kolaylaştıracağı yönündedir.

Rapor alırken araç raporu ehliyet raporu her şeyi ayrı ayrı alıyoruz hepsini bir koldan almak lazım (R.Ü, 55, Erkek, ortopedik engelli).

Devlet bize bir hak veriyor bu hakkı alana kadar canımız çıkıyor ehliyet aldım bunun için on defa hastaneye gidip geldim kpss'ye girdim güvenlik soruşturmasından dolayı yeniden rapor çıkartmam gerekti devlet işlerini biraz daha kısaltması gerekiyor. Devlet bize bir hak veriyor ama bunu alana kadar da canımız çıkıyor çok uzatıyor ben sene de bir defa fizik almak için rapor alıyorum. Bunlar yıpratıyor bizi bunlar iki sene de ya da üç sene de bir olsa daha iyi olur ben zaten sürekli bir engelliyim toplum da bu konuda suçlu o kadar çok sahtekarlık yapıyor ki devlette kendince önlem alıyor ama bu süreçte biz mağdur oluyoruz (B.Ç, 23, Kadın, ortopedik engelli).

Engellilerle yapılan görüşmelerde engelli haklarının kazanılması ve sürdürülmesi noktasında STK'ların çok önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bu tarz kuruluşlar engellilerin hem daha hızlı organize olmalarında hem de seslerini duyurmada oldukça önemlidir.

Engellilerin muhatap oldukları ayrımcılığın engellenmesi noktasında sivil toplum örgütleri oldukça işlevseldir. Bir örgütün amacı bir bütün olarak ayrımcılıkla mücadele etmek olabileceği gibi ayrımcılık mücadele ettikleri konulardan sadece bir tanesi de olabilir. Bunlar arasında ayrımcılığa yol açan düşünce kalıpları önyargılarla mücadele etmek ayrımcılığı izlemek, belgelendirmek ayrımcılığı ortadan kaldırmak için çeşitli tedbirler bunlar için toplumda farkındalık yaratmak ayrımcılığa muhatap

olan kesim için hak arama yollarını kullanmasını sağlamak yer alabilir (Beyazova, 2012).

Sivil toplum kuruluşlarının buldukları ülkelerde geliştirilen ayrımcılık karşıtı politikaların düzenlenmesinde katkıda bulunması ve var olan yasaların değiştirilmesinde ya da düzenlenmesinde yasa koyucuları etkilemesi çok önemlidir. kuruluşların bir çoğunun kendi buldukları ülkelerde var olan ayrımcılık yasağının sürdürülmesi ve her kesim için eşitliğin sağlanması için çalışılmaktadır (Beyazova, 2012).

Bir istekte bulunduğumuz zaman dikkate alınıyor bazen hemen hallediliyor bazen çok geç STK'lar bu konuda oldukça belirleyici (A.U, 20, Erkek, görme engelli).

STK engellilerin mücadelesi için çok önemli (G.A, 33, Erkek, ortopedik engelli).

Ayrıca STK'ların engellilerin sokağa çıkarak sosyalleşmesi, belli kurslar açarak onların güçlendirilmesi noktasında çok işlevseldir.

Engellileri güçlendirmek adına bazı çalışmalar yapılıyor kurslar düzenleniyor e kpss var kpss kursu açılıyor dernek olarak kurani-kerim kursu pasta yemek kursları bilgisayar kursları bunlar hep açıldı. Geçmişten günümüze çok değişiklik var (A.U, 20, Erkek, görme engelli).

4.5. Engellilere Göre Toplumun Engellilere Yaklaşımı

Engelli bireylere karşı yapılan tanımlamalar sonucu engelliliğe yaklaşım merhamet odaklı gibi görünse de engellilik alanında yapılan araştırmalar birçok toplumda, toplumun çoğunun engelli bireylerden hoşlanmadıkları ve onları içine almak istemediklerini göstermiştir (Burcu, 2015a). Bu durum sağlıklı olarak nitelendirilen bireylerin engelli bireylerle yeterince ilişki kurmamalarından kaynaklanmaktadır. Çeşitli çevresel ve sosyal sebeplerden ötürü engelli vatandaşların evlerinden çıkmaması onları toplumdan soyutlarken toplumunda onları yok saymasına neden olmuştur, böylece çift yönlü bir izolasyon gerçekleşmiştir. Normal gelişim gösteren bireylerin engelli bireylere yönelik olumlu bir tutum gösterebilmeleri için onlarla doğrudan etkileşim içerisinde bulunmaları

gerekmektedir. Engelli bireylerle ilgili olumlu tutum geliştirecek bilgilendirme materyalleri de oldukça önemlidir (Tuncer & Karasu, 2011; Can vd. 2017).

Engellilerle yapılan görüşmelerde, görüşmecilerin yaşları 19-65 aralığındadır. Toplumun engellilere yaklaşımı noktasında ki sorularda alınan cevaplar yaşla birlikte anlamlı bir değişikliğin olduğu görülmüştür. Geçmişten günümüze değişen toplumsal yapıda, engelli bireylerin sosyal durumlarında da büyük değişikliklerin olduğu ifade edilmiştir.

Engellilerin çok fazla dışarıya çıkmadığı, çoğunlukla kendi aralarında sosyalleştikleri için sosyalleşmelerinin kaçınılmaz olduğu durumlarda fazla çekimser davrandıklarını belirtmişlerdir.

Aslında bizimkilerde de biraz suç var bizimkiler kendilerini içine kapatıyorlar. Ben her zaman kızıyorum evet bakıyorlar baksınlar bir bakarlar iki bakarlar bazen bana da oluyor ne bakıyorsun diye bağırdığım bile oldu. Ama alıştırmak gerekiyor iletişim kurmak için merhaba nasılsın demek yeterli ama bizi görünce “benimde engelli tanıdığım var” “senin neyin var” bu sorulardan önce “nasılsın” “ne yapıyorsun” diye sormaları lazım aslında. Ama genellikle “a geçmiş olsun kazamı geçirdin” falan diyorlar. Bazen cevap veriyorum bazen kızıyorum ama bizde de suç var bir ortama girerken bu beni tedirgin ediyor beni dışlayacaklarını düşünüyorum daha önce bunula ilgili tecrübelerim var. İlk okula giderken çok sıkıntı çektim üniversitede kimse birbiriyle ilgilenmiyor. O yüzden hiç bir sıkıntı yaşamadım hocalar görmüyor bile a bu öğrenci şöyleymiş şöyle yapalım falan olmuyordu (B.Ç, 23, Kadın, ortopedik engelli).

Engelli bireylerin sahip olduğu engellerden ötürü çok utangaç ve mahcup olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden toplumsal hayat içerisinde sosyalleşirken anlaşıldıklarını hissetmeleri için engelli yakını olduklarına dair hikâyelerinin anlatıldığı görülmektedir (Goffman, 2018). Bunlarla empatik bir ilişki kurulması amaçlanırken engelli bireyler tarafından, engellerini daha hissedilir kıldığı için oldukça rahatsız edici bulunmaktadır.

Engelli olmayan bireylerin de engelli bireylerle fazla iletişim olanakları olmadıkları için onlara nasıl davranacaklarını bilemedikleri bazen ön yargılı bazen gereksiz merhametli bazen de duyarsız davranışa bildikleri söylenmiştir. Engelli olan

bireylerle engelli olmayan bireylerin iletişim sıkıntısında çift taraflı bir izolasyon söz konusudur.

Toplumun genel anlamda engellilere bakışının merhamet odaklı olduğu söylenmiştir. Engelli görüşmecilerin çoğu bu durumdan mustarip olduklarını belirtmişlerdir.

Toplum engellilerle ilgili bilinçli değil arkadaşım bana biz senden önce hiç engelli tanımadık nasıl davranacağımızı bilmiyoruz diyorlar. Bu çok üzücü o kadar çok engelli var ki toplum biraz bilinçlendirilirse biraz kaynaşabilecekleri bir ortam olursa çok güzel olur. Bide engellilere aciz insanlarmış gibi bakılmasın, engellilerin sosyal hizmet kurumlarına ihtiyaçları var ama engellilerin yardıma ihtiyacı var diye bakılması önyargı oluyor, devlet engellilere acıyarak değil de normal bir vatandaş olarak bakmalı. Okula gidiyoruz bu anlayıştan ötürü okulu bırakan arkadaşlar var engelliler için ortam iyi değil (B.Ç, 23, Kadın, ortopedik engelli).

Engelliliğin bazı kimselerce istismar edilmesi genel olarak bütün engelli algısını olumsuz yönde etkilemiştir. Engellilerin günlük hayatta fazla dışarıya çıkmamaları, dilencilik sektöründe hastalık/sakatlık faktörlerini kullanarak engelden ötürü çalışmadıkları bu yüzden geçimlerinin dilenerek kazandıklarını söyleyen dilencilerden dolayı (Vatandaş, 1999). Engelliler ile ilgili toplumsal algı engellilerin çalışmayan bu yüzden yoksulluğa sürüklenen hayatlarını devam ettirmek için başkalarının yardımına ihtiyaç duyan insanlar şeklinde oluşmuştur.

1,5 yıldır dışarı çıkmıyorum ama çıktığım zaman bazıları acıyıp para veriyorlardı bazıları çok anlayışlı karşılıyorlar bu kültürle ilgili olabilir çünkü bazıları çok duyarlı bazıları da sesli bir şekilde yazıklıyor kaderi güzel olsaymış yazık vs. diyorlar (Ü.A, 19, Kadın, görme engelli)

Toplumda o zamanlar duyarsızdı şimdi daha duyarlı eskiden engelliler evin içerisine kapatılıyordu bize komşularımız gelirdi ben odaya kaçırdım bana neden böyle oldun nasıl oldu yazık falan diyecekler diye ben odaya kaçırdım ailemin böyle bir tutumu yoktu ama (S.A, 34, Erkek, ortopedik engelli).

İnsanları engelinden dolayı daha az muhatap alan var, merhamet odaklı da yaklaşıyorlar ama ben şahsen bize böyle merhametli yaklaşımlarını istemiyorum çünkü bu bizi daha

yumuşak hale getirir bize sert davranmaları gerekir ki biz de onlarla nasıl başa çıkacağımızı öğrenelim (Ş.A, 43, Erkek, ortopedik engelli).

Toplumun bize nasıl baktığı farklı oluyor, bazen acıyarak bazıları bunlar topluma yük oluyor diye bakıyor. Bazıları bize çok da güzelmiş topalmış vs. Denmesinden hoşlanmayız. Bu kara bahtımız değil alın yazımız. Bazıları Cenabı Allah size vermiş hakkettiğiniz için diyorlar bu beni üzüyor (A.M, 65, Erkek, ortopedik engelli).

Toplumda birçok kişi keramet var gibi zannediyor. Engelli gördüğü zaman yarı veli görmüş gibi ya da çok duygusal yaklaşıyor. Yani tamtamına dengi dengine bir birey gibi yaklaşan çok az okumuş kültür seviyesi artmış kişiler daha iyi yaklaşıyor daha az okumuş daha cahil kesim duygusallık ön plana çıkıyor. Mesela avukat olmuşsun ya da iyi bir kamu görevindesin sırf görme engelli olduğu için bakış açısı bu kişi görmüyor ben de onu görmeyeyim gibi bir algı var (N.D, 33, Erkek, görme engelli).

Doğan her çocuk için ebeveynlerin normal olması beklentisi vardır, çocuğun normal gelişim özelliği göstermemesi ailede yoğun kaygı ve stres yaşanmasına neden olmaktadır. Yeni doğan engelli çocuğun bakımı, eğitimi, tedavisi noktasında ailede çeşitli zorluklar yaşanır (Sivrikaya & Çifci Tekinarslan, 2013). Engelli çocuğa bakım ailede büyük bir öz veriyi gerektirmektedir. Ailelerin engelli çocuklarına ilişkin gelecek kaygıları da çok yüksektir. Bu yüzden toplumun engellilere yönelik algıları onların toplumun, devletin ve kendi ailelerinin üzerine yük şeklinde olabilir.

Toplum olarak sıkıntılıyız geçenlerde bana sen bir işin olsa da yük olmasan ailene benim yüküğüm onlara batıyor annenle babana bir şey olsa sen ne yapacaksın Allah bir şekilde yardım eder ama toplum bu konuda biraz anlayışsız (B.Ç, 23, Kadın, ortopedik engelli).

Türkiye’de dezavantajlı kesimi koruma ve destekleme amacını taşıyan yapılanmaların Osmanlı dönemine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Türkiye’de dezavantajlı kesimi destekleme geleneksel olarak hak temelli olmaktan ziyade yardım temellidir. Toplumda yerleşik bir algı olan bu yaklaşım mağdura acınması ve merhamet edinilmesi gerektiği yaklaşımıyla yapılmaktadır. Böylece yardım eden ve yardıma muhtaç arasında hiyerarşik bir ilişki kurulur, ayrımcılığa uğramış kimsenin ihtiyaçlarının karşılanması tamamen bunu yapan kişilerin iyilikseverliğe bağlı olarak diğerlerinin vicdani sorumluluğuna bağlı olarak yapılmaktadır. Bu süreç var olan

ayrımcılığı besler ve yeniden üretir. Bu durum ayrımcılıkla mücadelede ayrı bir mücadele alanıdır (Beyazova, 2012). Engellilerin çoğu kendilerine eşitleri gibi muamele edilmesini istediklerini belirtmiştir. Aşırı merhamet odaklı ya da topluma yük olarak bakılmalarının kendilerini aynı derecede rencide ettiğini ifade etmişlerdir.

Toplumun büyük bir kesimin engellilerle teması çok sınırlıdır, sosyal temasın az olduğu durumlar ön yargıyı arttırmaktadır. Ayrımcılıkla mücadelede en etkin yöntem sosyal teması mümkün kılacak düzenlemelerin yapılması şeklindedir (Karabulut, 2017). Engellilerle yapılan görüşmelerde bireylerin engelli bireylere nasıl davranacaklarını tam olarak bilmedikleri, aslında bazen çok iyi niyetli yaklaşmış olmalarına rağmen engelliler için son derece rahatsız edici olabileceğini bulgusuna ulaşılmıştır.

İki tarafta birbirine çekimser yaklaşıyor. Görme engelli olduğum için oradan devam ettirmeye çalışayım serbest yürüyen bir görme engelli iyi niyetle ama engelliye nasıl yardım edilir bilmeyen bir vatandaş denk geldiğinde artık bıkmış herkes tarafından sürekli kolundan bacağından tutulup şöyle gel böyle gel diye uyarılara. Müsaade etme isteme konusu sana yardım edebilir miyim seni karşıya geçirebilir miyim den ziyade tut çek götür yaklaşımı var iletişim kopukluğu oluyor böyle bir argo konuşma aman sana da iyilik yaramadı şeklinde tepki veriyorlar. Engelli olana engelli olmayanlar, kötü problemlili insan olarak bakıyor diğerlerini de etiketliyorlar bu şekilde iletişim kopukluğu oluyor bunlar kamu spotları var ya toplumun algısını değiştirmek için yapılmış engellilikle ilgili de böyle çalışmalar yapılırsa her şeyin başı eğitim sonuçta o zaman çözülür zannediyorum (N.D, 33, Erkek, görme engelli).

Engellilerle yapılan görüşmelerde insanların engellilik algısının çocukluktan itibaren şekillenmesi gerektiğine dönüktür. Küçük çocukların yakın çevrelerinde engelli bir birey yoksa onlara karşı nasıl davranış geliştireceklerini bilemedikleri bu durumun büyüyünce de devam ettiği görülmüştür. Engelli bireyle hiç karşılaşmayan çocukların engelli gördüklerinde korkabildikleri bu durumun engelliler için çok rencide edici olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Yurt dışında bunun çok örnekleri var okul öncesi eğitimin zorunlu olmasından dolayı çocuklara bir engelli bireyle karşılaştıklarında ne tepki vermeleri gerektiğini ve onunla nasıl iletişim kurması gerektiğini biliyorlar. Ama bizim burada okul öncesi eğitim bile zorunlu değil ve sadece belli bir kesim gide biliyor. Bu kesimle ilgili de herhangi bir

faaliyet yok sadece boyamadır el yatkınlığını gösterme gibi bir durum var. Yani engelli görünce ne yapmalısınız ya da bir engel durumu diye bir şey var diye bilgilendirme yok. Yolda çocuk engelli görünce şaşkınlıkla bakıyor. Bu neden böyle gidiyor ya da neden tekerlekli sandalye kullanıyor. Tekerlekli sandalye olduğunu bile bilmiyor onun arabası neden böyle neden bununla geziyor gibi birçok soruları oluyor. O anda annesi babası susturuyor ya da uzakta anlatmaya çalışıyor ama o anda o ana kadar çocuk hiç bir şeyle karşılaşmıyor (Ö.F, 23, Erkek, ortopedik engelli).

Okul öncesi dönem çocukların sosyalleşmelerinde yeni bir evreye tekabül etmektedir. Bu dönemde çocuklar arası gruplaşma ve akranlarıyla sürekli ilişki halinde oldukları bir dönemdir. Bu dönemde iyi arkadaşlık ilişkileri kurulduğu gibi aralarında bazı çatışmalar da yaşaya bilirler. Bu dönemde arkadaşlarıyla yaşadıkları çatışmayı ele alış biçimleri oldukça önemlidir çocukların çatışmayı ele alış biçimleri yıkıcı olabileceği gibi geliştirici de olabilmektedir (Özmen 2013). Okul öncesi dönem çocukların arkadaş ilişkilerine dair zihinlerinde şemaların oluştuğu bir dönem olduğu için engellilik hakkında bilgilendirilmek ve engelli arkadaşları ile nasıl ilişki kurulacağını öğrenmeleri noktasında kritik bir dönemdir.

Devlet ne kadar eğitim verirse toplum o kadar bilinçleniyor. Geçenlerde kuzenim rehber öğretmeninin bir film izlettiğini söyledi, film engellilik üzerineymiş, bana gelerek filmi anlattı ve bunları sende yapabilirsin dedi bu benim çok hoşuma gitti, bunun devletle alakalı olduğunu düşünüyorum devlet ne kadar bilinçlendirirse insanlar o kadar duyarlı olur (B.Ç, 22, Kadın, ortopedik engelli).

Sosyal hayatta engelli bireylerle fazla karşılaşmayan ve bu konuda bilgilendirmeyen çocukların toplumun normallik algılarına sahip olduğu ve normal olmayan bireyleri yadırgadıkları, ilkokullarda kaynaştırma öğrencilerine ya da sokakta engelli arkadaşlarına akran zorbalığı ya da akran baskısı yaptıkları bulgusu edinilmiştir.

Lisede arkadaşlarım beni kabul etmiyordu çok dışlıyorlardı yapmak istemediğim şeyleri yapmamı istiyorlardı yapmak istemediğimde benimle konuşmuyorlardı. Üniversiteye geldiğimde artık insanlarla yakın olmak istemedim onlara çok güvenemiyorum. Benim hiç yakın arkadaşım olmadı. (G.A, 21, Kadın, işitme engelli).

Küçükken oyun oynarken arkadaşlarım görmüyor, görmüyor falan diyorlardı ben duyuyordum sessiz söylediklerini düşünüyorlardı ama ben duyuyordum... Lisede sınıf arkadaşlarımın tepkisi çok farklı oldu. Bazı arkadaşlarım gerçekten yardımcı oluyordu ama gösteriş için yardım edende oldu bunu biliyorum sadece yardımlaşma amacıyla

arkadaşlarım oldu ötesine gitmedim. Yakın arkadaş ilişkisi kurmaktan çok zorlandım. Ben bir adım attıkça onlar geri çekiliyorlardı sadece yardımlaşma amacıyla arkadaşlığımız vardı bunun dışında yoktu. Sınıftaki çoğu kişiye göre ilk gördükleri engelli bendim ama sınıfta engelli yakınları olan bile bana çekimser yaklaştılar. Kabul ediyorum çok zordu yürürken kolum iki metre açılıyordu biri koluma girdiği zaman zor durumda kalabiliyordum. İnsanlar engellilerle sadece sokakta merhabalaşırken görüyorlar ama aynı ortamda buldukları zaman alışma süreci uzuyor (Ü.A, 19, Kadın, görme engelli).

Toplumun engellilere yaklaşımı, zaman içerisinde değişiklik göstermektedir. Burada belirleyici olan etmen devletin engellilere dönük yaklaşımı ve bu yaklaşım çerçevesinde ürettiği söylem ve politikalarıdır. Devletin makro düzeyde engellileri göz ardı ederek ürettiği politikalar, mikro düzeyde topluma sirayet etmektedir.

4.6. Engellilerin Evliliğe İlişkin Düşünceleri

Engellilerle yapılan görüşmelerde engellilerin evlilik konusunda farklı düşüncelerinin olduğu görülmüştür. Engelli bireylerin cinsel hayatları toplum tarafından göz ardı edilen bir konudur, toplumda engellilerin genellikle cinsel yönden aktif olmadığı sayılması mevcuttur. Bu varsayım engellilerin yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilemektedir (Cangöl vd. derleme). Toplumun engelli bireylerin evliliğine ilişkin cinsiyetçi bir yaklaşımının olduğu görülmektedir.

Engelli bireylerin evlilikleri konusunda da toplumsal cinsiyet rolleri etkili olmaktadır. Erkeğin geçim sağlayan ailenin ekonomik yükünü taşıyan bireyler olarak görülmesi kadının ise bakım veren rollerinin olması engellilerin evlilikle ilgili görüş ve deneyimlerini de yapılandırmaktadır. Ekonomik durumu iyi olan engelli erkeklerin engelli olmayan kadınlarla evlenmelerinin yaygın bir durum olduğu belirtilmiştir. Hatta bu durum doğal bir olgu olarak algılanmaktadır. Kadınların her hâlükârda yaşlı ebeveynlere, çocuklara, hastalara ve eşlerine bakma yükümlülüğü olduğu düşünüldüğü için, erkek geçimi sağlıyorsa, zaten kendisinden beklenen rolü gerçekleştirdiği düşünülmektedir, bu yüzden erkeğin engelli veya sağlıklı olmasının durumu çok etkilemediği ifade edilmiştir.

Toplumsal gerçeklik homojen bir görünümünden ziyade kadın ve erkeklerin farklılaşan dünyalarından oluşmaktadır. Aynı kültürel çevre ve aynı fiziksel ortamlarda yaşamaları bile kadın ve erkeklerin farklı gerçekliklerin içerisinde yer aldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Farklı gerçekliklerde cinsler arası yaşanan eşitsizlikler, çelişki ve çatışmalar kadınların yaşam ve deneyimlerini, çoğunlukla önemsiz ve değersiz olarak göstermektedir (Kümbetoğlu, 2012). Cinsiyetler arasında kurulmuş olan toplumsal tahakküm ve sömürü bağları cinsler arası iş bölümünü meşru kılmıştır. Tüm pratiklerin eril ve dişil olarak sınıflandırılması bu tahakkümün bir sonucudur. Cinsiyete göre yapılan iş bölümünde erkelerin dış dünyada; resmi, kamusal tarafta yer alırken kadınların, iç tarafta, evsel, görünmez ve nispeten daha az itibarlı işlerin yapılması ön görülmektedir (Bourdieu, 2018). Toplumda üretilen dil sadece bir iletişim aracı olarak kullanılmaz aynı zamanda toplumsal statü hakkında bilgi verir. Erkek tahakkümünün belirlediği toplumsal yapı içinde, toplumsal cinsiyet kalıplarının kabulleriyle doludur. Kadının bakım veren, ev içi işleri yapmaya yatkın olduğu gibi söylemlerin her iki cins tarafından benimsenmesinin zemini oluşturur. Dilin eril olması hâkim söyleminde eril iktidar tarafından belirlenmesine neden olmaktadır (Gürer, 2018).

Kadının toplumsal cinsiyet rollerinin hizmet veren, erkeğin ise hizmet alan şeklinde bir olması cinsiyet arası eşit olmayan görev dağılımını meşrulaştırmaktadır (Karabulut, 2017). Çelik (2016)'e göre meslek seçimleri cinsiyet rollerinden etkilenmektedir, kadınların toplumsal cinsiyet rollerine uygun olarak tercih ettikleri meslekler genellikle başkalarının refahıyla ilgili hizmet veren mesleklerdir. Bu yüzden kadınların engelli olmadığı evlilikler diğerine göre daha doğal algılanmakta ve uyumlu olmaktadır.

Engellilerle yapılan görüşmelerde bazı engelliler çapraz evliliklerin daha kaliteli bir evlilik olabileceğini söylerken bazıları da engellilerin engellilerle evlenmesi gerektiğini belirtti, çapraz evliliğin daha iyi olduğunu söyleyenler genellikle erkek engellilerdir.

Evliliğim görücü usulüydü engellilerin evlenme oranları zayıf genelde evlenmiyorlar işi varsa ailede varyetliyse evi falan varsa olabilir mesela ben babamın durumu çok iyi

olduğu için engelli olmayan biriyle evlendim. Hiç bir sorunda yaşamadım ama bulamayan arkadaşlar da var maddiyat evlenmekte ve evliliğin sürmesinde belirleyici oluyor tabii kişilik faktörü de var. Kabul edip evlendikten sonra fazla problem yaşamıyorlar (R.Ü, 55, Erkek, ortopedik engelli).

Engellinin maddi durumu olmadığı için aile kurmaları çok zor. Benim problemim olmadı aile kurma konusunda çünkü maaş para sıkıntım yok. Maaş sıkıntısı varsa engellinin sağlamlı ilişkisi sıkıntılı ama para sıkıntısı yoksa sıkıntısız olur. İkisi engelli olursa devletin vereceği para yetiyormuş çalışma sıkıntısı olmuyormuş. Onlar genelde ayrılıyorlar. İlk zamanlar iyi oluyor ama sonra ayrılıyorlar, çok öyle vaka var tanıdığım. Çocuk engelli oldu diye ayrılanlar da var. Genelde erkek bırakıyor (A.M, 63, Erkek, ortopedik engelli).

Engelli bireylerin evlenmelerinde, evliliklerini sürdürmelerinde ve çapraz evlilik yapabilmelerinde engelli kişinin ekonomik durumunun çok iyi olmasının belirleyici olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Erkek engellilerin maddi durumlarının iyi olmasındaki belirleyicilik toplumun aile yapısındaki ataerkil örüntüde ileri gelmektedir, toplumsal roller erkeğin dışarıda çalışıp evin geçimini sağlaması yönündedir. Kadın ve erkek bedeni için toplumsal olarak belirlenmiş roller ve beklentilere atıfta bulunan toplumsal cinsiyet rolleri gündelik hayatta kadının yaşam alanını daha fazla daraltmaktadır, engelli olması ise bu durumu daha fazla pekiştirmektedir. Toplumsal hayatta zaten var olan kadınların arka planda olmaları bir de engel durumu eklenince toplumsal cinsiyet bağlamında kadının eşitsiz bir konumda olmasına özel bir durum da eklenmiş olmaktadır (Demir& Yeşiltuna, 2017).

Evlilik tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilmiş bir kurumdur. Modernizmin etkilediği toplumsal değişim ve dönüşümler evliliğe yönelik tutum ve davranışlarda köklü değişimlere neden olmuştur. Kentsel yaşam evlilik ritüellerindeki anlam evliliği daha masraflı kılmıştır (Demir & Yeşiltuna, 2017). Engelli bireylerin normal şartlarda yoksulluğa düşmeleri kaçınılmazken evlenip aile kurmaları çok zor olmaktadır.

Yapılan bazı araştırmalarda engelli kadınların evlilik, eş seçimi konusunda engelli erkeklere göre daha dezavantajlı durumda olduğu görülmüştür. Engelli

kadınların yaşadıkları sorunların birbirleriyle bağlantılı olduğu düşünülmüştür. Engelli kadınların muhatap olduğu herhangi bir sorun mahrum kaldıkları herhangi bir hak bir diğerini beraberinde getirmektedir. Toplumda yaygın olan kız çocuklarının eğitiminin ihmal edilmesi onların istihdamını güçleştirmektedir. Bu durum onların evde geçirdiği verimsiz zamanı artırmakta ve sosyalleşmesinde topluma katılımında büyük bir engel oluşturmaktadır. Yeterince sosyalleşemeyen engelli kadınların bağımsızlaşmaları ve evlenmeleri erkek engellilere göre daha da zorlaşmaktadır. Bu yüzden engelli kadınlar devletin kendileri için sunduğu hakların göstermelik olduğunu düşünmektedirler. Devletin kendilerine verdiği haklara erişimin kolaylaşması için toplumsal alt yapının bu doğrultuda dönüşmesi gerekmektedir

Engellilerle yapılan görüşmelerde engelli olmayan erkeklerin engelli kadınlarla evlenmelerinin çok görülmediği öte yandan engelli erkelerin engelli olmayan kadınlarla evlenmelerinin daha yaygın olduğu görülmüştür. Engelli olmayan erkeklerin engelli kadınlarla evlenmelerinde uyumun diğerine göre daha düşük olduğu genelde boşanmayla sonuçlandığı verileri edinilmiştir.

Bazen çapraz evlilikler oluyor erkekler engelli kadını önce kabul ediyor sonra kendilerini bir şey zannediyorlar (A.Y, 48, Erkek, ortopedik engelli).

Engelli kadınlar hem engelli olmanın getirdiği sorunlarla hem de kadın olmasından dolayı toplumda hâkim olan ataerkil zihniyetin sebep olduğu sorunlarla mücadele etmektedir. Bu bakımdan engelli kadınların çift yönlü bir dezavantaja sahip oldukları görülmektedir (Karabulut, 2017).

Çok sıkıntılı bir şey bu ben evliliğe karşı biriyim çünkü kendine bile bakamayan birinin evlenip çocukların sorumluluğunu alması pek doğru değil bunlar daha büyük sıkıntılara neden oluyor. İnsanlar hemen inşallah kendin gibi dengini bulursun denginden kastettikleri fiziksel engelli. Sen fiziksel olarak dengine bakıp beynine bakmadıktan sonra toplumda denklik aranıyor onunda bir engeli olur idare edersin bu yargı var. Engelli bir bireyle engelsiz bir birey zor olur o kabul etti ama onun ailesi var çevresi var. Güzel örnekleri var ama zor karşı taraf kabul eder ama aile kabul etmedikten sonra iş yokuşa girer. Erkek engelli olup kadın engelli olmayanlar daha uyumlu oluyor.

kadınlar merhametinden dolayı daha uygun oluyor diye düşünüyorum ama olmayacak diye bir şey yok olabilir ama çok zor (B.Ç, 22, Kadın, ortopedik engelli).

Kadınların dışlandığı, engelli grup içerisinde de en fazla kadınların mağdur olduğu, engelli kadın olmalarından dolayı birçok haklarından mahrum kaldığı bilinmektedir. Cinsiyetçi yaklaşım nedeniyle kadınlara karşı önyargılar bulunmakta ve ötekileştirilmektedir. Engelli kadınların evlenmeleri doğru bulunmamakta, evlenmeleri durumunda eşlik görevlerini ve çocuklarına annelik yapamayacakları düşünülmektedir. Özellikle engelli kadınlar toplumda aseksüel olarak kabul edilmekte ve onlara cinsiyetsiz olarak yaklaşılmaktadır (Karabulut, 2017). Engelliler arasında da cinsiyetler arası ilişkiyi ataerkil zihniyetin inşa ettiği örüntüler belirlemektedir. Olay ve olgulara hükmedenin oluşturduğu kategoriden bakma eğilimi mevcuttur, bunu yaparken toplumsal varlığın bir ürünü olan şemalar tahakküm araçları olarak kullanılır, bu araçları toplumsal ilişkiler üretir (Bourdieu, 2018). Tahakküm ilişkisi yine kendi ürettiği argümanlarla eleştirilir. Ön kabullerin sistematik bir şekilde engelli kadınlarda kendini değersiz görme eğilimi göstermektedir. Bu önyargılar kısmen engelli kadınlar tarafından da içselleştirilmektedir.

Engelli kadın görüşmeciler genel olarak engelli bireylerin yine engelli bireylerle evlenmeleri gerektiğini belirttiler. Ayrıca kadın engellilerin engel oranı da bu konudaki görüşlerini etkilediği görülmektedir. Hafif engelli kadınlar net olarak söylemeseler de çapraz evliliklerin de iyi olabileceğini ifade etmişlerdir.

Evlilik engelliler arasında yaygın ama ben engelli ve engelli olmayan bireylerin evliliklerini tasvip etmiyorum birçok arkadaşımız var evli olan, evlenmiş ayrılmışlar var kadın sakatsa onu hor görüyor sakatsın sen diyor boşanıyor. Kadın sağlam erkek engelliyse erkek bunu kaldıramıyor ona eziyet ediyor, dövme bile diliyle yıpratıyor. Ona kendisini eksik hissettirmeye çalışıyor. Karşıdaki sağlam kendisi sakat olduğu için. Kadın sakat erkek sağlam olsa adam kadını aşağılıyor sen sakatsın diye kadın sağlam erkek sakat olursa diliyle kadını yıpratıyor. İkisi engelli olursa birbirlerini anlarlar. Daha sağlıklı bir evlilik oluyor (E.N, 48, Kadın, ortopedik engelli).

Engelli evliliğinde, erkek engellilerin engelli olmayan kadınlarla yaptığı evliliklerde de, ataerkil ilişki örüntülerini devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Cinsiyet

algısına göre kurulan tahakküm, erkeğin engelli olduğu durumlarda da sürdürülmeye çalışılmaktadır.

Engelliler genelde engellilerle evleniyorlar ama engellilerin engelli olmayanlarla evlendikleri de oluyor. Bu çok az mutlu olanlar var ama genelde mutsuz olan var bence herkes halinden anlayanla evlenirse daha mutlu olabilir çapraz evliliklere olumlu bakmıyorum sıkıntı olabiliyor evlenme oranları daha basık, biraz da toplum onları sindiriyor bu nedenle çoğu engelli evlenmiyor (Ü.A, 19, % 90 , Kadın, görme engelli).

Evlilik konusunda engelli olup olmaması önemli değil anlayışlı olması daha önemli ama engel türünün aynı olması yaşam kalitesini olumsuz etkiler ya engelli olmayanla ya da farklı engelli olması daha iyi olur (E.D, 30, Kadın, %50 görme engelli).

Bazı engelliler her insan gibi engellilerin de evlenmelerinin doğal bir olgu ve gereklilik olarak görülmesi ve toplumun bunu kolaylaştırması gerektiğini belirtmişlerdir.

Doğal olan aile kurabilmeleri engellilerle engelli olmayanların toplumumuzun gelmesi gereken nokta bu, toplumda engelliler birlikte aile kurabilsinler aynı okulda okuya bilsinler bunları yaptığımız zaman... engelli olarak kendimizi toplumdaki sınırdışı olanlar olabilir ailelerin kapattığı zamanlar oldu böyle bir durum var ama gelmemiz gereken nokta bu. Engelli bireyler içerisinde aile olanlar ve bunu sürdürenler var örnekleri var kendi aralarında da evlenenler var farklı evlenenler de var bu birbirini tanımlamayla ilgili. Olumlu bakıyorum (G.A, 33, Erkek, ortopedik engelli).

Bazı erkek engellilerin de eş tercihlerinde ekonomik etkenleri gözettiği görülmüştür. Sağlıklı fakat ekonomik olarak kendisine bağımlı bir kadınla evlenmektense, engelli fakat ekonomik bağımsızlığı olan, ailenin refahını yükseltebilecek bir kadınla evlenmek isteyebilmektedirler.

Bana kalsa görme engelli maaşlı biriyle evlenmek istiyorum babamda gören biriyle evlenirsen daha rahat edersin, her yere falan gidersin diyor. Gören çalışan bulamam o yüzden görmeyen çalışanla evlenmek istiyorum. Çalışan biri istememin nedeni rahat yaşamak iki maaş olduğu zaman rahat yaşarsız gören çalışan benimle evlenmez engelimizin aynı olmasını isterim farklı bir engel türü olsun istemem. Benim tanıdıklarım var kendileri engelli ama eşleri sağlam arkadaş memur eşi ev hanımı engelli bireyin işi mesleği evlilikte ona avantaj sağlıyor, eğer erkeğin iyi bir işi varsa engelli olmayan biriyle evlenme olasılığı da artıyor (B.T, 21, Erkek, görme engelli).

Ben eşimle hem akraba hem de kendisi de engelli olduğu için evlendim çocuklarda engelli olduğu için tavsiye etmiyorum bu tecrübeyle sabit mutlaka çapraz evlilikler daha fayda sağlar evlilik makamı kurulacaksa görmeyen birinin kısmı engelli ya da bedensel engelliyle evlenmesi daha avantajlı. Benim tespitime göre engelsiz biriyle evlenen görme engelli arkadaşımız iç güveysi gibi oluyor eşi engelsiz sen engellisin sürekli eşinin boyunduruğuna giriyorsun otur kalk dur mantığı var ikisi de engelliye dengeli bir evlilik oluyor ama mesela biz ikimiz de engelliyiz, evlilik sadece karın doyurmak aynı evde yaşamak değil. Mesela çocuk hasta oluyor refakatçi lazım ama ikinizde engellisiniz bu tür şeyler devreye girdiği zaman iki görme engellinin yuva kurması arza çıkartıyor. Engelsiz biriyle evlendiğinde daha farklı sıkıntılarla karşılaşıyorlar görme engelliler birlikte evlenirse günlük hayatta yapılması gereken şeyleri yapamıyorlar mesela günlük hayatta kullanılan iğneler ilaçlar belli dozda verilmesi gerekiyor ama geri kalıyoruz çocuk bakımında eksiklerimiz oluyor. Evlilikte kadın donanımlı iyi bir aile yapısı varsa engelli olmayan biriyle evlenebiliyor. Erkek engelli bireylerin sağlıklı kadınlarla evlenme oranları kadınlara göre çok daha yüksek bayanlar daha dezavantajlı (N.D, 33, Erkek, %86 görme engelli).

Engellilerin evlilik tercihlerinin genellenemeyeceğine ilişkin yorumlar da olmuştur. Evlilik sürecinde pragmatik davranmak gerektiği, engel türlerine göre evlilik uyumlarının değişeceği ifade edilmiştir. Engel türlerinin farklı olması ve birbirlerinin eksiklerini tamamlayacak türden olmasının daha iyi bir uyumu getireceği düşünülmektedir. Fakat her evlilik türünde farklı sorunların olduğu düşünülmektedir. Çoklu olasılıklar dikkate alınarak tercihte bulunulması gerektiğini savunanlar olmuştur.

4.7. Toplumsal Dışlanmada İktidarın Rolü

Devletin engellilere dönük uygulamaları oldukça yenidir. Engelliler, uzun yıllar kamusal alanların kendilerini göz önünde bulundurulmadan düzenlenmiş olmasından dolayı, kamusal alanlarda görünür olamamışlardır. Bu yüzden toplumda engelli yakını olmayan bireylerin engellilere yaklaşımı engelliler için rahatsız edici olmuştur. Engelliler için kamusal alanların uygun olmadığı, onlar için evlerinin daha güvenli ve rahat olduğu düşünülmüştür. Engellilere yönelik devletin takınmış olduğu bu tutumdan dolayı toplumda da engellilere yaklaşım hak odaklı değil merhamet odaklı olmuştur.

Engellilere dönük toplumsal algı onların toplumsal görünüşleri ile ilişkilidir. Engellilerin toplumsal görünüşleri ise devletin engellilere dönük politikaları ile doğrudan alakalıdır. Kırk yaş üstü engellilerin yaşam deneyimlerinden engellilerin 2004'ten sonra dışarıya çıktığını ve engelli olmayan insanların bu kadar çok engelli görünce şaşırıp rahatsız olduklarını belirtmekten çekinmediklerini ifade etmiştir.

Engelli arabaları çıktığında insanlar ne işiniz var gidin evinizde oturun diye bize çıkışıyorlardı bende size ne devlet bize imkanı sunmuş biz otuz yıl oturduk size ne diye cevap veriyordum bazıları küsüp ağlıyordu ama ben cevap veriyorum bir anda çıktık biz dışarı insanlar şaşırıyor bu kadar sakat nereden geldi diye 2004'ten sonra oldu herkes evindeydi şimdi çıkıldığı gibi çıkamıyordu yalnız başına çıkılırsa anne baba ya da bir kardeşle o da hastane yakın akraba çevresine bağımsız değildik birden engelliler dışarıya çıkmaya başlayınca insanlar yadırgadılar (E.N, 48, Kadın, ortopedik engelli).

Engellilere dönük toplumsal algıyı büyük oranda, devletin engellilere yönelik tutumu belirlemektedir. Engellilerle yapılan görüşmelerde devletin sosyal devlet mantığına uygun olarak birçok düzenleme yaptığı fakat bunların birçoğunun göstermelik olduğu bu yüzden takibindeki eksikliklerin topluma da sirayet ettiği düşünülmektedir. Devletin uygulamalarda ki eksiklikleri engelli haklarını önemsiz gibi göstermekte bu da topluma yansımaktadır.

Devlet iyi niyetle bir şeyler yapmaya çalışıyor. Bunlar birden ortadan kalkmaz bunun için zaman gerekli ama devlet gerekli yasayı çıkartıyor tedbiri alıyor uygulayan yok. Takip eden yok ne devlet takip ediyor ne özel STK'lar takip ediyor. Vurdumduymazlık var bizim insanımızda. Balık baştan kokar diye bir laf var devlet yapıyor ama uygulayıcılar yapmıyor takip etmiyor. Bunlar gerçekten yapılmış olsa halka da sirayet edecek onlarda daha duyarlı davranacaklar 3 Aralık Dünya Engelliler Gününden herkes yalandan bir kendini gösteriyor fotoğraf çektiliyor sosyal medyada paylaşıyor ama bunlar hep yalandan samimiyetle buraya gelip bizi dinleyen sorunlarımız için çözüm üreten ben görmedim. Herkes işi düştüğü zaman buraya gelir sonra işini halleder çeker gider maalesef (Ş.G, 43, Erkek, ortopedik engelli).

Engellilerin haklarını koruma yönünde faaliyetleri bulunan STK'ların büyük bir bölümü engelliler için hak temelli politikalar yerine yardım temelli politikalar üretmektedir. Bu nedenle engellilerin yaşadıkları ayrımcılık gittikçe artmaktadır.

Engellilerin sadece maddi koşulları iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Bu durumda engellilerin muhtaç insanlar olarak algılanması pekişmektedir (Karabulut, 2017).

4.8. Engellilere Göre Kitle İletişim Araçlarının Toplumdaki Engellilik Algısını Yönlendirmede Etkisi

Toplumda oluşan normal ve normal olmayan beden algısı derinleşerek normal beden ölçütleri topluma dayatılmıştır. Medyada bu dayatmayı destekleyen bir rol üstlenmiştir. Medyada bedenle ilgili vurgulanan fiziksel bütünlük, standartlarla belirlenmiş güzel bir vücuda sahip olma, güzel görünüm vb. gibi unsurlar engelliliğe karşı olumsuz bir tutumun oluşmasını etkilemiştir (Koç, 2017). Engelli bireylerle yapılan görüşmelerde kitle iletişim araçlarının özellikle medyanın engellilikle ilgili toplumsal algıyı büyük ölçüde değiştirme gücüne sahip olduğunu fakat bunu olumsuz bir şekilde gerçekleştirdiğini belirtmişlerdir. Bu çerçevede kitle iletişim araçları engellilerle ilgili olumsuz kimlik algısının pekiştirdiği düşünülmektedir.

Medyadan ben hoşlanmıyorum, bizi sanki acizmişiz gibi yansıtıyorlar, ben aciz olduğumuzu düşünmüyorum öyle haberler çıkınca izlemiyorum engelliler sadece birey olarak var olmak istiyorlar bu kadar. Filmlerin büyük oranda toplumsal algıyı değiştirdiğini düşünüyorum. Mesela Amir Khan “Her Çocuk Özeldir” filmini çekmeden önce diskleksinin bir hastalık olduğu kabul edilmiyordu onun sayesinde toplum bilgilendi engellilik hakkında ama medyada genelde tekerlekli sandalyede insan var mutsuz, umutsuz, hayattan bıkmış insan olarak gösteriyorlar ben buna karşıyım (B.Ç, 22, Kadın, ortopedik engelli).

Küreselleşme sonrasında filmler aracılığıyla büyük toplumsal dönüşümlerin gerçekleştirildiği ve toplumu yeniden yapılandırdığı düşünülmektedir (Kalemci & Özen, 2011). Sinemanın toplumun düşünce sistemini değiştirip dönüştürürken aynı zamanda toplumun değişen yapısı da sinemayı değiştirip dönüştürmektedir. Sinema ve toplum arasında çift yönlü etkileşim söz konusudur. Sinema resmi olmayan bir eğitim kaynağıdır bu yüzden toplumun kültüründen, değer yargılarından, inançlarından ve politik eğiliminden bağımsız bir şekilde hareket etmez (Güçhan, 1993).

Filmler olumlu etkiliyor orada verilmesi gereken mesajlar tamamen iletiliyor. Her Çocuk Özeldir” de diskleksi zor fark edilen bir engel ama öğretmeni fark ediyordu bunlar toplumu etkiliyor (G.A, 33, Erkek, ortopedik engelli).

Biz zaten televizyon falan izleyemiyoruz sinemaya giderken de yabancı film tercih ediyoruz çünkü alt yazılı oluyor işitme engelliler için televizyon programlarına alt yazı koysunlar istiyoruz ama yapmıyorlar (G.A, 21, Kadın, işitme engelli).

Sinema işitsel görsel bir sanattır. Sinema salonları ise kamuya açık insanların birbirlerine temas ettiği, sosyalleştiği mekânlardır bu anlamda sinema deneyimi ortak bir deneyimdir. Kültürün üretildiği paylaşıldığı mekânlar olarak sinema salonlarının fiziki koşullarının herkese uygun olarak tasarlanması ve herkesin erişimine açık olması gerekmektedir. Kamusal alanlarda varlık mücadelesi veren işitme ve görme engellilerin sosyal ve kültürel alanlardan uzak kalmamaları için sinemada sesli betimlemelerin ve alt yazıların olması gerekmektedir (Kökcat, 2018). Sesli betimleme, görsel öğelerin işitsel öğelere dönüştürülmesidir (Tanış Polat, 2009).

Medya engellilik algısında çok belirleyici insanların tutumlarını çok fazla değiştiriyor bizi görmüyorlar televizyondaki karakteri görüyorlar. Eğer olumsuz olursa algıda olumsuz oluyor. Çoğu kişi bizi de yalandan sakat zannediyor her an ayağa kalkmamız bekleniyor (E.N, 48, Kadın, ortopedik engelli).

Ülkemizde engel durumunu kullanarak insanların rant elde etmesi film konularına da bu şekilde yansımaları, engellileri dilenci, yoksul olarak tanıtılması toplumsal algıyı da bu şekilde değiştirmektedir.

Kamu spotları toplumun algısını değiştirmek için yapılmış. Engellilikle ilgili de böyle çalışmalar yapılırsa her şey daha güzel olur, her şeyin başı eğitim sonuçta o zaman bazı problemler çözülür zannediyorum (N.D, 33, Erkek, görme engelli).

Engellilerin deneyimledikleri güçlükleri ve problemleri ortaya çıkarmada kitle iletişim araçları oldukça önemlidir. Medya, toplumun düşüncesini oluşturmada ve şekillendirmede çok etkili bir araçtır (Karabulut, 2017). Engellilerle yapılan görüşmelerde kitle iletişim araçlarının engellilikle ilgili toplumsal algıyı önemli ölçüde değiştirdiği, dönüştürdüğü yönündedir. Filmlerin toplumun engellilikle ilgili farkındalığını arttırdığını. Kitle iletişim araçlarının bu gücünün engellilerin lehine

kullanılmasının kamu spotlarıyla olabileceği söylenmiştir. Aynı zamanda engellilerle ilgili olumsuz bir algı yaratabileceği de söylenmiştir. Filmlerde engellilerin fakir ve aciz göstermeleri ya da dilenci, suç eğilimli kötü insanlar olarak gösterilmesi engellilerle ilgili olumsuz algıların oluşmasına neden olduğu düşünülmektedir.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

Engelliliğin iktidarla ilişkisini anlama amacı taşıyan bu çalışmada, engellilikle ilgili toplumsal algının ve engellilerin kendileriyle ilgili algılarının belirlenmesinde politik iktidar, sosyal politikalar, kültür ve medyanın belirleyici olduğu görülmüştür.

Engellik dinamik bir olgudur. Bu yüzden tarihsel süreçte engellilikle ilgili algı ve tanımlamada değişiklikler olmuştur. Engellilikle ilgili algının değişip dönüşmesinde üretim ilişkileri önemlidir. Daha basit üretim ilişkisinin olduğu geleneksel toplumlarda, kolay işlerin engelli ve yaşlıların yaptığı ağır işlerin ise genç ve sağlıklı bireylerin yaptığı doğal bir iş bölümü mevcuttu. Üretim ilişkisine nispeten katılan engellilerin sosyal hayatta yer almaları daha kolay olmuştur. Üretim ilişkisinin büyük oranda değiştiği sanayileşme döneminde toplum, üretim eksenli kontrol edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte toplum engellileri dışarıda bırakacak şekilde dönüşmüştür. Bu konu ile ilgili Foucault sanayileşme sonrasında iktidarın toplumu üretim ekseninde kontrol ettiğini belirtmiştir. 17. yy'a denk gelen büyük kapatılmanın amacının kitleleri kontrol ederek onları, iktidarın ön gördüğü şekilde manipüle etmek olduğunu söylemiştir. Modern kurumlar olan okul, hastane, tımarhanelerin kontrol mantığının bir ürünü olduğunu, iktidarın mikro alanlara odaklanarak toplumun en küçük hücrelerine kadar nüfuz ettiğini bu şekilde gönüllü bir kontrol mekanizması oluşturduğunu söylemiştir. Bu kurumlar aracılığıyla, iktidarın tanımladığı “normal olmayan”ların belli mekânlara kapatılarak onların kontrolü sağlanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda üretemeyen bireylerin toplumdan sistematik bir biçimden izole edilmesinde meşru bir zemin oluşturmuştur. Modern dönemde homojen bir toplum yaratılmaya çalışılmıştır.

İki büyük dünya savaşından sonra modernitenin ürettiği argümanlar kendini tüketmiştir bu yüzden bu argümanlar üzerine yeniden düşünülmüştür. İkinci dünya savaşından sonra dezavantajlı grupların topluma katılımlarını sağlayacak politikalar üretilmiştir. Avrupa devletlerinde ikinci dünya savaşından sonra gerçekleşen bu uygulama ABD’de Vietnam Savaşı sonrası gerçekleşmiştir. Savaşlar sonrası engellilerin sayılarında ki artmalar engelli sorunlarını daha görünür kılmıştır. Savaş

sonrası dünyada benimsenen refah devleti politikaları engelli haklarını yasal zemine taşımıştır. Türkiye’de engelli haklarının tartışılması ve korunması 1970’den sonra başlamıştır. Özellikle 2005’de çıkartılan engelliler yasasıyla daha işlevsel hale gelmiştir.

Bu çalışmada engellilerin yaşam deneyimleri çerçevesinde, engelliliğin iktidar pratikleriyle ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede edinilen bulgular engelliliğin dinamik karakteri dolayısıyla siyasal iktidar, politik söylemler, sosyal politikalar, kültür, medya gibi iktidar türevlerinden doğrudan etkilendiği bulgusuna ulaşılmıştır. Bunların birbirleriyle ilişkili bir şekilde engellilik algısını ve engellilerin yaşam kalitesini değiştirdiği görülmüştür.

Engelliliğe yaklaşımda devletin tutumu belirleyicidir, üretilen politikalar toplumsal algıyı değiştirip dönüştürmededir. Modernite ile birlikte engellileri görünmez kılan şehir algısının modern sonrası dönemde büyük oranda aşıldığı, şehir düzenlemelerinde nispeten bireysel farklılıkların da dikkate alındığı görülmüştür. Engellilerin yaşam alanlarını genişletmek için ihtiyaç duydukları çevre düzenlemelerinin, özellikle kamu kurum ve kuruluşlarını engellileri dikkate alacak şekilde dizayn edilmesinin onların sosyal hayatta var olmalarında önemli bir etkidir. Kanunlarda çevre düzenlemeleri, engellileri de içine alacak şekilde çok ayrıntılı düzenlenmiştir. Fakat yetkili merciler tarafından yeterince denetim ve kontrolün yapılmaması, uygulamada bazı ciddi aksaklıkları beraberinde getirmiştir, bu yüzden engelliler ile ilgili kanunun 2005 yılında çıkmış olmasına rağmen çevre düzenlemeleri ile ilgili uygulamaların hala eksik olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de engelli nüfusunun genel nüfusa oranı %12 olmasına rağmen sosyal hayatta görülmemesi modern kent yaşamının onları eve hapsedmesinden kaynaklanmaktadır.

Rehabilitasyon merkezleri, görme engelli ve işitme engelli okullarının hizmet amacı, bireysel farklılıklar göz önünde bulundurularak eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktır. Öte yandan, engelli bireyleri kapatma toplumun dışında muhafaza etme gibi bir işlevinin olduğu düşünülmektedir. Onların kendi içinde eğitim görmeleri engelli olmayanlarla iletişimi minimize etmekte ve toplumsal yaşama uyum

sağlamada onları geri plana itmektedir. Engelli öğrencilerin engelli olmayan öğrencilerle aynı ortamda eğitim almalarını amaçlayan kaynaştırma eğitiminin amaçlandığı gibi iyi programlanmadığı, kaynaştırma öğrencisi olarak eğitim gören engellilerle yapılan görüşmelerde gördükleri eğitimde kendileri için bir B planının olmadığını, hocalarının ve idarenin inisiyatifiyle bazı şeylerin kolaylaştırıldığı söylenmiştir.

Devletin engelliler ile ilgili çok ayrıntılı yasal düzenlemelerde bulunduğu fakat bürokraside uygulama noktasında ciddi sıkıntılar yaşandığı görülmüştür. Kanun koyucular ile uygulayıcılar arasında bir uyumun olmadığı bunlar arasında bir denetim mekanizmasının bulunmadığı kanun uygulayıcıların engelliler ile ilgili yasal mevzuatları uygularken belirleyici olanın yasal zorunluluklar olmayıp tamamen uygulayıcıların engellilikle ilgili hikâyelerine bağlı olarak geliştiği bulgusuna ulaşılmıştır. Engelli bireylerle yapılan görüşmelerde onların birçoğunun haklarından haberdar olmadıkları, belli taleplerinin bulunduğu fakat bu talepler için herhangi bir faaliyette bulunmadıkları görülmüştür. Devletin uygulamalarından, ayrımcılıklardan şikâyetçi oldukları fakat bunlar için mücadele edecek motivasyonlarının ve örgütlenmenin bulunmadığı, engelli derneklerinin sosyalleşme noktasında işlevsel olduğu STK'ların ise hak odaklı olmayıp merhamet ve yardım odaklı faaliyet yürüttüğü görülmüştür.

Kamusal alanların bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmadan düzenlenmesi, engelli öğrencilerin farklı kurumlarda eğitim görmeleri engellilerin toplumla temasını azaltmaktadır. Bu durum engellilerin engelli olmayanlarla iletişimde bazı sıkıntıları üretmektedir. Sosyal temasın olmaması yabancılaşmaya neden olmaktadır. Bu yüzden engelli bireylerle engelli olmayanların ilişki kurmakta zorlandıkları bulgusuna ulaşılmıştır.. Engelli bireylerin en fazla iletişim kurdukları kişilerin kendi aile çevresi dışında yine engelli bireyler olduğu görülmüştür. Hatta engel türlerinin benzerliği ve derecesi ilişkinin samimiyetini belirlemede önemli bir faktördür.

Engellilerin evliliklerinde belirleyici unsur toplumsal cinsiyet rolleridir. Bu yüzden evlenme oranları ve çapraz evlilikler cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Toplumda hâkim olan ataerkil zihniyet evlilikte belirleyici olmaktadır. Kadınların hem kadın olmaktan hem de engelli olmaktan dolayı çifte dezavantaja sahip olduğu görülmektedir. Toplum tarafından engelli kadınlar, aseksüel ve cinsiyetsiz olarak kabul edilmekte evlilikleri hoş karşılanmamaktadır. Bu yüzden engelli kadınların evlenme oranları çok düşüktür. Toplumsal cinsiyet rollerinde kadının hizmet veren rolünün, erkeklerin hizmet alan rollünün olması evlilikte erkeğin engelini daha az görünür kılmaktadır.

Ayrıca araştırmada kitle iletişim araçlarının toplumsal algıyı dönüştürmedeki rolünün engellilikte de mevcut olduğu görülmektedir. Çoğu Türk filmlerinde ve romanlarında engelli temsilinin kötü karakter olduğu görülmüştür. Günlük haber kuşağında engellilerin dilendikleri, aciz ve muhtaç olduklarına dönük haberlerin onları rencide ettiği ve bu durumdan ötürü çok muzdarip oldukları görülmüştür.

KATILIMCILARA DAİR TANITICI BİLGİLER

Ö.F Erkek: 23 yaşında Selçuk Üniversitesi Spor Bilimlerinden bu yıl mezun olmuş milli sporcu halterde madalyaları var. Doğuştan ortopedik engelli ailede başka engelli birey yok beş erkek kardeşler en büyükleri kendisi.

B.Ç Kadın: 21 yaşında Selçuk Üniversitesi Kamu Yönetimi 3. Sınıf öğrencisi, anne ve babası ayrı, anneanne ve dedeleriyle kalıyorlar, doğum hatası sonucu engelli kalmış, ortopedik engelli, kardeşi lise 3'e gidiyor, annesi hastanede temizlikçi olarak çalışıyor.

A.A Kadın: 49 yaşında, İlkokul Mezunu, özel sektörden emekli, evli, eşi engelli değil, üç çocuğu var ailede başka engelli yok, 1 yaşında çocuk felci olmuş, %67 engelli raporu var. Ortopedik engelli.

R.Ü: Erkek 55 yaşında, evli, eşi engelli değil, 3 çocuğu var, 1 yaşında çocuk felci geçirmiş, ortopedik engelli, emekli

Ş.G Erkek: 43 yaşında, 16 yıl önce kaza geçirmiş, ortopedik engelli engelli olduktan sonra eşinden boşanmış, kardeşiyle birlikte yaşıyor, 2 oğlu var çocukları annelerinde kalıyor, engelli olmadan inşaat işiyle uğraşmış.

S.A Erkek: 34 yaşında, ilkokul mezunu, 1 yaşında havale sonucu engelli kalmış, ortopedik engelli, evli, eşinin ayağında bir kaç santim kısalık var, 2 çocuk sahibi.

A.Y Kadın: 48 yaşında, doğuştan ayakları içe doğru, ortopedik engelli, ortaokul mezunu, evli, eşi engelli değil, özel sektörde çalışmış ama şimdi işsiz, bir kızı var kardeşleri içerisinde engelli olan yok.

E.N Kadın: 48 yaşında ev hanımı, okula hiç gitmemiş, okuma yazma kurslarına giderek ilkokul diplomasını almış, bekar, anne ve babası ile birlikte kalıyorlar, babası emekli, bebekken çocuk felci geçirmiş, ortopedik engelli, ailede başka engelli yok.

A.M. Erkek: 62 yaşında, küçükken çocuk felci geçirmiş, ortopedik engelli, mali müşavir, ilk eşi 1990'da vefat etmiş, 6 ay sonra ikinci eşiyle evlenmiş eşleri engelli değil 5 oğlu var, ailede hiç engelli yok.

F.Y Erkek: 21 yaşında, Selçuk Üniversitesi Meslek Yüksek okulunda Adalet 2 sınıf öğrencisi, %45 engelli, 4 erkek kardeşler, çocukken Bebek felci geçirmiş, ortopedik engelli, ailede engelli yok.

G.S Erkek: 34 yaşında 9 yıl önce maganda kurşunuyla engelli olmuş, ortopedik engelli, bekar, ilkokul mezunu, zabıta olarak çalışıyor.

A.M Erkek: 23 yaşında ortaokul mezunu, 5 yıl görme engelliler okulunda okumuş sonra kaynaştırma olarak normal okulda okumuş, tek çocuk, baba trafik polisi, doğuştan görme engelli, Ailede engelli yok, %90 rapor var ama hiç görmüyor.

A.U Erkek: 20 yaşında, lise mezunu, ilk ve ortaokulu normal okullarda okumuş liseyi görme engelliler okulunda okumuş, 4 kardeşler, baba serbest meslek,

kardeşlerden hepsi evli kendisi en küçük, bekar, %90 doğuştan görme engelli, ailede tek engelli kendisi çalışmıyor.

B.K Erkek: 23 yaşında, 4 kardeşler, babaları bekçi, lise mezunu, ilk ve ortaokulu görme engelliler okulunda okumuş, ailede tek engelli, anne ve bir kardeşte daha engel var ama en fazla kendisinde var %73 görme engelli raporu var, hastanede çalışıyor, bekar.

B.T Erkek: 22 yaşında, lise mezunu babası ilköğretmeni 3 kardeşler kendisi en büyük ve tek engelli engeli doğuştan %90 raporu var ama hiç görmüyor, bekar.

E.D Kadın: 30 yaşında orta okul mezunu normal okullarda kaynaştırma olarak okumuş, 2 kardeşler, baba vefat etmiş, abileriyle birlikte yaşıyorlar, bekar, konfeksiyonda çalışıyor %50 görme engelli, normal doğmuş zamanla görme kaybı oluşmuş.

H.B Erkek: 19 yaşında, hafız liseye kadar normal okullarda okumuş, lise AÖL'de imam hatip okuyor, baba imam, 4 kardeşler, ailede tek engelli, %50 görme engelli ve doğuştan el ve ayakları 6 parmak olarak doğmuş, haftada 3 gün bir çiftlikte nalbantlık yapıyor,

N.D Erkek: 33 yaşında, işletme mezunu, 8 kardeşler, kardeşlerden 4'ü engelli anne baba sağlıklı ama akraba evliliği, evli, eşi de görme engelli, 4 çocuğu var, çocuklarının da hepsi görme engelli, %84 engelli raporu var, ziraat bakanlığında çalışıyor.

Ü.A Kadın: 19 yaşında 4 kardeşler, çocukken düşme sonucu görme engelli olmuş engel oranı %90, ilk ve ortaokulu görme engelliler okulunda okumuş, lise kaynaştırma okumuş, ailede engelli yok baba pastaneci,

G.A Kadın: 21 yaşında, Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlarda Resim Öğretmenliği 2. Sınıf öğrencisi, baba vefat etmiş, 2 kardeşler kendisi de %63 işitme engeli var kardeşinde ise %70, ailede başka kimse engelli değil, normal okullarda kaynaştırma öğrencisi olarak okumuş kardeşi işitme engelliler lisesinde okuyor.

KAYNAKÇA

- Acar, M. T. (2015). *20. YY Türk Romanında Engelli Karakterlerin "Küçük Ağa" ve "Köyün Kamburu" Romanları Çerçevesinde Değerlendirilmesi*. (F. Andı, Dü.) İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Akkoyunlu Ertan, K., & Ertan , B. (2005). Kentli Hakları: Kent ve İnsan Hakları Bağlamında Kentsel Hizmetlere Erişim Hakkı. S. Zeybekoğlu Sadri, M. Ökmen, K. Akkoyunlu Ertan, B. Ertan, H. Sadri, M. C. Yalçıntaş, et al. içinde, *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* (s. 45-72). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Arıkan, Ç. (2002, Mayıs). Sosyal Model Çerçevesinde Özürlülüğe Yaklaşım. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi* , 1-17.
- Armağan, İ. (1983). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. İzmir: İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Aykara, A. (2010). *Kaynaştırma Eğitimi Sürecindeki Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyen Etmenler ve Okul Sosyal Hizmeti*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Aykara, A. (2015). *Zihinsel Engelli Kardeşe Sahip Bireylerin Yaşantılarının Değerlendirilmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş Toplum*. İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2017). *Cemaatler*. İstanbul: Say.
- Bauman, Z. (2014). *Küreselleşme* . (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı .
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve Müphemlik*. İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2012). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Metris.
- Becermen, M. (2014). Michel Foucault'ta Disiplinci Düzenleyici İktidar Ayırımı. *Doğu Batı* , 239-262.
- Beyazova, A. (2012). *Ayrımcılıkla Mücadelede Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü*. İstanbul: seçbir.
- Bezmez, D., Yardımcı, S., Akkoyunlu Ertan, K., Ertan , B., Sadri, H., Yalçıntan, M. C., et al. (2005). Kent Vatandaşlığı, Kent Hakkı ve Sakat Hakları. S. Zeybekoğlu Sadri, & M. Ökmen içinde, *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* (s. 107-120). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Bourdieu, P. (2018). *Eril Tahakküm*. Bağlam.
- Brenner, N., Marcuse, P., & Mayer, M. (2012). *Cities for People, not for Profit: Critical Urban Theory and the Right to the City*. Routledge.
- Bulut, İ. (2015). Kader-Engellilik İlişkinine Kelami Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 20-52.
- Bulut, N. (2015). *Yasal Olarak Modern Devlet*. 2018 tarihinde [http.cdn.istanbul.edu.tr/statics/hukuk.istanbul.edu.tr](http://cdn.istanbul.edu.tr/statics/hukuk.istanbul.edu.tr). adresinden alındı
- Burcu, E. (2006). Özürlülük Kimliği ve Etiketlemenin Kişisel ve Sosyal Söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 23 (2), 61-83.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*. Ankara: Anı.
- Burcu, E. (2015). Türkiye'de Bir Alan "Engellilik Sosyolojisi" ve Gelişimi. *Sosyoloji Konferansı* , 319-342.
- Burcu, E. (2011). Türkiye'deki Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamalar: Ankara Örneği. *Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 37-55.
- Buz, S., & Karabulut, A. (2015). Ortopedik Engelli Kadınlar: Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Bir Çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi* , 2545.
- Can, D., Pekbay, C., Hakverdi Can, M., Kaya, G., Avşar Tuncay, A., & Candan, S. (2017). İlköğretim Ders Kitaplarında Engellilik. *PAU Eğitim Fakültesi dergisi* , 75-89.
- Cinisi, N. A. (2012). *Ulusal Basında Özürlülük İmajının Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi*. (S. Vural, Dü.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* , 512-524.
- Çelik, Ö. (2013). *Mekansal Planlama ve Tasarım Sürecinde "Engellilik"*. (Ö. Ertekin, Dü.) İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlaması Anabilim Dalı Şehir Planlama Programı.
- Çelik, B. (2016). *Sosyal Hizmet Mesleğinin Seçiminde Cinsiyet Rollerinin Etkisi: Konya Örneği*. (A. Mavili, Dü.) Konya: Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Çetin, H. (2003). Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti-Meşruiyetin İktidarı. *Ankara Üniversitesi SBF dergisi* , 61-89.
- Dejong, G. (1979). Independent Living: From Social Movement to Analytic Paradigm. *Arch Phys Med Rehabil* , 60.

- Demir, A., & Yeşiltuna, D. (2017). Aile İktidar İlişkisi Başlamında Engelli Kadın Olmak. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 530-541.
- Donoghue, C. (2003). Challenging the Authority of the Medical Definition of Disability: An Analysis of the Resistance to the Social Constructionist Paradigm. *Disability & Society* , 199-208.
- Emiroğlu, B. G. (2008). Üniversitelerde Görme Engelli Öğrenciler İçin Bilişim. *Akademik Bilişim* , 5.
- Engster, D. (1996). Fean Bodin, Scepticism And Absolute Sovereignty. *History of Political Thought* , 14, 469-499.
- Eroğlu Yalın, B. (2012). Görsel "İktidar" Tasarımı: Afişteki İktidar Ya Da İktidarı Afişe Etmek. *Atatürk Üniversitesi İletişim Dergisi* , 1-12.
- Ertugay, F. (2016). Medeniyeti İnşaasında 'Epistemik Topluluklar' Üstünlük İdiası ve Sömürü İlişkisi: Antik Yunan Üzerinden Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 27-43.
- Feyerabend, P. (1999). *Yönteme Karşı*. (E. Başer, Çev.) İstanbul : Ayrıntı yayınları.
- Foucault, M. (2007). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2011). *Özne ve İktidar*. (I. Ergüden, & O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2006). *Büyük Kapatılma*. İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2010). *Cinselliğin Tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2006). *Deliliğin Tarihi*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge.
- Foucault, M. (2015). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) İstanbul: İmge Kitapevi.
- Güçhan, G. (1993). Sinema Toplum İlişkileri. *Kurgu dergisi* , 51-71.
- Gül, S. S., Gül, H., & Samav Cantürk, D. (2016). Türkiye'de Engellilik Politikalarında Paradigma Değişimi: Muhtaç Sakattan İhtiyaç Sahibi Bireye Geçiş. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 785-795.
- Güler, Ö. (2016). *M. Foucault'nun Biyo-Politika Görüşününün M. Hardt ve A.Negri'nin Siyaset Felsefesine Etkileri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.
- Güneş, C. D. (2013). Michel Foucault'da Söylem ve İktidar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi* , 55-71.
- Güngör, E. (1998). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötügen.

- Güngör, F., & Güneş, G. (2011-2012). Dünya'daki Gelişmeler Paralelinde Türkiye'de Gelişen Özürllük Politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* , 25-45.
- Gürer, L. (2018). *Beden ve İktidar: 2000 Sonrası Türk Sineması'nda Kadın*. (N. Doğan, Dü.) İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uygulamalı Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Gabel, S., & Peters, S. (2004). Presage of a Paradigm Shift? Beyond the Social Model of Disability Toward Resistance Theories of Disability. *Disability and Society* , 585-600.
- Gambetti, Z. (2012). Foucault'un Agamben'e Olağanüstü Halin Sıradanlığına Dair Bir Yanıt Denemesi. Ş. Öztürk içinde, *Cogito* (s. 21-38). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı.
- Goffman, E. (2018). *Damga*. Ankara: Heretik.
- Goffman, E. (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. İstanbul: Metis.
- Gouldner, A. W. (2015). *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- H.Lefebvre. (1996). *Writings on Cities*. Oxford: Blackwell.
- Hülür, H. (2008). İktidar/Bilgi Sarmalı: Michel Foucault'da Disiplinsel Doğruluk ve Özne. *Ekev Akademi Dergisi* , 149-164.
- Held, D., & MecGrew, A. (2008). *Küresel Dönüşümler; Küreselleşme Tartışması*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. USA: WilderPublication.
- Köküt, S. (2018). Bir Kamusal Alana Çıkma Pratiği, Sinema Deneyimi ve Hikayeleme Aracı Olarak Sesli Betimleme Yöntemi. *Yeni Düşünceler* , 5-15.
- Kırılıoğlu, H. İ. (2015). *Zihinsel Engellilere Yönelik Durum ve Hizmetlerin Uzman Görüşleri Perspektifinde Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kızıılçelik, S. (2007). *Burjuva Sosyolojisi*. Ankara: Anı.
- Kızıılçelik, S. (2008). *Sefaletin Sosyolojisi*. Ankara: Anı.
- Kızıılçelik, S. (1994). *Sosyoloji Teorileri*. Konya: Emre Yayınları.

- Kızılkaya, S. (2016). *Yoksulluk-Engellilik İlişkisi ve Evde Akraba Bakımı Uygulamasının Değerlendirilmesi*. (M. Şentürk, Dü.) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Kümbetoğlu, B. (2012). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. Ankara: Bağlam.
- Kalemci, A. R., & Özen, Ş. (2011). Türk Sinemacılık Sektöründe Kurumsal Değişim (1950-2006): Küreselleşmenin "Sosyal Dışalam" Etkisi. *Amme İdaresi Dergisi* , 51-88.
- Karabulut, A. (2017). *Ataerkil İdeolojinin Toplumsal Cinsiyet Çerçevesinde Ortopedik Engelli Kadın ve Erkeklerin Deneyimlerine Yansıması*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Karadeniz, Ş. (2008). *Özürlülük Sınıflaması İçin Bir Model Oluşturma*. (E. D. Evcı, Dü.) Adnan Menderes Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı.
- Karasar, N. (1994). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara.
- Koç, M. (2017). Dramaturjik Teori Çerçevesinde Sosyal Medyada Engelli Bireylerin Benlik Sunumu. *Selçuk İletişim* , 262-81.
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika*. Ankara: İmge.
- Kuş, E. (2007). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Lansing, R. (1914). A Definition Of Sovereignty . *The Americal Political Science Review* , 8, 61-75.
- Lefebvre, H. (2015). *Şehir Hakkı*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Maalouf, A. (2016). *Doğunun Limanları*. Ankara: Yapı Kredi.
- Marks, K. (2003). *Kapital* (Cilt 1). Ankara: Eriş.
- Marks, K., & Engels, F. (1976). *Kominist Parti Manifestosu*. Ankara: Sol.
- Marshall, G. (Dü.). (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- May, T. (2012). Yeni Girişimciler: Foucault ve Tüketim Toplumu. Ş. Öztürk içinde, *Cogito* (M. Mandalinci, Çev., s. 95-105). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Meşe, İ. (2014). Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir? *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* , 79-93.
- Neuman, W. L. (2010). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (S. Özge, Çev.) İstanbul: Yayın Odası.

- Okur, N., & Erdugan, F. (2010). Sosyal Haklar ve Özürlüler: Özürlülük Modelleri Bağlamında Tarihsel Bir Değerlendirme. 245-264.
- Oranlı, İ. (2012). Biyo-Politikanın Doğuşu ve Foucaultcu Eleştirisi. Ş. Öztürk içinde, *Cogito* (s. 39-52). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ökmen, M. (2015). Bir İnsan Hakkı olarak Kentli Haklarının Geliştirilmesi ve Yerel Yönetimler. S. Zeybekoğlu Sadri, M. Ökmen , K. Akkoyunlu Ertan , B. Ertan, H. Sadri, M. C. Yalçınan, et al. içinde, *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* (s. 17-44). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özdamar, M., & Erden Çakar. (2015). Muhtaç Yaşlılar ile Engellilere Aylık Bağlanması ve Bunların Bakımını Üstlenenlere Evde Bakım Ücreti Ödenmesinin Şartları. *İş ve Hayat* , 169-183.
- Özdemir, G. (2014). Weberyen Anlamda Türklerde Otorite ve Meşruiyet İlişkisi (15. yüzyıl). *Akademik İnceleme Dergisi* , 9, 69-91.
- Özer, Ö., & Fatih Şantaş. (2012). Kamunun Sunduğu Evde Bakım Hizmetleri ve Finansmanı. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* , 96-104.
- Özgökçeler, S., & Alper, Y. (2010). Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Lodel Açısından Değerlendirilmesi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* , 1 (1), 35-54.
- Özmkas, U. (2012). Foucault: İktidardan Biyo ktidara. Ş. Öztürk içinde, *Cogito* (s. 53-81). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özmen, D. (2013). *5-6 Yaş Grubu Çocukların Akran İlişkilerinin Sosyal Problem Çözme Becerisi Açısından İncelenmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Öztürk, M. (2011). *Türkiye'de Engelli Gerçeği*. İstanbul: Cep Kitapları.
- Patır, Ç. (2012). *Özürlülük Olgusunun Tarihsel sürecinde 1980 Sonrası Söylem ve Politikaların Küreselleşme Ortamında Hayata GEçirilebilirliği Üzerine Bir Tartışma: Türkiye Örneği*. (A. Çekiç, Dü.) Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilimdalı.
- Patston, P. (2007). Constructive Functional Diversity: A New Pradigm Beyond Disability and İmpairment. *Disability and Rehabilitation* , 1625-1633.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemi*. (M. Bütün, & S. B. Demir, Dü) Ankara: Pegem Akademi.
- Pektezel, K. (2014). Kitle ve İktidarın İnsanı Kitlenin Diyalektiği. *Doğu Batı* , 69, 209-219.
- Philpott, D. (2016). Sovereignty. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* , 1-14.

- Polat, Ç. S. (2011). *Engelli Bireylere İlişkin Kültürel Tanımlamaların Başka Dilde Aşk Filmi Üzerinden İncelenmesi*. (E. Burcu, Dü.) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı.
- Purcell, M. (2014). Possible Worlds: Henri Lefebvre and the Right to City. *Journal of Urban Affairs* , 141-154.
- Sadri, H. (2015). Kent Hakkından Kentte İnsan Haklarına. S. Zeybekoğlu Sadri, M. Ökmen , M. Akkoyunlu Ertan, B. Ertan, H. Sadri, M. C. Yalçıntan, et al. içinde, *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* (s. 73-84). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sadri, S. Z. (2015). Kent Hakkı ve Kentte İnsan Hakları. S. Z. Sadri, M. Ökmen , K. Akkoyunlu Ertan, B. Ertan , H. Sadri, M. C. Yalçıntaş, et al. içinde, *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* (s. 2-16). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sapancı, F. (2013). *Sağlık Hizmetlerinde Engellilik Kavramı ve Engellilerin Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma*. (M. F. Gezin, Dü.) İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı .
- Shakespeare, T., & Watson, N. (2001). The Social Model of Disability: Fn Outdated İdeology? In Exploring T. S. N. Barnartt, & B. M. Altman içinde, *In Exploring Theories and expanding Methodologies: Where We Are and Where We Need to Go* (s. 9-28). London: Eneald Group Publishing Limited.
- Sivrikaya, T., & Çiftçi Tekinarslan, İ. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerde Stres, Sosyal Destek ve Aile Yükü. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi* , 17-33.
- Skirbekk, G., & Gılje, N. (2013). *Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi*. Ankara: Kesit.
- Sudrajat, A. (2016). *Avrupa Birliği Hukukunda Engellilik ve Ayrımcılık Yasağı*. (T. D. Sezer, Dü.) İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Avrupa Birliği Hukuku Programı .
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. (E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Şemşit, S., Uçar , A., & Yüksel, M. A. (2016). Avrupa Birliği Politikaları Perspektifinden Türkiye'de Belediyelerin Sunduğu Engelli Hizmetleri. *Sosyal Bilimler Dergisi* , 205-223.
- Şentürk, Ü. (2008). Modern Kontrol Tüketim. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 221-239.
- Şentürk, Ü. (2014). Toplumsal Alanın İktidar Devriyeleri. *Doğu Batı* , 69, 127-151.
- Şişman, Y. (2014). Engelliler Açısından Eşitlik, Ayrımcılık ve Eğitim Hakkı. *Sosyala Politika Çalışmaları Dergisi* , 57-85.

- T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı. (2008). *Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat*. Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz. *Çalışma ve Toplum* , 13-39.
- Taburoğlu, Ö. (2014). Kitlesel ve Bireysel Disiplinler Nasıl Yaratılırlar? *Doğu Batı* , 69, 219-228.
- Tanış Polat, N. (2009). Çeviribilim ve Dilbilim Bağlamında Türkiye'de Sesli Betimlemenin Yeri ve Önemi. *Dilbilim Araştırma Dergisi* , 1-11.
- Tezcan, M. (2006). *Kur'an'ın Engellilere Yaklaşımı ve İslamın Engellilere Tanıdığı Kolaylıklar*. Kahraman Maraş: Kahraman Maraş Sütcü İmam Üniversitesi.
- Tuncer, A., Karasu, N., Altunay, B., & Güler, Ö. (2011). *Türkçe İlköğretim Kitaplarında Engel ve Engellilik: Bir Döküman Analizi Örneği* (Cilt 31). Ankara: GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi.
- Turkel, G. (1990). Michel Foucault: Law, Power and Knowledge. *Journal of Law and Society* , 170-193.
- Urhan, V. (2014). Michel Foucault'da Disiplinci Düzenleyici İktidar Ayırımı. *Doğu Batı* , 69, 229-237.
- Ünlü, T. (2009). *Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık*. (Y. Atar, Dü.) Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı.
- Vatandaş, C. (1999). Dilenciler ve Dilencilik . *Sosyal Bilimler Dergisi* , 170-184.
- Vural, S., & Yücesoy, Ş. (2003-2004). Türkiye'de Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Yasal Yapılanmasında Avrupa Birliği'ne Uyum Çabalarının Yansımaları. *Sosyal Bilimler Dergisi* , 141-159.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, A. (2013). İlköğretim Okullarında Kaynaştırma Eğitimi Uygulamalarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları* , 111-128.
- Yalçın, M. C., & Çavuşoğlu, E. (2015). Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakkı Üzerine Düşünmek. S. Zeybekoğlu Sadri, M. Ökmen, K. Akkoyunlu Ertan, B. Ertan, H. Sadri, M. C. Yalçın, et al. içinde, *Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları* (s. 87-107). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Zubritski, Y., Kerov, V., & Gretski, F. (1991). *Kapitalist Toplum*. (S. Belli, Çev.) İstanbul: Sol Yayınları.

